

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nataša Martinčič

**Učinek opazovalca:
Komplementarnost subjektivnega in objektivnega pogleda
s kvantne perspektive**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nataša Martinčič

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

Učinek opazovalca:

**Komplementarnost subjektivnega in objektivnega pogleda
s kvantne perspektive**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

Učinek opazovalca: komplementarnost subjektivnega in objektivnega pogleda s kvantne perspektive

Danes je uradno znanstveno mnenje še vedno enako, kot je bilo pred približno 350 leti, ko se je zgodila ena ključnih razprav za moderno preučevanje človeka in družbe; dialog med Descartesom in Spinozo, na katerem še danes sloni uradno znanstveno mnenje, da je zavest ločena od telesa. Takrat se je uveljavil objektivni, znanstveni pogled, da je resničnost povsem materialna, subjektivni pogled pa je zbledel v ozadje kot neprimeren, neznanstven način preučevanja. Vse od takrat je subjektivni pogled, in z njim subjektivno izkustvo, v znanosti tabu. Večina raziskav v znanosti o mednarodnih odnosih (MO) se odvije znotraj družboslovja, ki subjektivnemu izkustvu namenja le malo pozornosti, kaj šele pozornost z vidika čustev. Številni avtorji že leta poudarjajo to pomanjkljivost družboslovja, a še vedno ni sistematičnih raziskav, niti večjih metodoloških razprav o tem, kako in zakaj, v kontekstu družboslovja in MO, raziskovati čustva – ta del subjektivnega izkustva, ki se spreminja iz trenutka v trenutek. In nenazadnje, ali in kako subjektivno doživljanje resničnosti sploh vpliva na fizično resničnost.

Ugotovitev kvantne fizike, da se resničnost na subatomske ravni odziva na opazovalca, ali takoimenovani »učinek opazovalca«, sprošča tabu subjektivnega pogleda v znanosti na splošno. K temu prispeva tudi delo Alexandra Wendta, konstruktivista in enega najvplivnejših teoretikov na področju MO v zadnjih 20-ih letih, ki družboslovje, kakor tudi MO, osmišlja s kvantne perspektive. V svojih delih raziskuje trditve moderne fizike, da je človekova zavest kvantno mehanski fenomen ter skuša zgraditi pojasnjevalni most med kvantnimi in klasičnimi paradigmami. Prepričan je, da je potrebno premostiti vrzel med racionalisti in reflekcioniisti ter vlogo posameznika, čigar subjektivno izkustvo je neločljivi del vsakdanjega življenja, vrniti v disciplino MO. Čeprav ne govori o čustvih, se še posebej v svojem delu *Anarhija je to, kar iz nje naredijo države*, s trditvijo, da je »realizem samoizpolnjujoča prerokba«, dovolj približa področju zavestnega ustvarjanja, da je že zgradil most med svojo teorijo MO in teorijo zavestnega ustvarjanja oz. razložil premišljeno ustvarjanje v MO – in ta naloga področje MO obvešča o tem uspehu. V nalogi skušam zgraditi pojasnjevalni most med paradigmama s kvantne perspektive, pa tudi z lastne perspektive kot perspektive trenerke zavestnega ustvarjanja ter hkrati prispevati k premisleku konvencije o uporabi 1. osebe ednine v slovenskih znanstvenih delih.

Za razlago čustev kot osnovnega fenomena za opisovanje vsakdanjega življenja je subjektivno izkustvo postavljeno v širši kontekst, nato pa prikazano kot tehnologija za preizkus kvantne zavesti in del kognitivno-čustvenega (ne)ravnovesja, ki vpliva na človekova dejanja in njegovo zmožnost najti rešitve. Prijetnost čustev je prikazana kot preverljiv kriterij napredka na ravni posameznika in na ravni države, torej na mikro in makro ravni. S pomočjo kvantne fizike, po kateri je na subatomske ravni vse energija, pa je upoštevanje čustev kot notranjega vodstva na poti do zelenega prikazano več kot čustvena inteligenca; kot sredstvo za dvig osebnih in družbenih vrednot. Vloga čustev med opazovanjem predmeta opazovanja s kvantne perspektive prispeva k rekonstrukciji realizma, kvantni dimenziji ontologije in epistemologije, ter spodbuja znanstvenike, da komplementarnost subjektivnega in objektivnega vidijo kot evolucijo sodelovanja.

Ključne besede: Alexander Wendt, čustva, evolucija sodelovanja, mednarodni odnosi, učinek opazovalca.

Observer effect: complementarity of subjective and objective views from quantum perspective

Today, the scientific view is the same it was about 350 years ago, when one of the key discourses occurred for the modern research of man and society; a dialogue between Descartes and Spinoza, on which still rests the official scientific view that consciousness is separate from the body. The objective, scientific view that reality is fully material came into the forefront and the subjective view faded into the background as an inappropriate and unscientific way of research. The subjective view and subjective experience as its counterpart have been considered taboo within science ever since. Most of research in International Relations (IR) is done within social science which pays little attention to the subjective experience, let alone to emotions. For many years, many authors have been stressing this disadvantage of social science, but there still is no systematic research, nor are there significant methodological debates in the context of social science and IR on why and how we could research emotions – this ephemeral aspect of subjective experience. Nor is there systematic research on whether at all or how it affects our physical reality.

The findings of quantum physics that reality at the subatomic level responds to its observer, or the so-called »observer effect«, relaxes the taboo of subjectivity in general science. Towards this end, Alexander Wendt, a constructivist and one of most influential scholars in the field of IR in the past 20 years, has tried to give meaning to social science and IR from quantum perspective. In his work, he explores the claim of modern physics that human consciousness is a quantum mechanical phenomenon and tries to bridge quantum and classical paradigms. He believes that the gap between rationalists and reflectionists should be bridged and the role of an individual with his or her subjective experience as inextricable part of everyday life brought back into the field. Although he does not speak of emotions, he, especially in his article *Anarchy is what states make of it*, with his claim that »realism is a self-fulfilling prophecy«, gets close enough to the field of conscious creating that he has already bridged the theory of IR with the theory of conscious creating. He has already explained deliberate creating in IR – and this thesis informs the field of IR about this success. I try to build an explanatory bridge between the two paradigms from quantum perspective, as well as from my own perspective as one of a conscious creating coach. This thesis also encourages the scientific community that the use of the 1st person singular be reexamined in Slovenian scientific work, where it is usually avoided.

To show emotions as essential phenomena of everyday life, subjective experience is first put into a broader context, then shown as technology to test quantum consciousness and as part of cognitive-emotional (im)balance that affects individual's actions and his ability to find solutions. The pleasantness of emotion is shown as provable criterion of progress at the micro (individual) and macro (sovereign state) levels. Quantum physics' claim that at the subatomic level all is energy helps to explain that using emotions as our inner guidance to achieve a desired goal is more than emotional intelligence; it lifts personal and social values. The role of emotions in the process of observing the object of our attention then adds to a reconstruction of realism, quantum dimension of ontology and epistemology, and encourages scientists to view complementarity of the subjective and objective views as part of the evolution of cooperation.

Key words: Alexander Wendt, emotions, evolution of cooperation, international relations, observer effect.

Vsebina

1	Uvod.....	6
1.1	Temeljno vprašanje in cilj dela.....	12
1.2	Metodološki okvir dela	14
2	Evolucija pogleda in »kvantni preobrat«	18
2.1	Trenutni položaj subjektivnega pogleda v znanosti	18
2.2	Ključna razlika med klasičnim in kvantnim konceptom narave sveta	22
2.3	»Filozofija-fizika« in »dejavni realizem«	28
2.4	Spinoza v moderni filozofiji, umetnosti, znanosti in politiki	34
2.5	»Dialektični trenutek«	40
2.6	Emancipacija subjektivnega pogleda v znanosti	44
3	Čustvo – notranja tehnologija za preizkus kvantne zavesti.....	46
3.1	Koncept opazovalca kot čutno-mislečega bitja.....	46
3.2	Zavestno ustvarjanje – več kot čustvena inteligenca.....	54
3.3	Vse je vibracija	56
3.4	Prijetnost čustev kot merilo napredka v objektivni resničnosti	61
4	Zavestno ustvarjanje v Wendtovi teoriji mednarodnih odnosov	70
4.1	Objektivnost in tabu subjektivnosti	71
4.2	Pojasnjevalni most med subjektivnim in objektivnim pogledom.....	73
4.2.1	Temelj mostu: proces preobrazbe identitete in interesov	75
4.2.2	Prvi steber: pripisovanje pomenov sebi in drugim	78
4.2.3	Drugi steber: evolucija sodelovanja	84
4.2.4	Vrh mostu: »avtocesta informacij« med kvantnim in fizičnim svetom	86
5	Učinek zavestnega opazovalca odločevalca	87
5.1	Rekonstrukcija definicije realizma.....	88
5.2	Intervju z Alexandrom Wendtom v slovenščini	90
5.3	Intervju z Alexandrom Wendtom v izvirniku	93
6	Sklep – poziv k širšemu pogledu	97
7	Literatura.....	100

»Vsak človek verjame le svojemu izkustvu.«

Empedokles (490 – 430 p.n.š.)

1 Uvod

Zanimivo je opazovati napredovanje ali postopno preoblikovanje človekovega pogleda na svet, natančneje postopno preoblikovanje pogleda znanosti na naravo sveta. Od Grkov, ki so znanost imenovali filozofija narave, se je ta pogled spremenil večkrat ter odločilno vplival na družbo. Vsaka takšna sprememba, ki ji lahko rečemo znanstvena revolucija, je pustila na družbi nov pečat. Najprej je spremenila uradno¹ znanstveno mnenje o fizični resničnosti, ki je nato vplivalo na nadaljnje znanstveno preučevanje narave, človeka in družbe.

Eden ključnih dogodkov za moderno preučevanje človeka in družbe je bil dialog med Descartesom in Spinozo v 17. stoletju. Tja sega začetek dualističnega pristopa, s katerim je Descartes ločil zavest od telesa, čemur je nasprotoval Spinoza.² To je bil čas, ko je znanstvena metoda stopila v ospredje, neznanstvena ali »materialno nedokazljiva« pa v ozadje. Uveljavil se je objektivni pogled na resničnost, subjektivni pogled pa je zbledel v ozadje kot neprimeren in nezanesljiv način preučevanja fizične resničnosti. Danes je uradno znanstveno mnenje še vedno enako, kot je bilo pred približno 350 leti, ko se je uveljavil »materialistični pogled klasične fizike, da je resničnost povsem materialna« (Wendt 2004, 202).

Temeljni znanstveni problem odnosa med umom (ali zavestjo) in telesom, ki ga je izpostavil Descartes, pa mnogim družboslovnim znanstvenikom – kljub njihovem velikemu intelektualnemu trudu – še vedno predstavlja uganko.

Od 1920-ih naprej odnos med umom in telesom naslavlja tudi moderna veja fizike ali kvantna fizika. Čeprav še ni razložila tega odnosa tako, da bi ga sprejela širša znanstvena skupnost,³ je ovrgla osnovne znanstvene paradigme. Za razliko od

¹ »Uradno« zato, ker ga najdemo v učbenikih, torej je temelj današnje izobrazbe.

² Ta je menil, da sta um in telo neločljiva.

³ Obstajajo številne kvantne teorije, med katerimi je največ dosegla nevroznanstvena teorija o kvantnih možganih. Poleg tega je bila na Univerzi v Cambridgeu 7. julija 2012 uradno

klasične fizike namreč dokazuje, da se tako materija kot energija na subatomske ravni obnašata drugače, kot so bili prepričani klasični fiziki. In sicer kot »val« ali »delec«, in da je to obnašanje odvisno od opazovanja oziroma opazovalca. Znani primer, ki to ponazarja, je klasični poskus z dvojno režo.⁴ Val energije se takrat, ko ga opazujemo, tako rekoč sesuje v delce ali klasično reprezentacijo materialnega sveta, in prav to obnašanje materije na subatomske ravni je tisto, ki ovira znanstveno razlago kvantne zavesti.

Vendar že imamo nov napredek na tem področju. Če znanstveniki še do pred kratkim niso znali izmeriti, kako se materija obnaša v stanju valovanja, ne da bi torej hkrati sesuli val v delce (ang. »collapse the wave«),⁵ je ta težava zdaj skorajda preteklost. Ravno pred kratkim, 9. oktobra 2012, sta bila namreč kvantna fizika, Serge Haroche in David J. Wineland, določena za prejetje Nobelove nagrade v fiziki, in sicer za »inovativne poskusne metode merjenja in manipuliranja individualnih kvantnih sistemov.«⁶ Oba pravita, da se njuno delo osredotoča na razumevanje temeljev ali mejnega področja med klasično in kvantno mehaniko.

Na kvantni ravni, iz katere izhajajo »vse, kar obstaja, [...] navadni jezik, logika in zdrav razum odpovedo«, pravi Fritjof Capra (1992). »Resničnost je na tem nivoju paradoksalna in nasprotuje naši vsakdanji izkušnji kot tudi domišljiji. Kvantna teorija in teorija relativnosti, dve temeljni teoriji moderne fizike, sta nas prisilili sprejeti

podpisana *Cambridška deklaracija o zavesti* (*The Cambridge Declaration on Consciousness*), s katero je skupina vodilnih nevroznanstvenikov, nevrofiziologov in nevroanatomistov potrdila, da imajo ne le ljudje zavest, temveč tudi živali.

⁴ Ta poskus je znan tudi kot Youngov poskus. Thomas Young, angleški fizik, fiziolog in profesor, ga je prvi izvedel na začetku 19. stoletja, pomemben pa je zato, ker je z njim bila sprejeta valovna teorija ali teorija svetlobe kot valovanja (Achinstein 2004, 137–149).

⁵ Kot razlaga fizik in sistemski teoretik Fritjof Capra (1992), Heisenbergovo načelo nedoločenosti v kvantni teoriji priznava omejeno zmožnost v celoti poznati subatomske resničnost. Če se na primer odločimo izmeriti natančno pozicijo delca, ne moremo natančno izmeriti njegove mase in hitrosti (t.i. momenta). Prav tako ne moremo hkrati izmeriti časa, ko se je dogodek zgodil, in količine vpletene energije. »Torej znanstvenik ne more imeti postranske vloge opazovalca, ampak je nujno vključen v svet, ki ga opazuje, tako da vpliva na lastnosti opazovanega predmeta.«

⁶ Kot je navedeno v članku *The Nobel Prize in Physics 2012*, sta po besedah Kraljeve švedske akademije znanosti (The Royal Swedish Academy of Sciences) njuni metodi odprli vrata k iznajdbi novega, super hitrega računalnika, ki bo temeljil na kvantni fiziki ter naše vsakdanje življenje spremenil tako radikalno, kot ga je spremenila iznajdba računalnika v prejšnjem stoletju. Odprli pa naj bi vrata tudi izgradnji novih, izjemno natančnih ur, ki lahko postavijo nov standard časa, s skoraj stokrat večjo natančnostjo kot današnje cezijeve ure.

veliko subtilnejši, holističen in življenjski pogled na naravo« (prav tu). K tako nenavadni, novi teoriji pa so prispevali vrhunski fiziki: Danec Niels Bohr, Francoz Louis De Broglie, Avstrijca Erwin Schroedinger in Wolfgang Pauli, Nemec Werner Heisenberg ter Anglež Paul Dirac. »Kogar kvantna teorija ni šokirala, ta je ne razume,« je dejal Niels Bohr (v Baker 2007, 111).

Kaj pravkar povedano pravzaprav pomeni in zakaj se nam to vprašanje zdi pomembno? Rekli smo, da je že ugotovljeno, da na obnašanje materije na subatomske ravni vpliva opazovanje oziroma opazovalec, toda kako točno? In kakšne implikacije ima lahko odgovor na to vprašanje za človeka in družbo?

Razumevanje, kaj nam kvantna fizika pravi o odnosu med umom in telesom je takoimenovani »težek problem« filozofije uma in modernega znanstvenega pogleda na naravo sveta. Tega skuša rešiti filozofija kvantne teorije, ki se ujema z raznolikimi metafizičnimi tolmačenji. Kvantna teorija ali »post-pozitivistična naravna znanost«, kot jo imenujeta Guzzini in Leander (2006, 113), pa je tudi temelj družboslovne teorije mednarodnih odnosov Alexandra Wendta: konstruktivista, ki ga zanima filozofski vidik družboslovja in mednarodnih odnosov, in ki se, kratko in jedrnato, izogiba »izmom«, ker želi zgraditi most med navidez nezdružljivimi paradigmami (Guzzini in Leander 2006, 99). Čeprav Wendt meni, da se hipoteza kvantne zavesti morda ne bo dotaknila družbenega življenja ali družbene ravni, kvečjemu psihologije, bi lahko rekli, da bodo po njegovem mnenju razprave o vprašanju uma-telesa in hipotezi kvantne zavesti trajale, vse dokler kvantne zavesti ne bomo dokazali in definirali na ravni, s katero se bomo bolj ali manj strinjali vsi. Ta raven pa se zdi prav raven vsakdanjega, družbenega življenja. »Wendtov projekt«, kot pravi Waeber (v Guzzini in Leander 2006, 95), je namreč »zgled skoraj zastrašujočih zmožnosti konstruktivizma kot metateorije, da v sebi združi vse druge teorije.«

To opažanje kratko in jedrnato ponazarja ključno lastnost Wendtovega sloga: in sicer sintezo ali združevanje različnih paradigem v novo, za nove čase, ki zaradi dognanj v kvantni fiziki kličejo po razumevanju odnosa med umom in telesom s subatomske ali

kvantne perspektive.⁷ Lahko bi rekli, da kličejo po »metodološkem samorazumevanju«⁸ ali razumevanju vpliva posameznika-opazovalca na fizično resničnost.

»Wendtov projekt« ali Wendtovo delo je hrbtenica tega magistrskega dela, saj obstaja velika podobnost med njegovim združujočim slogom, znanstveno-kvantnim pogledom, ter našim neznanstveno-kvantnim pogledom, ki temelji na našem delu izven Fakultete za družbene vede. Da bi sploh lahko razložili, kako bomo Wendtovo delo uporabili, da dosežemo cilj tega dela, moramo najprej nujno poseči po prvi osebi ednine⁹ v znanstvenem delu, kakršno pravkar pišemo, oziroma jaz pišem in vi berete. Prva oseba ednine¹⁰ se načeloma ne uporablja v slovenskih znanstvenih delih. To problematiko povzema Milan Brglez (2008, 10):

⁷ Smith (v Guzzini in Leander 2006, 80) pravi, da nas Wendt vodi v smer pozitivizma, pripelje pa na nepozitivistično stran znanosti mednarodnih odnosov.

⁸ Izraz sem si izposodila od Guzzini in Leandra, ki pravita, da postpozitiviste še posebej zanima kvalitativno raziskovanje z »metodološkim samozavedanjem« (2006, 81).

⁹ Sem poklicna prevajalka in trenerka zavestnega ustvarjanja. Zavestno ustvarjanje je premišljeno namenjanje pozornosti temu, kar želimo ustvariti, in je tesno povezano z našimi čustvi. Tu gre za več kot t.i. čustveno inteligenco. Čustva so nekakšen pol-fizični dokaz tega, kar se dogaja na osebni in kolektivni kvantni ravni (v naši osebni ali kolektivni kvantni zavesti, če hočete). Torej nam služijo kot nekakšen notranji vir informacij, ki jih potrebujemo za uresničitev želenega, ali kot notranje vodstvo, ki se ga moramo včasih preprosto naučiti razumeti, da bi uspešno dosegli svoje cilje in uresničili svojo vizijo. Za magistrsko delo je pomembno predvsem moje delo kot delo trenerke zavestnega ustvarjanja, s katerim ljudem pomagam razumeti jezik našega notranjega vira informacij in udeležiti premišljeno osredotočanje na želeno. Ljudje se naučijo biti bolj osredotočeni, lažje ohranjanjo svojo notranjo harmonijo, ker razumejo sporočila svojih čustev, ter so v življenju na splošno zadovoljnejši in srečnejši. Ni potrebno posebej poudarjati, da imajo ponavadi pozitiven vpliv na svoje okolje. Ker naša čustva (subjektivna izkustva) še niso znanstveno dokazana kot notranji vir informacij na poti do želenega (temelj zavestnega ustvarjanja), naj izpostavimo, da je ravno kvantna fizika razložila to funkcijo čustev, ko je ugotovila, da se kvantni svet odziva na opazovalca. Ali z drugimi besedami, da je obnašanje materije na subatomske ravni odvisno od opazovalca (»the observer effect«). Zavestni ustvarjalec za razliko od ljudi, ki ne razumejo vrednosti in vloge svojih čustev, zna razumeti in obvladati svoje osebno izkustvo. In nadalje, ker obstaja družboslovni znanstvenik, kakršen je Alexander Wendt, ki je že opravil obsežno raziskovalno delo na področju mednarodnih odnosov s kvantne perspektive, sem se odločila združiti Wendtovo in svoje delo ter tako spodbuditi upoštevanje subjektivnega pogleda kot komplementarnega objektivnemu v znanosti na splošno ter v znanosti mednarodnih odnosov.

¹⁰ O prvi osebi ednine kot moderni metodologiji v kognitivni znanosti pišejo Morten Overgaard (2008), Claire Petitmengin (2006), Daniel Kahneman in Alan B. Krueger (2006), Jack Petranker (2003) in drugi. Skeptični pogled na to metodologijo najdemo pri Elizabeth Irvine (2012).

Če bi npr. to delo pisali v angleškem jeziku, bi skoraj na vseh mestih, kjer bomo uporabili prvo osebo množine, uporabili prvo osebo ednine. Bodisi sami bodisi specifične znanstvene javnosti, katerim je to delo namenjeno, bi se 'v tujini' počutili nelagodno, če določenega toka misli in interpretacij ne bi ustrezno (realistično) individualizirali. Mogoče bo to delo prispevalo k vnovičnemu premisleku te konvencije pri nas. Obenem je res, da tovrstna praksa ohranja »retorično« avtoriteto znanstvenih besedil v družbenih kontekstih in to ne glede na to, ali si argumenti, ki naj bi jih ta besedila vsebovala, takšno spoštovanje tudi zaslužijo.

Prva oseba ednine pa ni problematična le v slovenskih znanstvenih delih. Gre za več kot to, in sicer, da je subjektivnost v kognitivni znanosti »tabu« (Wallace 2000). Lahko je razumeti, da po več stoletjih znanost ne bo kar tako opustila uveljavljenega objektivnega pogleda na naravo sveta, s katerim je znatno doprinesla k družbenemu življenju, in ne pravimo, da bi ga morala opustiti. Lahko pa napovemo, da ga bo nadgradila, saj danes njen pogled spreminja zgoraj omenjeno temeljno dognanje v kvantni fiziki, okoli katerega se vrti vprašanje kvantne zavesti. Ne pravimo niti, da objektivni pogled izgublja vrednost in avtoriteto.

To, kar želimo povedati in je obenem tudi naša *izhodiščna teza*, je, da je subjektiven pogled enako pomemben kot objektivni, da je komplementaren objektivnemu, in da skupaj tvorita celovitejšo sliko, razširita obseg našega znanja o svetu, ter prispevata k večjemu uspehu na katerem koli področju družbenega življenja.

Druga teza pa se zgleduje po trditvi Fritjofa Capre in gre takole: *posameznik nima postranske vloge opazovalca, ampak je nujno vključen v svet, ki ga opazuje, tako da s svojimi definicijami resničnosti – ki jih lahko občuti – vpliva na potek dogodkov oziroma na lastnosti situacije*. S to drugo tezo bomo skušali osvetliti realizem v mednarodnih odnosih v novi, kvantni, zavestni luči.

Kot pravi Wendt, »racionalisti [...] v svojih teorijah izpuščajo vidik človekovega življenja, – izkustvo samo, – ki se zdi temelj našega življenja« (2004, 206). Tega ne podpira, saj izkustvo enači z zavestjo ter tako s kvantne perspektive osmišlja družboslovje, kakor tudi mednarodne odnose.

V svojem projektu odprto »stavi« na kvantno hipotezo, vendar ne želi napisati knjige o kvantnem umu in družboslovni znanosti, ki bi bila jasno in očitno zmotna. V njej želi raziskati trditve moderne fizike, da je človekova zavest kvantno mehanski fenomen ter zgraditi *pojasnjevalni most*¹¹ med kvantnimi in klasičnimi paradigmami. To pomeni, da ne zagovarja »besednih spopadov« ali »vojne paradigme«, kot se je izrazil v drugem osnutku tretjega poglavja svoje novo nastajajoče knjige *Kvantni um in družboslovna znanost (Quantum Mind and Social Science)*.¹²

Torej se ne želi vrniti v čas razkola med racionalisti in reflekcioniisti, ki je povzročil odpravo samorefleksije v disciplini mednarodnih odnosov ter zmotil takratne raziskave v znanstvenih krogih (Guzzini in Leander 2006, 100). Od tu njegov ambiciozni namen »prevezati žice« (ustvariti novo razumevanje) v razpravah o družboslovju in mednarodnih odnosih kot družbeni vedi, da naredi prostor za novo teorijo – ter znotraj nje, dodeli legitimno mesto subjektivnemu izkustvu. K temu cilju želim prispevati tudi mi. In sicer tako, da bomo izkoristili temeljno dognanje kvantne fizike ter skušali zgraditi most med Wendtovim načinom razmišljanja in našim, ki temelji na praksi in znanosti zavestnega ustvarjanja, katere ključni del je subjektivno izkustvo.¹³

¹¹ V svojih delih Wendt pogosto omeni, da skuša premostiti pojasnjevalno vrzel med različnimi paradigmami.

¹² Med raziskovalnim delom se mi je na neki točki zdelo, da bo potreben intervju z Alexandrom Wendtom, nakar sem z njim stopila v stik. Ker sem omenila vlogo občutkov in čustev v subjektivnem izkustvu, mi je prek e-pošte osebno poslal drugi osnutek tretjega poglavja z naslovom *Quantum Consciousness and Life* iz svoje nastajajoče knjige *Quantum Mind and Social Science*.

¹³ Čeprav si »znanost« zavestnega ustvarjanja ni prislužila tega naziva s strani objektivnih znanosti, se v literaturi o zavestnem ustvarjanju ta naziv uporablja pogosto (ker se zavestno ustvarjati lahko naučimo tako kot se naučimo pisati in brati), sama pa sem si ga izposodila od avtorjev Esther in Jerryja Hicks, ki govorita o »znanosti preiščenega ustvarjanja« (2008a, 48).

1.1 Temeljno vprašanje in cilj dela

Zavest ali izkustvo¹⁴ ponavadi spremljajo občutki. Leta 1974 je Nagel definiral izkustvo kot »the feeling of what it is like« ali občutek, kako je doživljati kaj. Izkustvo pa spremljajo tudi čustva. Zdaj menimo, da je pravi trenutek, da preidemo s prve osebe množine v prvo osebo ednine ter povem(o), kako je znanost zavestnega ustvarjanja povezana z Wendtovim delom, in kaj točno je cilj tega magistrskega dela.

V svojem delu *Anarchy is what states make of it* (*Anarhija je to, kar iz nje naredijo države*), Wendt pravi: »Drugačna vprašanja zahtevajo drugačne standarde sklepanja; zavrniti določena vprašanja zato, ker odgovori nanje niso v skladu s standardi klasične fizike, pomeni pasti v past družbene vede, ki jo vodijo metode, namesto vprašanja« (1992, 425).¹⁵

Wendtovo razmišljanje, ki je zelo podobno mojemu razmišljanju, kot razmišljanju trenerke zavestnega ustvarjanja, redko zaide k čustvom kot sestavnim delom subjektivnega izkustva. Pravzaprav se govoru o njih povsem razumljivo izogiba zaradi epistemoloških težav, ki jih sprožijo v kontekstu objektivne znanosti. Ali pa njihovo vlogo nevede razloži (1992, 410), na primer, ko pravi, da je »realizem samoizpolnjujoča prerokba.«¹⁶ V istem delu je s svojimi besedami pravzaprav, ne da bi omenil čustva, že ustvaril most med svojo teorijo in teorijo zavestnega ustvarjanja, zato je to njegovo delo ključno za prikaz zavestnega ustvarjanja v mednarodnih odnosih.

Večina raziskav v mednarodnih odnosih se odvije znotraj družboslovne znanosti, ki subjektivnemu izkustvu namenja le malo pozornosti, kaj šele pozornost z vidika čustev. Številni avtorji že leta poudarjajo to pomanjkljivost družboslovne

¹⁴ Ker se izraz »zavest« v literaturi pogosto nanaša tako na kognicijo kot na izkustvo, ga bomo mi uporabljali le za izkustvo.

¹⁵ Ker njegovih del še nimamo prevedenih v slovenščino, so vsi prevodi v tem delu moji. Tudi citati iz drugih tujih del (knjig, člankov), uporabljeni v tem delu, so moj prevod.

¹⁶ Med ostalimi avtorji sta podobno storila tudi Peter L. Berger in Thomas Luckman v *Družbeni konstrukciji realnosti* (*The Social Construction of Reality*), in sicer tam, kjer govorita o procesu internalizacije in nastanku »simetričnega odnosa« med objektivno in subjektivno resničnostjo (1967, 132–134). To bom razložila v 4. poglavju.

znanosti,¹⁷ a še vedno ni sistematičnih raziskav, niti večjih metodoloških razprav o tem, *kako in zakaj*, v kontekstu družboslovne znanosti in mednarodnih odnosov, raziskovati čustva – ta del subjektivnega izkustva, ki se spreminja iz trenutka v trenutek.¹⁸ In nenazadnje, ali in kako subjektivno doživljanje resničnosti sploh vpliva na fizično resničnost.

Ker je ravno kvantna fizika nevede že razložila funkcijo občutkov in čustev (temeljno sredstvo zavestnega ustvarjanja), ko je ugotovila, da se kvantni svet odziva na opazovalca¹⁹ (»the observer effect«); in nadalje, ker obstaja družboslovni znanstvenik, kakršen je Alexander Wendt, ki je že opravil obsežno raziskovalno delo na področju družboslovja in znanosti o mednarodnih odnosih s kvantne perspektive, sem se odločila združiti Wendtovo in svoje delo, s ciljem spodbuditi upoštevanje subjektivnega pogleda kot komplementarnega objektivnemu v znanosti na splošno, predvsem pa v znanosti mednarodnih odnosov; ter z vidika zavestnega ustvarjanja razložiti Wendtov pogled, da je »realizem samoizpolnjujoča prerokba«. Tako bom odgovorila na vprašanje, kako in zakaj v kontekstu družboslovne znanosti in mednarodnih odnosov raziskovati čustva oziroma subjektivno izkustvo.

To bom storila tako, da bom potegnila **vzporednice med Wendtovo teorijo in teorijo znanosti zavestnega ustvarjanja**, ki sta si dovolj podobni, da lahko služita kot zgled komplementarnosti objektivnega in subjektivnega pogleda na naravo sveta. Hkrati pa bom poskusila zgraditi **pojasnjevalni most med znanstveno in neznanstveno paradigmo**. Na koncu bom izpostavila implikacije, ki jih ima razumevanje vrednosti in vloge občutkov in čustev (kot odnosu med umom in telesom) za družbeno življenje in mednarodne odnose. Iz teh implikacij pričakujem, da bo razvidno, kako in zakaj raziskovati subjektivno izkustvo v izbranem kontekstu. Poleg tega bom v delu neizbežno postavila tudi **vprašanje epistemologije subjektivnega izkustva**, na katerega bom skušala odgovor zgraditi skozi celotno delo. **Ker je narava dela zahtevala tudi pisanje v prvi osebi ednine, kar običajno**

¹⁷ Jonathan Mercer, Neta Crawford, Robert Jervis, Christopher Hill, Andrew Linklater, Andrew Ross in George Marcus v Bleiker in Hutchison (2008).

¹⁸ Prav ta spremenljivost občutkov in čustev iz trenutka v trenutek je v znanosti zavestnega ustvarjanja tista, ki predstavlja dinamiko informacij, prihajajočih iz drugačnega vira, kot ga je vajena objektivna znanost.

¹⁹ V znanosti zavestnega ustvarjanja bi rekli, da se odziva na naše misli – katerih moč občutimo.

ni značilno za slovenska znanstvena dela, bo mogoče »to delo prispevalo k vnovičnemu premisleku te konvencije pri nas« (Brglez 2008, 10).

Torej bom skušala zbližati objektivni in subjektivni pogled, znanstveni in neznanstveni (organski) pristop ter pokazati vrednost in pomembnost obeh. Dolgoročno gledano želim prispevati k sprostitvi znanstvenega pogleda na odnos med umom in telesom ter epistemologiji ali teoriji znanja dodati novo dimenzijo. V tej luči bo na koncu drugače viden tudi realizem v mednarodnih odnosih. Zakaj sem se odločila osredotočiti posebej na realizem? Ker se zdi, da je bil realizem doslej prevladujoča teorija mednarodnih odnosov (Morgenthau 1948/1985; Waltz 1979; Guzzini 1998), in ker bi lahko drugačen pogled nanj nazorno prikazal smisel in cilj tega magistrskega dela: da imata tako objektivni kot subjektivni pogled vsak svojo slabost, ki jo preseže njuna združena moč.

Vseskozi pa želim slediti Habermasovemu »metodološkemu ateizmu«. Wendt pravi, da bi moral biti odnos med umom in telesom jasno dokazan in definiran brez »intervencije nove metafizike« (2012, 54). »Situacija pa je tudi boljša, kot bi si mislili,« pravi, »kajti tudi če metafizika po definiciji ne more biti znanstvena, je lahko racionalna, – tako da je dosledna z znanimi dejstvi o svetu, argumentativno logična in strukturno koherentna« (2012, 24). Zato naj še enkrat poudarim, da temelj zavestnega ustvarjanja razlaga prav kvantna fizika, ki sodi v objektivno znanost, in da zato Wendtov kvanten in objektivni pogled na odnos med umom in telesom ter mednarodne odnose lahko postavim ob bok subjektivnemu pogledu, ki temelji na praksi zavestnega ustvarjanja.

1.2 Metodološki okvir dela

Zavedam se, da **metodološko oviro v tem primeru predstavlja epistemologija znanosti zavestnega ustvarjanja**, saj zavestno ustvarjanje ni metoda, ki bi bila preverjena in potrjena s strani objektivne znanosti. Prav **zato se bom pri zavestnem ustvarjanju omejila na temelj zavestnega ustvarjanja**, na vrednost subjektivnega pogleda (vlogo prijetnih in neprijetnih čustev). **Tako bom skozi delo najlažje**

prikazala, da združena subjektivni in objektivni pogled tvorita celovitejšo sliko – ter razširita obseg našega znanja o stvareh, na katere se osredotočamo.²⁰

Pričakujem, da se s tem ne bodo strinjali racionalisti in skeptiki, in to razumem. Zato naj poudarim, da bo za nadaljnje raziskovanje povedanega v tem magistrskem delu potrebna raziskovalna praksa. Kajti le praktiki bodo spoznali vrednost svojega subjektivnega pogleda pri preučevanju narave sveta in odkrivanju zavestnega ustvarjanja. Lahko rečem, da bom s tem magistrskim delom spodbudila teoretike k praksi, ki je edini način, na katerega v svojem življenju lahko preverijo kvantni učinek svojega opazovanja sveta.

Vsi ljudje namreč niso enako v stiku s svojimi čustvi – z notranjim virom informacij. Vsi smo do neke mere pozorni na svoja čustva ter jih bolj ali manj (ne)upoštevamo. Nekateri pa jih upoštevajo celo do te mere, da z njihovo pomočjo tako razširijo obseg svojega znanja, da pridejo do znanja ali védenja, ki drugim ljudem ostaja skrito. Tistega, kar ne zaznavajo, preprosto ne vidijo. Čas je, da se znanost spoprijatelji z novo dimenzijo epistemologije ali teorije znanja, ki združuje objektivni in subjektivni pogled. Kot pravi britanski teoretik in filozof znanosti Martin Hollis, »teorija ne more napredovati, če ni praktično vedoželjna« (Hollis v Mali 2006, 5).

Da bi zgradila most med Wendtovo znanstveno, objektivno paradigmo in (ne)znanstveno, subjektivno paradigmo zavestnega ustvarjanja – na način, ki bi bil čim bolj dosleden z znanimi dejstvi o svetu, argumentativno logičen in strukturno koherenten – sem morala začeti s kratko in jedrnato obrazložitvijo razlik med klasično in kvantno fiziko. Drugo poglavje je zato namenjeno razliki med klasičnim in kvantnim pogledom na naravo sveta.

Vseskozi skušam skrbeti za konceptualno jasnost in doslednost, ki ju nameravam vzpostaviti in ohranjati s pomočjo nekaterih uporabnih konceptov, ki sem jih našla v raznoliki literaturi. Pomagali so mi čim bolj zblížati kvantno perspektivo zavestnega ustvarjanja s kvantno perspektivo Wendtovih del; torej združiti subjektivni in

²⁰ Sproti bom z zornega kota zavestnega ustvarjalca odgovorila tudi na Kantovo vprašanje, kako lahko vemo to, kar lahko vemo, in epistemologiji dodala novo dimenzijo.

objektivni pogled, ali, gledano širše, kvalitativen in kvantitativen način preučevanja narave sveta – ter odgovoriti na epistemološka in druga temeljna vprašanja tega dela.

Tretje poglavje je namenjeno temelju zavestnega ustvarjanja, vlogi in vrednosti našega notranjega vira informacij na poti do želenega – ali čustvu. Čustvo skušam čim bolj jasno prikazati kot *most* med kvantnim (nefizičnim) in klasičnim (fizičnim) svetom. Pravzaprav ga skušam predstaviti kot notranjo tehnologijo za preizkus kvantne zavesti. S pomočjo koncepta »identifikacije kot temelja teorije o motivaciji«²¹ skušam razložiti proces zavestnega ustvarjanja ter vlogo naših definicij resničnosti kot samoizpolnjujočih prerokb. Namen in cilj tega poglavja je prikazati, da je prožnost naše fizične resničnosti odvisna od prožnosti naših misli in čustev.

Četrto poglavje je namenjeno stičnim točkam med Wendtovo paradigmo in paradigmo zavestnega ustvarjanja. Te stične točke so: temelj ter dva glavna stebra mostu med objektivnim in subjektivnim pogledom na realizem v mednarodnih odnosih. »Avtocesta« na vrhu mostu je »avtocesta informacij« med kvantnim in fizičnim svetom, predstavlja pa kognitivno-čustveno (ne)ravnovesje, ki vpliva na človekova dejanja in zmožnost najti rešitve. Te stične točke pomagajo tlakovati pot v novo dimenzijo epistemologije, ki je osvetljena skozi delo in na katero se osredotočim v petem poglavju.

V petem poglavju izpostavim tudi ključno razliko med klasičnim in kvantnim pogledom na realizem v mednarodnih odnosih, ter implikacije kvantnega pogleda na realizem: za družbo, družboslovje in znanost o mednarodnih odnosih. To poglavje vključuje tudi intervju, v katerem Alexandru Wendtu postavim vprašanja, s katerimi zaokrožim komplementarnost subjektivnega in objektivnega pogleda v znanosti mednarodnih odnosov.

²¹ Med raziskovalnim delom sem našla delo z naslovom *Identification as the basis for a theory of motivation*, ki ga je že leta 1951 napisal Nelson Foote. To delo je pomagalo tudi Alexandru Wendtu na znanstven način podpreti svojo tezo, da je »anarhija to, kar iz nje naredijo države.«

Šesto poglavje je namenjeno sklepnim mislim o komplementarnosti objektivnega in subjektivnega pogleda, odgovoru na temeljna vprašanja tega dela ter predlogom za raziskovalno prakso subjektivnega pogleda v znanosti mednarodnih odnosov.

»Dan, ko bo znanost začela preučevati nefizične fenomene, bo v enem desetletju napredovala več kot v vseh preteklih stoletjih svojega obstoja.«

Nikola Tesla

2 Evolucija pogleda in »kvantni preobrat«

Da bi zgradili most med »Wendtovo paradigmo« in paradigmo zavestnega ustvarjanja moramo najprej osvetliti trenutni položaj subjektivnega pogleda v znanosti.

2.1 Trenutni položaj subjektivnega pogleda v znanosti

Subjektivno izkustvo (»občutek, kako je doživljati kaj«) znanost uradno še ne jemlje kot enakovredno in komplementarno objektivnemu, čeprav je neizbežen in neločljiv del vsakdanjika, družbenih interakcij, sprememb in razvoja. Ko se v areni življenja srečujemo ljudje različnih osebnih izkustev, vplivamo na spremembe v mišljenju, čutenju in delovanju drug drugega. Z izmenjavo osebnih izkustev prihaja do učinka, ki spominja na učinek Medici.²² Ali z drugimi besedami, izmenjava osebnih pogledov sproža nove zamisli in spodbuja razvoj na vseh področjih, tako v osebnem kot družbenem življenju; omogoča popolnejšo sliko zunanjega sveta.

Objektivna, klasična znanost (ki se zgleduje po klasičnem modelu fizike) nerada seže po subjektivnem pogledu kot enakovrednem objektivnemu. Ne jemlje ga kot zanesljivega znanstvenega kompasa. To je razumljivo, saj temelji na čustvih, ki se hitro spreminjajo, pogosto iz trenutka v trenutek. Poleg tega ga šele začenja raziskovati, za kar je v veliki meri zaslužna glavna ugotovitev kvantne fizike, da na materijo na subatomske ravni neposredno vpliva opazovalec. Ta ugotovitev predpostavlja zavest – katere obstoj v živih bitjih je šele pred kratkim, 7. julija 2012, s

²² Italijanska družina patronov Medici, ki je živela v Firencah v času renesanse, je bila velik podpornik razvoja znanosti in umetnosti. Znanstvenikom in umetnikom je pomagala uresničiti ideje ter Firenze tako rekoč spremenila v kulturno središče takratnega sveta. Združevala je ideje različnih področjih ter tako na inovativen način prispevala k izumom in novostim. Leta 2006 je v angleškem jeziku izšla knjiga *The Medici Effect*, v kateri avtor Frans Johansson poglobljeno piše o nastanku inovativnih idej kot rezultatu združevanja idej različnih področij.

Cambridško deklaracijo o zavesti uradno potrdila skupina vodilnih nevroznanstvenikov, nevrofiziologov in nevroanatomistov.

Novi znanstveni revoluciji danes torej botruje učinek opazovalca na fizično resničnost - ali z drugimi besedami, subjektivni pogled. **Nas še posebej zanima, kako sprememba v človekovem pogledu lahko vpliva na mednarodne odnose.** In če poiščemo primer spremembe človekovega pogleda v zgodovini, je dandanašnji evoluciji pogleda morda najbližje odkritje tehnik perspektive v umetnosti.

Umetnost je subjektivna in zanimivo je pogledati, kako je skozi zgodovino, z evolucijo lastnega pogleda, prispevala k širšemu dojemanju tega, čemur pravimo objektivna resničnost.²³

Znano je, to nas učijo v šoli, da so srednjeveški likovni umetniki poznali le en pogled ali eno perspektivo, ki ji pravimo ploskovna. Človeka so upodabljali le na en način, z enega samega zornega kota. Razvoj perspektive v umetnosti se je začel v obdobju renesanse, v 14. stoletju, ko so umetniki želeli posameznika v družbi upodobiti bolj realistično. Takrat se je začel oblikovati njihov občutek za prostor in končno so začeli upodabljati tridimenzionalni, prostorski svet, v katerem so tudi sebe zaznavali oz. upodabljali drugače kot prej. Bilo je tako, kot bi se človek v umetnosti prvič soočil s samim seboj.

Kasneje so na razvoj pogleda v umetnosti ali slog slikanja vplivali znanstveni koncepti, kot so relativnostna teorija, teorija evolucije, celična teorija, razvoj botanike; ter izumi, kot so izum mikroskopa, teleskopa in nove tehnologije; ter različni slogi slikanja, kot je na primer kubizem²⁴. Sad teh vplivov pa je večdimenzionalna perspektiva, ki jo moderni umetniki izražajo na različne načine.

²³ Za večjo jasnost bom objektivno resničnost uporabljala v smislu zunanje resničnosti ali tega, kar lahko kot znana dejstva o svetu zaznavamo s petimi čutili.

²⁴ John Scott v zborniškem prispevku *Relationism, cubism, and reality: beyond relativism* pravi, da se kubizem »ujema z modernim epistemološkim realizmom, ki predmete naravne znanosti vidi kot [...] da obstajajo neodvisno od kakršnihkoli obstoječih teorij o njih.« Mannheim v nasprotju z njim zagovarja relacijsko epistemologijo, kar pomeni, da ima znanje »praktično funkcijo, ki ljudem omogoča uspešno izvršitev dejanj. Če jih njihovo znanje ne vodi k uspehu, lahko nanj gledamo kot na napačno znanje« (v May in Williams 1998, 113–114).

To, kar izražajo, je ponavadi njihov odziv na družbo in fizično resničnost. Vsako umetniško delo je torej izraz subjektivnega pogleda na resničnost. Je tako, kot bi se v subjektivnem pogledu umetnika, a ne le umetnika, temveč vsakogar, skrivalo bogastvo informacij o njegovem načinu zaznave resničnosti. Zato lahko rečemo, da ljudje s subjektivnim pogledom *drug drugemu omogočamo dostop do resničnosti z novega zornega kota ali možnost doživljati resničnost na nov način, ki razširi naše dojemanje objektivnega sveta.*

To, kar je zanimivo pri ugotovitvi kvantne fizike – da je obnašanje materije na subatomske ravni odvisno od opazovalca – je, da je *resničnost na subatomske ravni prožna, saj se prilagodi opazovalčevi izbiri zornega kota.*

Tudi Martti Koskenniemi (2012), teoretik mednarodnega prava, pri razlagi notranje povezanosti mednarodnega prava in politike uporablja sliko race-zajca (slika 2.1), s katero opozarja, da je to, kar opazujemo, odvisno od našega pogleda.²⁵ Prispodobo race-zajca pa je uporabil tudi filozof znanosti, zgodovinar in fizik Thomas Kuhn, ko je želel prikazati prehod od enega pogleda k drugemu oz. pokazati, da lahko na isto stvar gledamo z več različnih zornih kotov. Zaslovel je prav s konceptom »premika paradigme« (*paradigm shift*).²⁶

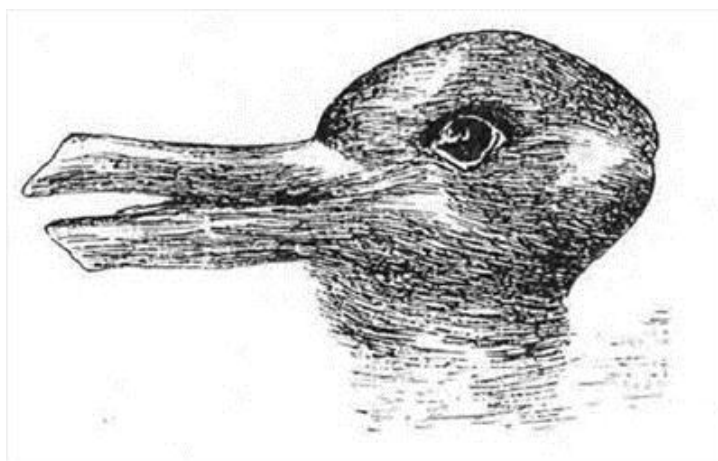
Lucija Mulej (2008, 46) meni, da je dvomljivo, »če znanstveniki lahko tako celostno spreminjajo poglede na znanost, katere del so.« Ter nadaljuje: »Sam vidik profesionalne iniciacije govori o tem, da to ni mogoče. Ko se znanstveniki odločijo za eno paradigmo, npr. novo, s staro po pravilu nimajo več miselnih vezi. Gre torej za to,

²⁵ »Odvetniki verjamejo, da je pravo objektivno, vendar bi se morali zavedati, kako pomembna je vloga politike, sicer se lahko ujamejo v nepomembne stvari,« je argument iz Koskenniemijevega znamenitega dela izpred 20-ih let, *The Politics of International Law*, povzel Jeff Handmaker na konferenci, ki jo je 15. oktobra 2012 organizirala HAC (The Hague Academic Coalition). Kaj to pravzaprav pomeni, je Koskenniemi nadalje razložil s primerom težave intervencije, s katero se srečuje mednarodna skupnost. Mednarodna skupnost naj bi posegla tam, kjer vidi potrebo, a če obstaja zakon, da lahko posreduje le, če je ubitih 500 in več ljudi, potem diktatorji to lahko izkoristijo in ubijejo 499 ljudi. Meni, da bi mednarodna skupnost morala posredovati tudi v drugih primerih oz. kjer je »potrebno«, vendar meja, kdaj je to potrebno, ni jasna, zato pravi, da lahko govorimo enkrat o politiki in drugič o objektivnem pravu, nikoli pa o obojem istočasno. Tako povzema kratko poročilo dogodka, z naslovom *The Politics of Justice – Article on Succesful HAC Conference*.

²⁶ Na Kuhna (1962/1998) se sklicuje tudi naš utemeljitelj znanosti o mednarodnih odnosih (Benko 1997, 59).

da je gestalt preklap v znanosti po Kuhnenu enosmeren in ne vključuje psihološkega vidika spremembe percepcij.« Tu omenja, da Kuhn znanstvenega napredka ne vidi kot približevanja k resnici o resničnosti.

Slika 2.1: Raca ali zajec?

Vir: Noura Erakat (2013).

Toda kvantna fizika ugotavlja, da je resničnost *prožna*, zato skuša razložiti vrednost subjektivnega izkustva in hkrati rešiti temeljni znanstveni problem odnosa med umom (zavestjo) in telesom.

To pa navdihuje mnoge družboslovne znanstvenike, ki jih zanima družbena konstrukcija resničnosti, še posebej Alexandra Wendta, enega najvplivnejših teoretikov na področju mednarodnih odnosov v zadnjih 20-ih letih.²⁷ Kvantna fizika navdihuje seveda tudi neznantstvenike, predvsem tiste med nami, ki nas zanima *konstrukcija zelene resničnosti* ali, z drugimi besedami, *zavestno ustvarjanje*.

²⁷ Leta 2011 je bil v raziskavi TRIP (Teaching, Research and Policy Project), katere rezultati so bili objavljeni v članku *Alexander Wendt Selected Top Scholar in International Relations* in v kateri so preučevali delo 1400 učenjakov s področja mednarodnih odnosov, imenovan kot najvplivnejši učenjak na področju mednarodnih odnosov v zadnjih 20-ih letih. Raziskavo TRIP izvaja Inštitut za teorijo in prakso mednarodnih odnosov (Institute for the Theory and Practice of International Relations) na fakulteti College of William and Mary.

2.2 Ključna razlika med klasičnim in kvantnim konceptom narave sveta

Znanstveniki, ki raziskujejo mejno področje med klasično in kvantno fiziko danes skušajo razumeti, kako opazovalec vpliva na materialni svet, ali z drugimi besedami, kako naj bi materialni svet prežemala zavest. Primorani so znova razmisliti o klasičnem konceptu delovanja sveta ali klasičnem modelu fizike. In kot pravi Wendt (2006, 187), »kvantno teorijo morda najbolje razložimo s klasičnim modelom, ki ga je ovrгла.«²⁸

Kot povzema, ima ta model pet osnovnih domnev. In sicer (2006, 187): »1. da so osnovne enote resničnosti fizični predmeti (materializem), 2. da večje predmete lahko zreduciramo v manjše (redukcionizem), 3. da predmeti sledijo fizičnim zakonom (determinizem), 4. da je vzročnost mehanična in lokalna (mehanizem), in 5. da predmeti obstajajo neodvisno od oseb, ki jih opazujejo (objektivizem).«

Ta model v osnovi sledi filozofskemu materializmu. Predstavlja splošno sprejeto znanstveno prakso in nazor: da je narava in vse živo v njej (ljudje, živali, rastline, vesolje) mehanično in se obnaša kot nekakšen stroj (materializem), po zakonih narave, ki so nespremenljivi (determinizem); da materija, vesolje in živa bitja nimajo zavesti, um in telo pa sta ločena (redukcionizem); da človekovo zavest določa aktivnost v njegovih možganih in da se um nahaja le znotraj naših možganov (mehanizem); da zunaj nas obstaja svet, neodvisen od opazovalca (objektivizem).

Kvantna fizika je ovrгла vseh pet domnev.²⁹ Ker bomo v naslednjih poglavjih v sklopu Wendtove znanstvene paradigme govorili o zavestnem ustvarjanju, ki je tesno

²⁸ Milan Brglez (2008, 202–203) pravi, da ima znanstveni realizem pri Wendtu »zgolj pomožno funkcijo, ki naj prepreči, da bi njegovo teoretiziranje nevidne strukture mednarodne skupnosti – tj. anarhične kulture, ki ji pomen dajejo intersubjektivna dejanja držav – *a priori* zavrnili. [In da] danes govori o 'kvantnem preobratu' v teoriji mednarodnih odnosov, ki naj bi rešil vprašanje neupoštevanja zavesti akterjev (vključno z zavestjo držav), pri tem pa ohranil tudi naturalizem v pojmovanju znanosti (Wendt 2006).«

²⁹ Tu velja omeniti mnenje Ruperta Sheldrakea, enega najbolj spornih znanstvenikov ali morda »Galileov« današnjega časa. Znanstveni odbor organizacije TED je njegov govor na konferenci TED v Londonu marca 2013 sprva cenzuriral, nato pa le odstranil iz uradne zbirke govorov zaradi povsem drugačnega pogleda, kot ga je vajena znanstvena skupnost. Kot je obrazloženo v uradnem blogu organizacije TED, odbor trdi, da Sheldrakeov 18-minutni govor vsebuje »resne faktografske napake«, »veliko zavajajočih trditev« ter prestopi mejo v

povezano s čustvi oz. občutki v telesu, se bomo zaradi jasnosti omejili zgolj na klasični problem odnosa med umom in telesom.

Po klasičnem modelu sta um in telo ločena. Po tem modelu je človek bolj podoben stroju, ki ga vodi miselni proces v fizičnih možganih – to pa sproži vrsto vprašanj, ki se tičejo človeka kot čutnega bitja. Navsezadnje človek ne le misli in zaznava zunanji svet s petimi čutili, temveč tudi čuti v svojem telesu. Temu bi najbrž oporekali redki predstavniki klasičnega modela in racionalisti, vendar, kot pravi Wendt (2006, 184) »v svojih teorijah kljub temu izpuščajo vidik človeškega življenja – izkustvo samo – ki je bistveno za naš obstoj.«

Klasični pristop k naravi sveta je kartezijanski ali dualističen, ta dualizem pa se v klasični fiziki odraža kot ločevanje materije in energije (zavesti). To ločevanje po mnenju nekaterih predstavlja »dogmo razuma« ali »večvrednost uma oz. duha« in manjvrednost čustev oz. telesnosti (Meh, 2010).

Zanesljivi dokazi v znanosti slonijo na takoimenovanih golih dejstvih. Subjektivno izkustvo v znanosti ne predstavlja zanesljivega dokaza, slonečega na golih dejstvih – saj ga odlikujejo čustva, ki se ponavadi spreminjajo iz trenutka v trenutek. *Toda, kaj*

»psevdoznanost«. Nato je zaradi svobode govora organizacija TED znova objavila govor v obrazložitvi na svojem uradnem blogu, kjer pravi, da ne prevzema odgovornosti za govore, »za katere se zdi, da mejijo na psevdoznanost«, dopušča pa odprto razpravo, ker verjame, da je znanost »proces, ne zaprto telo resnice«.

Domneve klasičnega modela fizike Sheldrake namreč imenuje »dogme«. Pravi, da gre za »sistem materialističnih prepričanj«, ki so »znanstvena zabloda«. To razloži na podlagi številnih ugotovitev, med katerimi na primer izstopa ta, da znanstvena skupnost nepremišljeno uporablja konstante. S primerjanjem podatkov v starih in novih učbenikih je namreč ugotovil, da je »hitrost svetlobe padla za približno 20km/sek med leti 1928 in 1947« ter da fiziki uporabljajo povprečja konstant za merjenje svetlobe in gravitacije, ki ne zagotavljajo natančnih meritev in ne omogočajo širšega razumevanja, kaj se pravzaprav dogaja s hitrostjo svetlobe in gravitacijo. Pravi, da namesto da bi se dogovorili za redno merjenje hitrosti svetlobe in med seboj redno primerjali razlike iz raziskovalnih laboratorijev, da bi spoznali kaj novega, uporabljajo ene in iste povprečne konstante, za katere domnevajo, da so končni podatek o hitrosti svetlobe in obnašanju gravitacije. Skrbi ga, da znanstvena skupnost ne omogoča svobodnega raziskovanja, ki naj bi ga spodbujala. Kar ima povedati, se pravzaprav bolj ujema s kvantnim modelom sveta, saj je zagovornik obstoja zavesti. Glavno vprašanje, ki ga postavi v svojem govoru, objavljenega v uradnem blogu TED, in hipoteza, ki jo predstavi, sta: »Zakaj se ne bi v razvijajočem se vesolju razvijali tudi naravni zakoni? Konec koncev se ves čas razvijajo tudi človeški zakoni. [...] Zdi se mi, da je v razvijajočem se vesolju veliko bolje govoriti o navadah. Mislim, da se navade narave razvijajo.« Iz teh »navad« je razvil temeljno hipotezo o morfični resonanci (*morphic resonance*); evolucija »je odvisna od navad, ki jih razvijamo, ne od nespremenljivih zakonov.«

če so tudi človekova čustva vrsta golih dejstev? In če so, kako si lahko z njimi koristimo in kaj to pomeni za družbeno vedo – katere del so tudi mednarodni odnosi?³⁰

Poleg tega so bile tudi domneve zgodnje fizike nekoč gola dejstva. Na primer, da je Zemlja ploščata ali da se sonce vrti okoli Zemlje.³¹ Mnogi, ki se s temi »dejstvi« niso strinjali, so bili celo kaznovani.³² Kot kaže, je edino dejstvo dejstvo, da se dejstva ves čas spreminjajo. Ali z drugimi besedami, da se naše dojemanje sveta ves čas širi.³³

Čeprav številne kvantne teorije skušajo nadgraditi klasični koncept narave sveta, je v nasprotju s klasičnim modelom, kvantna fizika v osnovi ugotovila (Wendt 2006, 189–191): 1. da se materija na subatomske ravni obnaša kot val energije in/ali delec (dvojna narava), 2. da se val energije sesuje v delce, ko ga opazujemo (sesutje), 3. da delci med seboj komunicirajo na katerikoli razdalji hitreje kot s svetlobno hitrostjo (nelokalnost in nerazložljiva inteligenca), in 4. da ni mogoče neposredno opazovati procesa sesutja, ne da bi vplivali na proces; problem meritve – kako in kdaj pride do sesutja.

Dvojno naravo materije na subatomske ravni razkrivajo poskusi, v katerih se svetloba enkrat obnaša kot val energije, ko je ne opazujemo, in kot delci energije, ko jo opazujemo. To sesutje vala energije v delce ali prehod kvantnega stanja v klasičnega

³⁰ Tema dvema vprašanjem se bomo posvetili v 3. poglavju, saj sta pomembni za razlago stičnih točk med Wendtovim objektivnim pogledom in kvantnim pogledom znanosti zavestnega ustvarjanja.

³¹ Morda je edino nespremenljivo »golo dejstvo«, če izkoristimo ta izraz, »ontološka zmotljivost« znanosti in filozofije, kot predpostavlja Brglez: »Niti izkustva (ki ga omogočajo čutila), niti racionalni premislek (neodvisno od tega, na kaj je oprt), niti razprava (uporaba jezika je vedno družbena), ne morejo ponuditi gotovosti, na kateri bi lahko brezprizivno utemeljili svoje védenje. Če med izjavami (besedami) o realnosti in samo realnostjo (stvarmi) ne obstaja odnos izomorfizma (oz. ni skladnosti ali enoznačnega ujemanja), je resnica prej 'pot' kot pa statično stanje« (2008, 16–17).

³² Kot navaja spletna stran *This Day in History (Na današnji dan v zgodovini)*, je 12. aprila 1633 fizik in astronom Galileo Galilei izzval pogled Rimokatoliške cerkve, da je Zemlja središče vesolja. Trdil je, da ni središče vesolja. Obtožen je bil krivoverstva in odpeljan v zapor, nato pa je moral do konca življenja biti zaprt doma. Javno so prepovedali tudi njegovo knjigo *Dialogi*. Preden je cerkev priznala, da se je motila, je minilo več kot 300 let.

³³ Overbye (2006) piše, da s trditvijo »science is self-correcting«, kar lahko prevedemo kot »znanost popravlja samo sebe« oz. »znanost se izboljšuje«, Mike Brown, astronom, ki je leta 2006 odkril planet Eris, ki je malce večji od Plutona in zaradi katerega je planet Pluton izgubil status planeta, spoštuje dejstvo, da znanost ves čas prihaja do novih spoznanj in odkritij.

težko razloži klasični model fizike, ki temelji na determinizmu, medtem ko kvantni model domneva, da sta opazovalec in predmet opazovanja nekako neločljivo povezana.

Kopenhagenska interpretacija, katere del je Heisenbergovo načelo nedoločenosti pravi, da energije ne moremo zaznavati hkrati kot vala in delce, temveč le kot eno ali drugo. Niels Bohr, oče Kopenhagenske interpretacije pa pravi, da je treba obe stanji jemati kot komplementarni, tudi če se med seboj izključujeta. Iz te komplementarnosti je razviden holistični vidik kvantne fizike.

Komplementarnost ter neločljivo povezanost opazovalca in predmeta opazovanja odraža tudi nelokalnost delcev na kvantni ravni, kajti tudi če sta para delcev ločena na zelo veliki razdalji, se takrat, ko izmerimo enega, takoj spremeni tudi lastnost drugega. Na Univerzi Princeton ta učinek imenujejo tudi učinek metulja (*butterfly effect*), ki je pravzaprav »metafora za občutljivo soodvisnost.«

Če česa ne moremo izmeriti, po klasičnem modelu ne obstaja. Problem meritve v kvantni fiziki pa po drugi strani predstavlja:

- a) *nezmožnost neposredno opazovati proces sesutja vala energije v delce, ne da bi hkrati vplivali na proces in*
- b) *vprašanje, kako, kdaj in ali dejansko pride do sesutja kvantnega stanja v klasičnega.*³⁴

Ta problem je sprožil splošno vprašanje, *kako sta povezana kvantna in klasična resničnost*. Znanost namreč še ni odkrila mehanizma, s katerim bi razložila, kako kvantno postane klasično. Von Neumanna pa še posebej zanima, *kdaj se to zgodi* (Casti v Božovič 1994, 160).

Tudi razlika med teorijo klasične verjetnosti in teorijo kvantne verjetnosti med družboslovnimi znanstveniki zbuja pozornost in dviga obrvi. Za klasično verjetnost je bolj značilen deduktiven način sklepanja na podlagi klasične logike, katere začetki

³⁴ Z drugimi besedami, ali sta materija in energija resnično ločeni.

segajo v čas Aristotela. Znanost vse od takrat meni, da je človek zaradi svoje sposobnosti logičnega sklepanja racionalno bitje. Toda »[l]ogika je točno to, logična,« kot pravita Photos in Busemeyer (2013, 34), »torej kako lahko potem obstaja drug način racionalnega sklepanja?«

Čeprav na podlagi nekih predpostavk pridemo do določenega sklepa, v vsakdanjem življenju ta sklep lahko izgubi veljavo na podlagi novih dokazov. Svoji optimalnosti³⁵ navkljub, pa racionalno sklepanje lahko predstavlja tudi problem. Novi empirični dokazi namreč kažejo, da kognitivni procesi pogosteje sledijo kvantnim kot klasičnim verjetnostnim načelom.

Photos in Busemeyer s svojo raziskavo želita izvedeti, ali kvantna verjetnost lahko ponudi novo rešitev za kognitivno modeliranje (modeliranje podatkov povezano s kognitivnimi procesi). In sicer ugotavljata, da je morda »najpomembnejši *a priori* razlog za racionalnost klasične verjetnosti njena optimalnost. [...] Glavni problem klasične optimalnosti pa, da predpostavlja merljivo, objektivno resničnost in vsevednega opazovalca« (2013, 36). Ugotavljata, da teorija kvantne verjetnosti v nasprotju s tem ne predpostavlja obstoja objektivne resničnosti, temveč ponuja verjetnostno sklepanje, ki je odvisno od konteksta in osebnega pogleda. V mnogih primerih, ne pa vseh, kvantna verjetnost namreč razloži točnost napovedi, ki jih klasična verjetnost ne more. To pa je mogoče zaradi dveh pomembnih značilnosti kvantnega modela narave sveta, ki ju v klasičnem modelu ni: superpozicije in kvantne prepletenosti.

Superpozicija je temeljno načelo kvantne fizike, po katerem materija obstaja v vseh mogočih teoretičnih stanjih hkrati in – kot posledica opazovanja – preide v eno obliko. Ali z drugimi besedami, je kvantno stanje, v katerem stvar *x* obstaja v vseh mogočih kvantnih stanjih, ko je ne opazujemo. Ko stvar *x* začnemo opazovati, pa preide v eno obliko. »To, kar se upira vsem poskusom znanstvene razlage« je torej *izkustvo* ali vloga zavestnega uma v fiziki, pravi Wendt (2009, 281).

³⁵ Pravita, da je optimalnost glavni vidik racionalne analize in zadeva točnost verjetnostnega sklepanja.

Kvantna prepletenost je stanje kvantnega sistema, na primer para fotonov (majhnih delcev svetlobe), kjer sprememba v enem od fotonov povzroči spremembo tudi v drugem. Je soodvisnost, ki ni mogoča po klasičnem modelu. Presenetljiva pa je zato, ker se ta sprememba zgodi hitreje kot s svetlobno hitrostjo, tudi ko je par fotonov prostorsko in časovno ločen. Kot bomo videli kasneje, kvantna prepletenost ponuja natančnejšo razlago zavestnega ustvarjanja.

Če si oba modela fizike pogledamo pobliže, med njima opazimo ključno razliko: **po klasičnem modelu resničnosti, ki ločuje materijo in energijo, opazovalec (subjektivna zaznava) ne vpliva na lastnosti opazovanega predmeta; po kvantnem modelu resničnosti, ki ugotavlja, da je na subatomske ravni vse le energija, pa opazovalec (subjektivna zaznava) vpliva na lastnosti opazovanega predmeta.**³⁶

Najsi bo razlika med modeloma še tako velika, neverjetna in paradoksalna, poslanstvo znanosti ostaja »iskanje popolnejšega opisa narave«. ³⁷ In znanost prihodnosti bo odkritje kvantnega modela resničnosti morda jemala kot eno najpomembnejših znanstvenih odkritij v zgodovini človeštva.

³⁶ Ta jasna razlika se v družbene vede prevede kot epistemološka vrzel ali vrzel med subjektivnim in objektivnim izkustvom (med tem, kaj vemo in kako lahko vemo to, kar vemo). Primer epistemološke vrzeli bi bil razlika med subjektivnim védenjem znanstvenika in načinom, kako je prišel do njega, ter institucionaliziranim, družbeno sprejetim védenjem in načinom, kako je bilo to védenje sprejeto kot veljavno. Ta vrzel hkrati opozarja tudi na ontološko vrzel ali vprašanje odnosa med zavestjo in materijo. Ločenost raziskovalca od sveta, ki ga raziskuje (ločenost uma od sveta) imenujemo dualizem, njegovo enost s svetom, ki ga raziskuje, pa monizem. Descartes je bil dualist, Spinoza pa monist, in kvantni preobrat nam svet predstavlja v luči monizma.

³⁷ Ta izraz sem si izposodila iz dela *Kako se anti-delci razlikujejo od delcev*, slovenskega fizika Petra Križana z Inštituta Jožef Štefan in Univerze v Ljubljani, ki je sodeloval pri projektu Belle v japonskem inštitutu KEK, kjer je raziskoval tudi Makoto Kobayashi, eden Nobelovih nagrajencev za fiziko leta 2008.

2.3 »Filozofija-fizika« in »dejavni realizem«

»Kako čudovito, da smo prišli do paradoksa. Zdaj imamo nekaj upanja za napredek,«³⁸ je nekoč dejal Niels Bohr, utemeljitelj Kopenhagenske interpretacije kvantne mehanike. Toda teoretična fizičarka in ena od predstavnic feministične teorije Karen Barad (2007, 414–415) pravi, da v resnici obstaja veliko Kopenhagenskih interpretacij, »ker so bile med fiziki, ki so prispevali k tej interpretaciji velike filozofske/interpretativne razlike[.] [T]o, kar naj bi bila Kopenhagenska interpretacija, je pravzaprav superpozicija pogledov Bohra (komplementarnost), Heisenberga (nedoločenost), Borna (verjetnost) in Von Neumanna (sesutje), če naštejemo le nekaj ključnih igralcev.«

V svojem delu *Meeting The Universe Halfway (Srečanje z vesoljem na pol poti)* Baradova poudarja slabost »kulture objektivizma«, ki temelji na klasičnem modelu fizike, po katerem je meritev neodvisna od konteksta,³⁹ kot bi tam zunaj obstajal svet, neodvisen od nas. Da bi šla onkraj te slabosti in predlagala novo obliko realizma, se zateče k Bohrovi »filozofiji-fiziki«. Ta izraz s pomišljajem se odloči uporabiti namesto običajnega izraza »filozofija fizike« zato, »da bi poudarila Bohrovo nepripravljenost razmišljati o [filozofiji in fiziki], kot bi bili različni« oz. ločeni (2007, 414). Iz njegovega kritičnega pogleda na postopek opazovanja in meritve namreč črpa navdih za nov »ontoepistemološki okvir«, ki ga imenuje »dejavni realizem«.

V uvodu pripravi oder za razlago dejavnega realizma, ko pravi: »Dejstvo, da je znanstveno znanje družbeno skonstruirano, ne pomeni, da znanost ne 'deluje', in dejstvo, da znanost 'deluje', ne pomeni, da smo odkrili dejstva o naravi, ki so neodvisna od človeka« (2007, 40). Podpira torej konstruktivistični pogled, da je znanost ogledalo narave in kulture ter skuša razumeti, kako narava in kultura ustvarita

³⁸ Wikipedija navaja, da ga je tako citirala Ruth Moore v svojem delu *Niels Bohr: The Man, His Science, & The World They Changed* (1966, 196).

³⁹ Tu velja omeniti njeno mnenje in skrb (2007, 421), da so zaradi te slabosti objektivizma študentje fizike močno prikrajšani za »odprto razpravo o različnih interpretativnih stališčih v znanosti [ter da ima] ta široko razširjena nepozornost metateoretičnim problemom« ali »odsotnost kritične refleksivnosti« pedagoške implikacije.

novi ontologiji. V ta namen se ji zdi »odločilno razumeti tehnologijo, s katero prihaja do interakcije med naravo in kulturo« (2007, 42).

Za Bohra je meritev namreč stik med »naravnim« in »družbenim«. Baradova ta stik pojasni (2007, 67) kot »trenutek konstrukcije znanstvenega znanja z veliko sporočilno močjo – primer, kjer se materija in pomen srečata v zelo dobesednem smislu. To je eden od razlogov, da znanstvenike zanima preučevanje vloge detektorjev (v visoko energijski fiziki) – mest, kjer nastajajo pomeni (Traweek 1988, Galison 1987, Pickering 1984).«

Pravi, da Bohrovo filozofijo-fiziko razume kot naturalističen argument, da »smo del narave, ki jo skušamo razumeti« (prav tu), in da je zato treba prakso nujno vključiti v teorijo, ne pa je ignorirati, sicer lahko postavimo napačno teorijo. Ker smo torej del fenomena,⁴⁰ ki ga merimo (opazujemo), Bohr zavrača dualizem in meni, da objektivistična »razlaga procesa meritve temelji na napačnih predpostavkah« (v Barad 2007, 108).

S tega vidika je še posebej zanimivo Wendtovo splošno prepričanje, da je upoštevanje vloge subjektivnega izkustva pomembno za družboslovno znanost in mednarodne odnose, ter prepričanje številnih drugih raziskovalcev,⁴¹ da je treba začeti sistematično preučevati vlogo čustev v mednarodnih odnosih.

Bohr vseeno ohrani objektivnost, kajti vsakič ko ponovimo postopek meritve »pod istimi pogoji prepletenosti objekta in naprav«, kot Baradino delo povzema Žižek (2013, 188), »dobimo isti rezultat, tako da ni nobene reference na posameznega opazovalca.« Nato Žižek nadaljuje:

Subjektivistično/duhovno branje kvantne fizike ('duh ustvari realnost, ni nobene realnosti, ki bi bila neodvisna od našega duha') je torej očitno zgrešeno:

⁴⁰ Baradova nam pojasni, da je »fenomen« Bohrova temeljna ontološka enota, znotraj katere sta naprava za opazovanje in predmet opazovanja neločljivo povezana. Ta odnos med njima imenuje »ontološka neločljivost predmetov in naprav« (2007, 128).

⁴¹ Roland Bleiker in Emma Hutchison (2008), Neta Crawford (2000), Christopher Hill (2003), Robert Jervis (1976), Andrew Linklater (2004), George E. Marcus (2002), Jonathan Mercer (2005) in Andrew A. G. Ross (2005).

resnična implikacija kvantne fizike je ravno nasprotna, sili nas v premislek, kako je naše poznavanje realnosti vključeno v realnost samo. Bohrova lekcija tako ni v tem, da je realnost subjektivna, ampak v tem, da smo – kot opazujoči subjekti – del opazovane realnosti. Lekcija ni spiritualistična, ampak zadeva vpetost vednosti v materialne prakse (2013, 188–189).

Prav to »vpetost vednosti v materialne prakse« znanost zavestnega ustvarjanja, kot bomo videli v naslednjem poglavju, razlaga na podlagi jezika čustev, ki ga takrat, ko ga razumemo in ga med svojim subjektivnim izkustvom upoštevamo, lahko uporabljamo kot informacije ali notranjo vednost, ali uresničujemo ali ustavljamo uresničitev želene resničnosti.

Žižek ponavlja svoje mnenje (prav tu), da je »spiritualistično branje kvantne fizike« ali branje v smislu »opazovalec ustvari realnost« zgrešeno. Toda tu se pojavi vprašanje: na podlagi česa domneva, da opazovalec ne vpliva na resničnost dovolj, da bi jo dobesedno ustvaril? Mar nimata dejanji, ki izhajata iz besa ali notranjega miru popolnoma drugačen vpliv na resničnost? In kakšne so lahko posledice ignoriranja te razlike? Atomska bomba v rokah sovražnega človeka lahko pomeni konec sveta ali v najboljšem primeru popolno opustošenje dela sveta. Kako človeštvu in znanosti torej koristi neupoštevanje čustev, enega najosnovnejših dejstev vsakdanjega življenja?

Baradova sicer ne odgovori na to vprašanje, ker se subjektivnega izkustva ne dotakne globlje od človekove »intra-akcije« ali njegovega notranjega delovanja v svetu in kot dela sveta. Poudarja Bohrovo izhodišče, da človek sodeluje *znotraj* narave. Ne dotakne se človekovega sodelovanja s samim sabo kot delovanja *znotraj* tega sveta, a se mu kljub temu približa s svojim opisom dejavnega realizma (2007, 90, lasten poudarek): »Za dejavni realizem so védenje, *mišljenje*, merjenje, teoretiziranje in opazovanje subjektivne materialne prakse notranjega delovanja v svetu, delovanja, ki je del tega sveta.«

Zanima jo, kaj se s takšno prakso naučimo, in tu se približa zavestnemu ustvarjanju:

Ne odkrijemo predobstoječih dejstev o neodvisno obstoječih stvareh, kot bi obstajale zamrznjene v času, podobne kipcem, postavljenim v svetu. Namesto

tega se učimo o fenomenih – specifičnih materialnih konfiguracijah sveta postajanja [becoming]. Bistvo ni preprosto postaviti opazovalca ali tistega, ki ve, nazaj v svet [...], temveč razumeti in upoštevati dejstvo, da smo tudi mi del sveta različnega postajanja. Še več, bistvo ni le v tem, da ima praktično znanje materialne posledice, temveč da je praksa védenja specifično materialno sodelovanje pri (re)konfiguraciji sveta (2007, 91).

Kot se zdi, da ugotavlja tudi Žižek (2012, 925) je v tem nenehnem postajanju »ultimativna filozofska posledica kvantne fizike: da to, kar kažejo njeni najsijajnejši in najdrznejši poskusi ne pomeni, da je opis resničnosti, ki jo ponuja, nepopoln, pač pa je resničnost sama ontološko 'nepopolna', nedoločena [...]. To v heglovskem smislu pomeni, da je epistemološka meja tista, ki nas umesti v realno [...].«

Baradin koncept človekovega nenehnega sodelovanja pri (re)konfiguraciji sveta je na mestu, saj Bohr (1937, 289) poudarja, da nas razvoj v fiziki uči, kako pomembno je »nenehno širjenje konceptualnih okvirjev, primernih za klasifikacijo novih izkustev« in za »splošen epistemološki odnos, ki nam lahko pomaga izogniti se očitnim konceptualnim težavam tudi na drugih področjih znanosti.« In nadalje (1937, 289-290, lasten poudarek): »[R]azvoj v fiziki nas je večkrat naučil, da dosledna uporaba najosnovnejših konceptov, nepogrešljivih za opis vsakdanjega življenja, temelji na domnevah, ki jih sprva ne opazimo, vendar je bistveno, da jih natančno upoštevamo, če želimo klasificirati širše področje življenja kar se da jasno in brez arbitrarnosti [...].«

Vsakdanje življenje vsakdo lahko opiše le tako, kot ga sam doživlja in nič drugače, ker gre za izkušnjo, ki je le njegova, neponovljiva in edinstvena. Del tega opisa niso le gola dejstva v smislu: »Danes je ponedeljek in zdaj grem v službo, po službi poberem otroka iz vrtca, nato bova šla domov, imeli bomo kosilo in še kaj postorili, zvečer pa šli spat in naslednji dan nadaljevali podobno.« Ali: »Ko opazujem postopek meritve, vidim, da naprava zaznava energijo v delcih, ne v valovih.«

Človekovo doživljanje sveta nujno spremljajo tudi čustveno obarvani vtisi, ki jih sprožajo dražljaji bodisi iz zunanjega bodisi iz notranjega sveta. Notranji svet je tisti,

kjer nastajajo osebne, subjektivne zgodbe ali interpretacije notranjega in zunanjega sveta. Bohrova optimistično obarvana interpretacija paradoksa kvantne mehanike nas najbrž lahko pripelje dlje kot frustracija katerega drugega fizika, ker je v optimizmu občutno več energije za nadaljnje raziskovanje kot v frustraciji.

Zdi se namreč, da je znanstvenikom in izumiteljem, ki so odkrili kaj pomembnega, skupno prav pozitivno čustvo kot vir neusahljive energije za oprijemljiv napredek. Thomas Edison je na primer znan po izjavi: »Nisem doživel neuspeha. Le našel sem 10.000 načinov, ki ne delujejo.«

Kaj če nam izjemni dosežki tako potrpežljivih, navdušenih ljudi že ves čas kažejo vpliv subjektivne interpretacije resničnosti na resničnost? In kaj če nam katastrofe izjemno nepotrpežljivih in nestrpnih ljudi prav tako kažejo moč subjektivnih interpretacij?

Marsikomu se odgovor na ti dve vprašanji zdi samoumeven ali zdravorazumen, toda znanost potrebuje več kot samoumevnost ali zdravorazumskost, da bo resnično zadovoljna z odgovorom. Potrebuje nekaj izmerljivega, in prav je tako, sicer ne bo imela oprijemljivega postopka. Toda, kako naj meri moč razlike v kognitivni naravnosti ljudi?

Če je klasičnim fizikom težko sprejeti obstoj zavesti, jim je najbrž lažje sprejeti obstoj čustev kot enega osnovnih fenomenov in konceptov za opis vsakdanjega življenja. Vsako subjektivno izkustvo namreč, brez izjem, obarvajo čustva.

Če se tu prepustimo miselnemu toku »a la« Žižek, nas hitro zanese k primeru filma *Pleasantville* (1998), domišljajske komedije-drame, v kateri imata glavni vlogi Tobey Maguire in Reese Whitherspoon. Film je na začetku črno-bel. V mestu Pleasantville živijo ljudje, ki so naučeni kazati le en obraz, takšnega, ki ustreza pričakovanjem drugih ljudi, da je v mestu življenje čim mirnejše in prijetnejše. To se jim sprva zdi normalno, vendar se ne zavedajo, da obstaja svet onkraj pravil in meja mesta, dokler v mesto ne prideta novinca, ki sprožita njihovo radovednost. Bolj ko odkrivajo, da obstaja več, bolj ko odkrivajo svojo naravo in spoznavajo, kaj jih resnično osrečuje, namesto da bi delali le to, kar jim pravijo drugi, bolj ljudje, narava in mesto kažejo barve, dokler na koncu ne spoznajo, da je to, kar čutijo, naravno in pomembno

izražati, da bi svobodno ustvarjali in živeli, Pleasantville in njegovi prebivalci pa na koncu zaživijo v vsem svojem sijaju in barvitosti.

Ta film bi lahko filozofsko razčlenili na številne načine, vendar v kontekstu »kvantnega preobrata« lahko rečemo, da je klasični model fizike »črno-beli Pleasantville«, ki z vedno pogostejšimi znanstvenimi razpravami in poskusi o učinku opazovalca na resničnost počasi razkriva barve kvantnega modela sveta.

Človeštvo potrebuje kognitivno-čustveni zemljevid do večje sreče. Svet potrebuje mirne glave. Zato se znanost ne more več zadrževati le na kognitivni polovici svojega ozemlja, ker jo pot nujno vodi tudi po čustveni oz. subjektivni polovici. Obe polovici zemljevida sta enakovredni in komplementarni. Če se človek ne zna vzdržati pritiska na gumb, ko je sam pod pritiskom, potem lahko človeštvo tehnološko napreduje le do določene meje.

Žižek ima torej prav, ko v svojih razpravah poudarja, da je razmišljanje nujnejše kot kdaj prej. Da, toda razmišljanje z razumevanjem in upoštevanjem vloge svojih čustev.

Kot je presenetilo tudi njega (2013, 193), pa je tudi mene, da Baradova kljub vztrajanju pri naturalističnem pogledu, zavrača »ostanke humanizma« ali Bohrovo »istovetenje 'opazovalca' s človeškim subjektom.« Baradova pravi:

V tradicionalnih humanističnih primerih inteligibilnost [oz. razumevanje] zahteva subjekta z intelektom [...], intelekt pa se jemlje kot specifično človeška sposobnost. Toda v mojem primeru dejavnega realizma je inteligibilnost ontološko delovanje sveta v njegovem nenehnem izražanju. Ne gre za lastnost, ki bi bila odvisna od človeka, temveč za lastnost sveta v njegovem različnem postajanju [becoming]. Svet se izraža na različne načine (2007, 149).

Če je tako, potem se »svet« izraža tudi skozi človekova čustva. Nekaj najburnejših čustev je pogosto izmenjanih prav na področju politike, kjer se mnenja včasih ostro razlikujejo.

Toda Baradova nadaljuje (2007, 335): »Diskurzivne prakse so materialni pogoji proizvodnje pomena. V moji posthumanistični perspektivi pomen ni pojem, osnovan na človeku; pomen je vse prej nenehno delovanje sveta v njegovi diferencialni inteligibilnosti.« Njeno zavračanje opazovalca kot človeškega subjekta torej ne prispeva k opisu čustev kot enega »najosnovnejših [fenomenov], nepogrešljivih za opis vsakdanjega življenja« in posledično k razumevanju učinka posameznika-opazovalca na svet.

Besen človek ne more nastopati mirno. In notranje miren človek ne more nastopati besno. Ko je človek notranje suveren, se zaveda vloge svojega kognitivno-čustvenega ravnoesja ter ga aktivno ohranja in upošteva, in s tega vidika bi lahko rekli, da je »zavestni realist«.

2.4 Spinoza v moderni filozofiji, umetnosti, znanosti in politiki

Tudi Spinoza upošteva um in telo (čustva) kot eno. Tej povezanosti ali enosti, v nasprotju s kartezijskim dualizmom, v znanosti pravimo monizem.⁴² V svojem znamenitem delu *Etika*, kjer nasprotuje Descartesovemu ločevanju uma od telesa, to enost opisuje kot del narave ali izraz Boga, saj Boga enači z naravo. Govori o moči uma-duha nad afekti in svobodi, ki izhaja iz te moči. Izraz »um-duh« pišem s pomišljajem zato, ker um, kot ga opisuje Spinoza, razumem kot enega neskončnih izrazov narave, izraz neskončnega uma Boga ali človekovega Višjega Jaza.

Namreč, bil je prepričan (1988, 66), da je treba »ubogati ukaze razuma, ki se nikdar ne upira naravi in ki človeku izrecno vелеva, da naj 'ljubi sam sebe' in se trudi ohraniti svoje bitje.« Notranja suverenost – ali zavesten stik s tistim delom nas, ki razmišlja in čuti – je premišljeno ohranjanje ravnoesja med svojimi mislimi in čustvi ter je kot

⁴² Jackson (2011, 36–40) pravi, da opisovanje dualizma kot pozitivizma in monizma kot interpretivizma ni uporabno, ker v filozofiji znanosti ne odpravi težav med ločevanjem obeh. Neopozitivizem, ki je izraz dualizma, poudarja pomen preverjanja hipotez in dokazovanja napačnosti empiričnih dokazov. Ta realizem je kritičen. Po drugi strani pa analitični pristop, ki je izraz monizma, kliče k reflektivnosti, ki je med drugim značilna tudi za feministični pristop. To, kar Jackson skuša doseči s svojo kritiko vrzeli med dualisti in monisti, je večja reflektivnost, k temu pa jih oziroma nas kličejo tudi ugotovitve kvantne fizike.

takšno zelo podobno ljubezni do sebe in osvoboditvi, ki izhaja iz nje, kot jo opisuje Spinoza.

Žižek (2012, 263, poudarek avtorja) meni, da je »koncept svobode kot znane nujnosti [*known necessity*]« najjasnejše izrazil Spinoza, in da je »ponudil tudi najjedrnatejšo definicijo personaliziranega pojma Boga: edini resnični Bog je narava sama – torej snov [*substance*] kot *causa sui*, kot večna tekstura vzrokov-posledic.« Nadalje pravi, da je za Spinozo Bog, upodobljen kot modri starec, ki muhasto vlada svetu in nadzira človekovo usodo, le izraz človekove nevednosti, ki v svojem omejenem razumevanju vzrokov in posledic »projicira« glavni vzrok na »neznano najvišjo entiteto«.

Causa sui, latinski izraz, ki pomeni »sam svoj vzrok«, Žižek logično postavi v kontekst, saj Spinoza (1988, 67) govori o oblasti nad svojimi čustvi, ker je prepričan, da se »moramo še posebej potruditi, da bi, kolikor je le mogoče, jasno in razločno spoznali sleherni afekt«, kajti »ni si mogoče misliti nobenega boljšega, od nas odvisnega zdravila, saj vendar ni nobene druge duhovne moči mimo te, da mislimo in oblikujemo aдекватne ideje.« Spinoza na svoj način govori o pomembnosti razumevanja svojih čustev. Govori o notranji suverenosti oz. preiščenem, zavestnem delovanju človeka. *Causa sui* lahko potemtakem razložimo kot učinek človekove (ne)uporabe uma-duha na njegovo resničnost. Človek kot del narave in eden od njenih neštetihi fizičnih izrazov, je sam svoj vzrok. Povedano natančneje, človekov celotni miselno-čutni ustroj je sam svoj vzrok in hkrati rešitev.

»Vse, kar je, je bodisi v sebi, bodisi v drugem. [...] V Spinozovem svetu je vse v enem in eno v vsem« (1988, 47–48). Ali z drugimi besedami, *narava se zaveda človeka*.

Spinozov panteizem je navdihnil in (po več kot 350 letih še vedno) navdihuje številne umetnike, akademike in znanstvenike. Kot je 25. aprila 1929 poročal ameriški časnik *The New York Times*, je Albert Einstein prejel brzojavko, v kateri ga je rabin Herbert S. Goldstein vprašal ali verjame v Boga, je odgovoril: »Verjamem v Spinozovega

Boga, ki se razkriva v popolni harmoniji vsega, kar je, ne v Boga, ki ga skrbijo usoda in dejanja človeških bitij.«⁴³

Kot je prepričan John L. Casti (v Božovič 1994, 123) je bila Einsteinova teorija relativnosti »zadnji zdihljaj newtonskega sveta, saj [ni imela] kaj prida povedati o snovnih objektih samih.« Rečemo lahko, da je Spinoza s svojim pogledom (razumevanjem) prispeval k začetku razkroja klasičnega modela fizike.

Še več, zdi se, da priljubljenost Spinozove filozofije narašča z razvojem fizike. Odzivanje materije na opazovalca pomeni, da se materija nekako zaveda človeka. »Sili nas v premislek«, kot bi se izrazil Žižek, da narava nikoli ni bila in ni ločena od človeka. Spinozov um-duh začenja dobivati širši smisel, če človeka jemljemo kot enega nešteti izrazov narave-Boga. Spinozovo enačenje uma z duhom človeku pravzaprav podeljuje sposobnost biti povezan z naravo na povsem intimni ravni. Človekova intimna povezanost z naravo pa se v kvantni fiziki odraža kot neposredna, nevidna komunikacija med opazovalcem in predmetom njegovega opazovanja. Z drugimi besedami, kvantni fiziki ugotavljajo, da med človekom in naravo ves čas nekako prihaja do izmenjave subtilnih informacij. Vse, kar je – vesolje – se zaveda človeka.

V tem smislu pravzaprav sodeluje s človekom, vprašanje pa je, ali se človek tega zaveda. Bi lahko na klasični model fizike gledali kot na človekovo nezavedanje, da narava sodeluje z njim ali enostransko sodelovanje, na kvantni model fizike pa kot na začetek človekovega zavestnega sodelovanja ali obojestransko sodelovanje?

Kopenhagenski pogled kot ga razume Casti je potemtakem preozek, če upoštevamo, da je Bohr kot opazovalca upošteval tudi človeka, ne le fizično merilno napravo. Casti (v Božovič 1994, 148) namreč pravi, da »kopenhagenski pogled problema meritve pravzaprav sploh ne rešuje, temveč ga zgolj pometa pod preprogo, na tisto mesto, ki

⁴³ Izvorna brzojavka v angleščini se je glasila: »I believe in Spinoza's God who reveals himself in the orderly harmony of what exists, not in a God who concerns himself with the fates and actions of human beings.«

je opazovalcem nedostopno – v notranjost same merilne naprave.« Toda »notranjost merilne naprave« je *dostopna*, če kot glavnega opazovalca upoštevamo človeka. To potemtakem ni več pometanje pod preprogo, temveč rešitev. Spinoza je glavno pozornost namenil prav človekovi moči uma-duha nad svojim čustvovanjem ali dogajanjem v notranjosti. Še več, intuicija ali intuitivno znanje (*scientia intuitiva*), je bilo zanj najvišja oblika znanja.⁴⁴

Spinoza, ki s svojo filozofijo stoji za to izjemno živostjo in prožnostjo narave, je navdihnil tudi argentinskega pisatelja in pesnika po imenu Jorge Luis Borges,⁴⁵ ki je s svojo zbirko fantastičnih zgodb z naslovom *Vrt razvejanih poti* (*Garden of Forking Paths*, 1941) navdihnil interpretacijo mnogih svetov, eno od teorij kvantne fizike, po kateri problema meritve sploh ni.

Kot razlaga Casti (v Božovič 1994, 159–60), »[v] naslovni zgodbi sinolog Stephen Albert pripoveduje junaku Hsi P'engu o neskončnem labirintu Hsijevega prednika, ki [je] po Albertovem pripovedovanju« imel drugačno predstavo o času kot Newton in Schopenhauer, saj

časa ni imel za nekaj absolutnega in enovitega. Verjel je [namreč] v neskončen niz časov, vrtočlavo rastočo, nenehno razpredajočo se mrežo razhajajočih in stekajočih se vzporednih časov. Ta časovna mreža – katere niti so se vsa ta dolga stoletja približevale druga drugi, se cepile in sekale ali pa tekle vsaksebi – so zaobsegale vsakršno možnost. V večini teh možnosti ne obstajamo. V nekaterih obstajaš ti, jaz pa ne, v drugih pa jaz, in ti ne, spet v tretjih pa sva obadva.

Ta pogled je šestnajst let kasneje navdihnil teorijo mnogih svetov, fizika Hughja Everetta, s katero rezultata meritve ni opisal kot *sesutje*, temveč kot *razcep* sistema opazovanega predmeta v toliko svetov, kolikor je mogočih izidov. »Namesto, da bi se valovna funkcija zrušila, kvantni sistem torej uresniči vse možne izide in vsak izmed

⁴⁴ Ločil je tri vrste kognicije, spoznave ali znanja: 1. mnenje ali zmožnost predstavljanja, 2. razumsko spoznavo in 3. intuicijo. Intuicija je bila zanj znanje, s katerim človek zaznava bistvo stvari in njen najbližji vzrok (Spinoza, 1988).

⁴⁵ Spinozov vpliv na Borgea navaja Wikipedija.

njih je tudi dejansko uresničen v svojem lastnem, od drugih ločenem[, vendar vzporednem] svetu« (Casti v Božovič 1994, 160).

Toda ne glede na to, ali problem meritve obstaja ali ne, na koncu koncev gre za enega od neštetihih vidikov stvari, kateremu opazovalec *namenja pozornost*. Če gre za enega od mogočih vidikov ene in iste stvari, pa se lahko kot preiščljivi opazovalec odloči osredotočiti na nek drugi vidik. Kateri vidik stvari se odloči opazovati, je odvisno od njega, in ta vidik ostaja njegova subjektivna interpretacija – ki nato nekako postane objektivna.

Hasana Sharp se z vprašanjem meritve ne ukvarja, pač pa v svoji knjigi *Spinoza in politika renaturalizacije* (*Spinoza and the Politics of Renaturalization*) uporabi Spinozov naturalizem ter k moderni politični filozofski misli prispeva s »filantropičnim posthumanizmom«, ki ga pojasni kot »kolektiven projekt, s katerim lahko začnemo imeti radi sami sebe in drug drugega kot del narave« (2011, 4–5).

Po njenem mnenju se Spinoza v *Etiki* osredotoča na razcvet človekove notranje moči, zato pravi (2011, 5), da je namen Spinozovega naturalizma »da v človeštvu povzroči in omogoči ljubezen do sebe z zmanjšanjem tistega načina človekovega delovanja, ki, čeprav posredno, spodbuja sovraštvo [...]«.

Človekovo dejanje razume kot afekt, afekt pa kot človekovo moč vplivati na druge do te mere, da drugemu bitju bodisi okrepi bodisi zmanjša občutek moči. Pravi, da (2011, 29, poudarki avtorice) »v nasprotju s čustvom, kot ga razume moderna filozofija, afekt ni *odziv* na dogodek, 'ki sproži spremembe v telesu'.« Tu se Sharpova nanaša na čustvo, kot ga je definirala Ronald de Sousa v enciklopediji *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Nato nadaljuje: »Afekt je ta dogodek; je kvalitativna sprememba, enako telesna kot umska, v moči vztrajnosti bitja. [...] Spinozov pogled je, da sta um in telo močna ali šibka, svobodna ali klečeplazna, natanko v enaki meri.«

Bistvo, ki nam ga želi predati Sharpova je, da nam **afekti pomagajo razumeti, kako znova občutiti svojo notranjo moč, saj sovraštvo in žalost lahko izhajata le iz občutka nemoči. Spinoza namreč našteva tri »primarne« afekte ali čustva:**

radost, žalost in željo; ti afekti pa imajo vsak svojo vlogo v krepitvi ali zmanjšanju občutka notranje moči. »Človekovo bistvo, ali tek [*appetite*] do življenja, imenujemo 'želja', ko se je zavedamo.« Želja torej pomaga človeku užiti lastno individualnost in življenje. »[R]adost je 'tista strast, s katero um [in telo] preideta v večjo popolnost'; žalost pa 'tista strast, s katero preide v manjšo popolnost'«, Sharpova citira Spinozo (2011, 30–31).

Podobno velja za ideje; preživijo tiste, ki imajo ugodne pogoje za uspevanje, zato Sharpova predlaga renaturalizacijo tistih idej, ki spodbujajo žalost, z namenom razširiti nove ideje, ki spodbujajo radost ter v ljudeh krepijo občutek notranje moči. Gre torej za filantropično uporabo Spinozove misli v moderni politiki.

Toda Sharpova stori nekaj, s čimer nehoti spomni na moč pozornosti. In sicer, svoj projekt imenuje (2011, 159) »strategija antisovraštva« (*strategy of antihatred*), s čimer pravzaprav ne premakne pozornosti od sovraštva k miru in radosti, ki ju želi. Kajti dokler govorimo o antisovraštvu, se še vedno osredotočamo na sovraštvo ali neželjeno, zato ga na tak način, z vidika zavestnega ustvarjanja, ne zmanjšujemo, temveč ohranjamo ali večamo.⁴⁶ Primernejše ime za njen projekt bi bil »strategija notranje moči«, saj nas bistvo njenega projekta poziva k širjenju notranje moči z idejami in projekti, ki prinašajo radost čim večjemu številu ljudi. Tu ne gre zgolj za obračanje besed, temveč za premišljen premik pozornosti k *želenemu* vidiku projekta.

Kot poudarja Edward N. Younkins (2006), Spinoza »razlaga, da je vsaka misel dejanje in da vsako dejanje spremlja misel.« Isto stvar Sharpova (2011, 31) razloži takole: »Izkustvo radosti (*laetitia*) je znak, da je naše srečanje z drugo osebo ali sprememba v našem telesu nekako okrepilo našo moč. Izkustvo žalosti (*tristitia*) ali različice žalosti pa so znak nasprotnega.«

Medtem ko je Descartes verjel, da sovraštvo, depresija in žalost predstavljajo večji del življenja v fizičnem telesu, ker se je težko zateči k in ostati pri racionalni ljubezeni, čeprav duša stremlje k popolnosti, Spinoza ni ločeval sreče duše od sreče uma in telesa,

⁴⁶ To misel je spodbudilo bistvo premišljenega ustvarjanja in literature o njem: »Čemur se v mislih posveča[mo], to v svoje življenje brez izjeme privlači[mo]« (Hicks 2008a, 55).

temveč jih je razumel kot neločljivo celoto.⁴⁷ V tem smislu je še posebej zanimivo, da današnji nevroznanstveniki šele ugotavljajo vpliv misli in čustev na telesno počutje in zdravje. In tako Spinoza ostaja aktualen v najmodernejši znanosti.

Kako je pred več kot 350 leti razumel ali vedel to, kar danes začnemo razumeti znanost? Če se mu je intuitivno znanje zdelo najvišja oblika znanja, potem je to lahko hkrati njegov odgovor na to vprašanje in napoved tega, kar znanost šele začnemo spoznavati. Jasno je, da je bil daleč pred svojim in – in kot ugotavlja znanost – celo današnjim časom.

2.5 »Dialektični trenutek«

Da bi ponazoril, kako pomembno je vedeti, kam se premikajo časi, nas Bertell Ollman (2003, 11) v svoji knjigi *Ples dialektičnega (Dance of the Dialectic)* vpraša: »Ste kdaj poskušali skočiti v avtomobil medtem, ko se je že premikal? Kako drugače je bilo od poskusa vsteti se v stoječi avtomobil? Bi lahko skočili v premikajočega se zavezanih oči? Bi to lahko storili tudi, če ne bi bili le zavezanih oči, temveč ne bi vedeli niti, v katero smer se premika in kako hitro gre?« Želi nas namreč seznaniti z marksizmom kot najbolj sistematično dialektiko ali »najbolj sistematičnim (čeprav očitno še vedno nepopolnim) poskusom analize«, v katero smer se razvija naša demokratična, kapitalistična družba (prav tu).

Dialektika nam pomaga organizirati način, na katerega razmišljamo in govorimo o svetu, z upoštevanjem, kot je verjel tudi Marx, da je resničnost več kot to, kar vidimo. Zanj sta bila v tem smislu proces in odnos med stvarmi najpomembnejša vidika razumevanja sveta, natančnejše družbenega, političnega in gospodarskega sistema. Marx je govoril o konfliktu med družbenimi razredi, slabostih in prednostih kapitalizma ter možnostih napredka ali osvoboditve nižjih družbenih razredov, na primer z izobrazbo. Toda družba napreduje tako hitro, da se danes pogovarjamo o konfliktu med subjektivnim in objektivnim pogledom v znanosti, ker nas k temu kličejo nova dognanja v fiziki. Lahko bi rekli, da bodisi slutimo, da imajo ta dognanja

⁴⁷ Tudi »[v] skladu z utilitaristično etiko je predmet kreposti čim večja sreča« (Mill 2003, 28).

za današnji čas nek pomen, bodisi je v naši naravi, da želimo stvari razumeti in napredovati. V vsakem primeru se ne moremo ločiti od želje razumeti, kako sta povezana klasični in kvantni svet ter kaj to pomeni za družbeni razvoj.

S človekovo naravno željo stvari razumeti in v življenju napredovati ter s čustvi kot enim od najosnovejših fenomenov vsakdanjega življenja se približamo gonilu kateregakoli družbenega sistema – čustvom kot gonilu vsake človekove odločitve. Naj gre za to, kaj bomo jedli za zajtrk, gledali po televiziji, kateri časopis, kruh, mobilni telefon ali avtomobil bomo kupili, kje se bomo izobraževali, kam bomo šli na dopust in za katerega kandidata se bomo odločili na lokalnih ali državnih volitvah, odločamo se oz. vse to »si želi[mo] samo iz enega razloga: ker verjame[mo], da se bo[mo] počutili bolje, ko bo[mo] to imeli« (Hicks 2010, 191). Naj človek tehta kolikor hoče, vse njegove odločitve so subjektivne. »Na svetu preprosto ni denarja, ki bi obrnil naravne tokove individualne svobode in neodvisnost razmišljanja« (Hicks 2010, 146).

Glyn Daly (2014, 8), ki osmišlja Žižkov namen v današnjih časih znova uporabiti, pa tudi ponoviti Heglovo dialektiko, je mnenja, da »Hegel jasno trdi, da je absurdno 'razmišljati o subjektivnosti in objektivnosti kot fiksni in abstraktni antitezi'« ter predlaga, da o njima razmišljamo kot o »dialektičnem trenutku druge z drugo, kjer ima objektivnost vlogo druge plati subjektivnosti in obratno.« To razmišljanje Dalyja privede do Heglove zamisli, da je »objektifikacija« proces in hkrati del človekovega življenja. Kot sam spretno ubesedi ta proces, je objektifikacija »človekovo stanje [...] nenehnega procesa diferenciacije [ali izbire], ki omogoča učinkovito navigacijo« skozi življenje.

Dalyjev opis človekovega stanja je še posebej zanimiv z vidika zavestnega ustvarjanja, ker »navigacijo« prikaže kot posledico procesa diferenciacije. Med zavestnim ustvarjanjem smo namreč ves čas pozorni na ravnovesje svojih misli in čustev, neravnovesje med njimi pa vzpostavimo s preiščlenim seganjem po prijetnih mislih; torej diferenciramo ali ločimo med prijetnimi in neprijetnimi mislimi. Lahko bi rekli, da je odločitev najti svežo, osvobajajočo misel odraz večnega dialektičnega trenutka med subjektivnostjo in objektivnostjo. Dialektični trenutek je vedno tukaj in

zdaj. Zato se lahko v kontekstu učinka opazovalca na resničnost vprašamo, kaj se pravzaprav dogaja tukaj in zdaj.

Kaj spremeni subjektivnost v objektivnost in obratno? Kaj vodi energijo tako kot jo, da se enkrat obnaša kot val in drugič kot delci? Kaj je to, kar ima vlogo navigacije na kvantni ravni? Kako na kvantni ravni komunicirata opazovalec in predmet njegove pozornosti? Kakšna je dialektika med njima? V znanosti zavestnega ustvarjanja navigacijo predstavlja naše premišljeno izbiranje misli, da gremo v želeni smeri pa potrjuje prijetno čustvo, ker moč svojih misli občutimo.

Tu nas torej ne zanima jezik v klasični obliki, katerega rezultat je zvok, ki ga ustvarijo izgovorjene besede, ali jezik v pisni obliki, obliki zapisanih besed ali enačb. Zanima nas jezik čustev, katerega »besednjak« je zelo preprost. Čustvo je bodisi *prijetno* bodisi *neprijetno*. Če bi njegovo prijetnost označili z ničlo, neprijetnost pa z enko, bi lahko jezik čustev ponazorili kot nekakšno binarno kodo. Binarna koda je računalniški jezik, ki informacije pretvarja v kombinacije ničel in enk.

Če besedo »znanost« prevedemo v binarno kodo,⁴⁸ dobimo zapis

01111010 01101110 01100001 01101110 01101111 01110011 01110100

Če besedo »mednarodni odnosi« prevedemo v binarno kodo, dobimo zapis

01101101 01100101 01100100 01101110 01100001 01110010 01101111 01100100
01101110 01101001 00100000 01101111 01100100 01101110 01101111 01110011
01101001

Kdor ni računalničar, tega zapisa ne bo razumel in najbrž se mu bo zdel nesmiseln. Toda, kaj se lahko zgodi, če tako jasno kot razumemo pomen ničle in enke, znanost začne razumeti prijetna in neprijetna čustva ter odkrije dosledno povezanost med premišljenim »proizvajanjem« prijetnih čustev in izpolnjenimi cilji? Kaj če industrijski revoluciji sledi čustvena? Marxu bi se morda zdela zanimiva ideja premišljene proizvodnje prijetnih čustev v namen večje splošne sreče.

⁴⁸ Za ta prevod sem uporabila spletni binarni prevajalnik Binary Translator.

Lahko bi rekli, da je jezik čustev, čeprav subjektiven, fizično dokazljiv. Vsakdo je svoje trenutno čustvo sposoben občutiti kot prijetno ali neprijetno. In prav zaradi te subjektivnosti, lahko čustva služijo kot osebna navigacija posameznika-opazovalca.

Kako, v katero smer bi se odvijali mednarodni odnosi, če bi več odločevalcev uporabljalo to notranjo navigacijo ...? Kaj če to lahko odkrijemo le s pripravljenostjo priznati, da je naše znanje omejeno?

Quentin Meillasoux (v Daly 2014, 3) meni, da je pomembno preučevati »resnično z realizmom«, ne *brez* realizma. To zanj pomeni, da če nimamo »racionalnega postopka za odkritje določenih lastnosti resničnosti, tiste lastnosti lahko predpostavljam[o] arbitrarno.« Toda Bohr (v Barad 2007, 125) bi odvrnil: »Jezik nas omejuje tako, da ne moremo reči, kaj je zgoraj in kaj je spodaj. Beseda 'resničnost' je prav tako beseda, beseda, ki se jo moramo naučiti uporabljati pravilno.«⁴⁹

Če se v Alicini deželi čudes spustimo še globlje v zajčjo luknjo, ki se zdi brez dna, se pojavi vprašanje, kajti če smo tako ujeti v jeziku, potem morda ni pomembno kaj je zgoraj in kaj je spodaj; kaj če je pomembnejše kje hočemo, da sta »zgoraj« in »spodaj«? Ali z drugimi besedami, *kaj hočemo*? Kajti zgoraj in spodaj sta očitno lahko kjerkoli.

Če je pravkar povedano dovolj dialektično zapletlo kvantni preobrat, potem smo morda bližje Bohrovemu pogledu, da kvantna fizika človeka šokira, ko jo začne razumeti. Prvi racionalni korak bi bil potemtakem poskrbeti, da vemo, kaj hočemo. Kaj hočemo, pa lahko vemo le na podlagi subjektivnega doživljanja resničnosti. Primer procesa objektivacije subjektivnega hotenja velikega števila ljudi hkrati je potemtakem na primer moderna demokracija. To, kar v kontekstu učinka opazovalca med drugim skuša predstaviti to delo, pa je *proces objektivacije subjektivnega hotenja enega samega človeka*.

Pomembnejše kot zavedati se, da je lahko neka stvar »raca ali zajec«, je torej vedeti, kaj nam pomeni raca in kaj zajec, in kaj hočemo – raco ali zajca – da bi dobili eno ali

⁴⁹ Ali kot pravi Wittgenstein (v Žižek 2012, 958): »[M]eje mojega jezika so moje meje mojega sveta.«

drugo. Kajti dokler se ne odločimo, bosta oba »v superpoziciji stanj«. Z odločitvijo za enega od njiju, to »superpozicijo možnosti«, če si pomagamo s kvantnim jezikom, sesujemo v želeno stanje. Zakaj bi si izbrali nezaželeno ali nekaj, kar nočemo? Odločimo se za to, kar verjamemo, da nam bo pomagalo počutiti se bolje. Naj človek še tako tehta in tehta, v ozadju utripa njegova želja po dobrem počutju, ki razkriva subjektivni pogled.

2.6 Emancipacija subjektivnega pogleda v znanosti

Kratek pregled evolucije človekovega pogleda skozi lečo umetnosti, znanosti in filozofije kaže človekov prehod od enodimenzionalnega k večdimenzionalnemu načinu zaznave prostorskega sveta – ali človekovo evolucijo zaznave sveta. Ko je začel prostor zaznavati s tridimenzionalnega in kasneje z večdimenzionalnega zornega kota, je začel v prostoru dojemati in upodabljati drugače tudi samega sebe. Ali z drugimi besedami, spoznal in začel je upoštevati večdimenzionalno naravo zunanjega, fizičnega sveta.

Z ugotovitvami kvantne fizike se človekova zaznava samega sebe znova širi. Tokrat spoznava in začenja upoštevati večdimenzionalno naravo svojega lastnega, notranjega sveta – ali *subjektivno vlogo v procesu konstrukcije resničnosti*.

Začenja se dojemati kot *ustvarjalec ali, bolje rečeno, kot soustvarjalec sveta, v katerem živi, saj ga deli z drugimi živimi bitji* – in sicer z vidika pozornosti, ki jo nameni predmetu pozornosti ali opazovanja. Skuša razumeti, kako naj bi z izbiro zornega kota ali osebnega pogleda na resničnost vplival na resničnost.

Zdi se, da kvantni model resničnosti spodbuja emancipacijo subjektivnega pogleda v znanosti, saj so ga znanstveniki primorani raziskovati, da bi bolje razumeli učinek opazovalca na subatomske ravni.

Do kakšne mere lahko opazovalec vpliva na resničnost, še posebej v mednarodnih odnosih, bomo povedali v drugi polovici dela. Na tem mestu lahko rečemo, da je

metafizična téma o moči pozornosti nenadoma manj abstraktna in konkretnjša. To, kar so pred davnimi časi učili modreci Vzhoda – da ustvarjamo to, na kar se osredotočamo – in to, kar je ugotovila moderna fizika, se po tisočih letih namreč začanja ujemati. Zdaj se zdi pravi trenutek, da pozornost za nekaj trenutkov namenimo srcu subjektivnega izkustva.

»Vsako dovolj razvito tehnologijo ni mogoče ločiti od čarovnije.«

Arthur C. Clarke

3 Čustvo – notranja tehnologija za preizkus kvantne zavesti

3.1 Koncept opazovalca kot čutno-mislečega bitja

Da bi zgradili most med objektivnim, znanstvenim in subjektivnim, neznanstvenim pogledom, je dobro, da natančneje definiramo koncept opazovalca. Subjektivno izkustvo bo tako lažje razumljivo, čustvo bo dobilo svoje mesto v procesu opazovanja, z jasnejšim konceptom opazovalca kot čutno-mislečega bitja pa bo lažje razumeti kako sovpadata Wendtova paradigma in paradigma zavestnega ustvarjanja – ter kakšne so implikacije zavestnega opazovanja za mednarodne odnose.

Koncept opazovalca se tesno prepleta s konceptom zavestnega ustvarjalca, zato je to poglavje hkrati namenjeno razlagi zavestnega ustvarjanja – katerega glavno merilo uspeha je prijetno ali pozitivno čustvo.⁵⁰

Ne moremo se namreč počutiti prijetno, ko smo nesrečni, in neprijetno, ko smo srečni, zato lahko čustva uporabljamo kot notranji kompas. Zgolj z intelektom ne moremo zajeti in razumeti vseh stvari, ki se dogajajo in obstajajo, saj se dogaja preveč stvari hkrati, lahko pa *čutimo*, kdaj bi se radi od česa odmaknili in kdaj nadaljevali. V znanosti zavestnega ustvarjanja gre torej za čut, ki je komplementaren razumu – in ko uporabljamo oba, ko sta oba usklajena, človek deluje optimalno.

⁵⁰ Pomembno je, da na tem mestu poudarim, da sem kot avtorica tega dela, kljub temu, da imam kot trenerka zavestnega ustvarjanja lastne izkušnje z zavestnim ustvarjanjem, nedvomno pod vplivom literature o zavestnem ustvarjanju, ki sem jo prevedla, še posebej literature avtorjev Esther in Jerryja Hicks, ki sta napisala zbirko knjig o vesoljnem zakonu privlačnosti, ki se odziva na energijo naših misli in temelji na načelu, da se bistvo vsega enakega med sabo privlači (*causa sui*). Rosalene Glickman ta zakon enači s fizikalnim zakonom inercije, pri katerem energija vložena v nek cilj povzroči premik v smeri želenega cilja (Glickman 2012, 180). To načelo bom v nadaljevanju razložila podrobneje, vendar ne toliko na podlagi del Esther in Jerryja Hicks kot na podlagi lastnih izkušenj in kvantne fizike, ki je bližje tako znanosti kot omenjeni literaturi.

V znanosti zavestnega ustvarjanja je logika uspeha torej popolnoma drugačna. Bolj kot dosežen cilj je pomembno, kako se počutimo na poti do cilja, ker naša čustva kažejo ali dejansko razmišljamo v smeri zelenega cilja ali ne. *Prvi dokaz, da smo na pravi poti, vedno potrjuje prijetno ali pozitivno čustvo, ne nekaj zunaj nas. Zato zavestni ustvarjalec ustvarja po načelu pozornosti čustvom, ki ga lahko strnemo takole:*

1. prijetno čustvo je znak, da uresničujemo želeno,
2. neprijetno pa znak, da uresničujemo nezaželeno.

Pozitivna čustva pa zavestnemu ustvarjalcu niso le notranja potrditev ali prvi dokaz, da uspešno uresničuje želeno, temveč jih s preiščlenim osredotočanjem in mišljenjem hkrati uporablja kot notranjo tehnologijo za uresničitev zelenega.⁵¹

Tako kot trditve kvantne fizike tudi zgornja trditev v tem trenutku morda zveni nenavadno, zato jo bom v nadaljevanju skušala razložiti korak za korakom. Da bi razložili kaj tako drugačnega od tega, kar je vajena slišati objektivna znanost, in hkrati zveneli logično, moramo namreč izpolniti obljubo metodološkega ateizma, kot pravi Wendt. Podajamo se na mejo med objektivnim in subjektivnim svetom človeka, kjer bomo skušali čustvo prikazati kot še neizkoriščeno orodje v znanosti, s katerim lahko znanost raziskuje bolj svobodno, z uporabo čustev pa se ji lahko odprejo tudi nove dimenzije resničnosti. Težka naloga, a vredna poskusa. Začnimo s konceptom opazovalca.

Slovar slovenskega knjižnega jezika natančno definira **opazovalca** kot nekoga, ki:

1. »opazuje« ali

⁵¹ Na tem mestu lahko omenim razmišljanje, kot ga je ubesedil Rom Harré: »Družbena znanost zahteva pisno poročilo, in kaj drugega ji lahko ponudimo kot le seznam pravil in zbirko običajev. Toda to niso aktivne sestavine v mešanici, ki ustvarja družbeni red. So opisi njegovih modelov. V najboljšem primeru lahko upamo na dober opis 'notranjega' modela, s katerim bo nekaj, kar vsi znamo delati, postalo orodje, s katerim lahko svet spoznamo« bolje (v May in Williams 1998, 49). In kaj je to, kar znamo delati vsi? Z vidika zavestnega ustvarjanja vsi znamo ločiti med prijetnim in neprijetnim čustvom.

2. »je določen, da z opazovanjem ugotavlja položaj, stanje česa« (na primer opazovalci Organizacije združenih narodov, diplomatski in politični opazovalci).⁵²

Opazovanje definira kot:

1. »zaznavanje z gledanjem« ali
2. gledanja česa »z določenim namenom«.⁵³

Z **definicijo pozornosti** pa koncept opazovanja poglobi. Pravi, da je pozornost:

1. »zavestna (miselna) zbranost«,
2. »povečano zanimanje, zavzetost za kaj« in
3. »kar kaže, izraža skrb, zavzetost za koga«.⁵⁴

Te definicije so objektivne in že vsebujejo nekatere ključne ideje zavestnega ustvarjanja: *ugotavljanje stanja česa* in *premišljeno osredotočenost*. To, česar ne vsebujejo, je subjektivni vidik namenjanja pozornosti komu ali čemu – ali »občutek, kako je doživljati« to, kar opazujemo. Ta del definicije dopolnimo sami med svojim izkustvom.

Slovar slovenskega knjižnega jezika nam z objektivnega vidika približa tudi subjektivno izkustvo, in sicer z definicijo občutka in čustva. **Občutek** definira kot:

1. nekaj, »kar se čutno dojame kot lastnosti predmetnega sveta«,
2. »čustvo kot odziv na zunanje ali notranje dražljaje,
3. »zavedanje, doživljanje določenega stanja«,
4. »kar se zdi komu glede na njegovo védenje, poznavanje resnično«,
5. »sposobnost za dojemanje, presojanje česa«, in
6. »izraža ustreznost, pravilnost pri kakem ravnanju«.⁵⁵

⁵² Slovar slovenskega knjižnega jezika, dostopen prek spleta.

⁵³ Prav tu.

⁵⁴ Prav tu.

⁵⁵ Prav tu.

Čustvo pa definira kot:

1. »duševni proces ali stanje, ki je posledica odnosa med človekom in okoljem«.⁵⁶

S temi objektivnimi definicijami lahko opazovalca lažje opišemo kot *čutno bitje*, opazovanje pa kot *duševni proces zaznavanja predmeta pozornosti*.

Ta duševni proces je v osnovi torej prijeten ali neprijeten. Ali z drugimi besedami, med procesom zaznavanja predmeta pozornosti, opazovalca ponavadi prežema bodisi prijetno bodisi neprijetno čustvo.

Predmet pozornosti pa je lahko karkoli in kdorkoli – iz preteklosti, v sedanjosti ali prihodnosti. Vse, čemur človek namenja pozornost, bodisi objektivna bodisi subjektivna resničnost, v njem torej vzbuja neko čustvo. Kakšno je to čustvo, je odvisno od človeka do človeka. Dve osebi lahko opazujeta isto situacijo ali o njej razmišljata⁵⁷, pa vendar situacija v njiju vzbuja različni čustvi. V tem smislu je pojem opazovanja bližji pojmu interpretacije. Vsaka od njiju namreč situacijo opazuje skozi lasten filter ali sistem prepričanj, ki ga je prevzela od okolja in oblikovala z lastnimi življenjskimi izkušnjami.⁵⁸ V znanosti zavestnega ustvarjanja predznak čustev določajo človekova prepričanja.

Čustva torej niso le za okras. Ne pojavijo se kar tako, ločeno od kognitivnega procesa, temveč so »ena stran kovanca«, pri katerem eno stran predstavlja kognitivni ali miselni proces, drugo pa duševni proces ali proces čustvovanja. Med zaznavanjem predmeta pozornosti kognitivni proces neposredno vpliva na duševno plat procesa –

⁵⁶ Prav tu.

⁵⁷ Tudi razmišljanje o nečem je namenjanje pozornosti temu. Ta pogled pravzaprav razširi koncept opazovanja.

⁵⁸ Berger in Luckman pravita: »Posameznik se ne rodi kot član družbe, temveč se rodi nagnjen k družabnosti in tako rekoč postane član družbe. V življenju vsakega posameznika prihaja torej do časovnega sosledja, med katerim je vpeljan v družbeno dialektiko. Ta proces se začne s ponotranjenjem: s takojšnjo zaznavo ali interpretacijo objektivnega dogodka kot da ima pomen ali kot da je manifestirani proces subjektivnih zaznav sočloveka, ki postane subjektivno pomemben meni. To ne pomeni, da sočloveka razumem ustrezno. Prav mogoče je, da ga pravzaprav razumem napačno« (1967, 129).

zato naše misli (prepričanja) o predmetu pozornosti v nas sprožajo čustva in posledično vplivajo na naša dejanja. Temu procesu je, kot bomo videli kasneje, najbližje temeljno načelo konstruktivistične družbene teorije, ki pravi, da se ljudje obnašajo drug do drugega na podlagi pomenov, ki jih pripisujejo sebi, drugim ali situacijam.

Catherine Malabou (2013, 211–213) zanima ali ima človek lahko nezavedne občutke in čustva. Kot ugotavlja, tako Freud kot Lacan menita, da so le-ti lahko le zavestni. Mogoče je, da jih človek ne razume ali noče kazati, ne more pa jih potlačiti – ker jih ne more čutiti ne da bi se jih zavedal. Nato citira prodorno razmišljanje soavtorja Adriana Johnstona: »Kako lahko občutimo kaj takšnega, kot so napačno občuteni občutki?«

Čeprav opaza, da v kasnejših delih Freud govori o »nezavednem občutku krivde«, ⁵⁹ Freud sam ugotavlja, da se lahko globok občutek krivde izraža tudi kot nemir, torej še vedno na zavestni ravni. Toda po njenem mnenju je Lacan bolj radikalen kot Freud, saj popolnoma zavrača zamisel nezavednih občutkov ali afektov.

Bistvo njenega razmišljanja je, da je neprijetno čustvo neprijetno in ga kot takšnega ne moremo zanikati. Del tega nelagodja je lahko občutek krivde ali strahu, vendar je čustvo prisotno oz. aktivno, zato ga človek čuti. Kot ugotavlja, to potrjujeta tudi Antonio Damasio in Joseph LeDoux, sodobna nevrobiologa, ki poudarjata pomen »čustvenih možganov« kot možganov, od katerih so močno odvisne »kognitivne operacije«.

Malaboujeva (2013, 217) nadaljuje, da čustvo »dobesedno določa dinamiko odnosa med možgani in telesom [ter da] sam trenutek psihosomatske celote zajame telo posameznika in njegov živčni sistem. [...] Med živčnim sistemom in telesom nenehno prihaja do izmenjave informacij. [...] Dinamika čustva izvira prav iz te temeljne izmenjave informacij in samoregulacije organizma.«

⁵⁹ Nanaša se na Freudovo delo iz leta 1923 *Ego in id*.

Takšne ugotovitve sodobnih nevroznanstvenikov – tudi nevrobiologov kot sta Rick Hanson in Richard Mendius, ki v knjigi *Buddha's Brain (Budini možgani, 2009)* pojasnita »nevrološke korenine sreče« in pokažeta, da sprememba neprijetnih misli v prijetne povzroči izločanje hormonov, ki na telesno počutje in zdravje vplivajo pozitivno – pa se ujemajo z vzhodnjaškim konceptom čaker kot miselnih-energijskih centrov v človekovem telesu, ki so neposredno povezani z različnimi deli telesa, človekovim živčevjem in žlezami – z miselnimi vzroki za bolezni in zdravje. To pomeni, da je človek s preprosto spremembo v svojih mislih tako rekoč sposoben povzročiti spremembo v svojem telesu. Če jo lahko povzroči v svojem telesu, pa jo lahko povzroči tudi v svojem splošnem mišljenju, počutju, ravnanju in življenju. Hanson in Mendius (2009, 164) s svojo raziskavo potrjujeta, da pozitivna čustva spodbujajo sodelujoče odnose.

Te ugotovitve Descartesovo misel »mislim, torej sem,« združijo z bistvom vzhodnjaške filozofije »kakor mislim, takšen sem«.

Malaboujeva navaja Damasia: »Zanimivo je, da so čustva del [fiziološkega] reguliranja, ki ga imenujemo homeostaza« in nato povzame bistvo vloge čustev z nevrobiološkega vidika:

Čustva organizirajo in koordinirajo možgansko aktivnost. Naj gre za primarna čustva (žalost, radost, strah, presenečenje, odpor), sekundarna čustva ali 'družbena' čustva (zadrega, ljubosumje, krivda, ponos), ali celo čustva, za katera pravimo, da so 'v ozadju' (dobro počutje, nelagodje, spokojnost, obup), so vsa čustva prefinjeno nadaljevanje afektivnih procesov pri homeostatčni regulaciji. Zato v možganih ni regulatornih mehanizmov prilagoditve zunanjemu svetu in okolju brez čustvene prilagoditve znotraj možganov s strani možganov samih (2013, 217–218).

Toda zakaj je človek narejen tako, da čuti to, kar misli? Zakaj obstaja ta povezava med mislimi in čustvi? To vprašanje je podobno vprašanju »Zakaj ima človek oči?« In odgovor, ki bi ga bilo zanimivo imeti, ni odgovor v slogu volka, preoblečenega v babico: »Oči ima zato, da z njimi vidi«. Poleg tega so ravno na pravšnjem mestu. Oči

nimamo na prstih nog in prstov nimamo na glavi. Zakaj so ravno tam, »kjer morajo biti«? Človekovo telo in njegov čutno-miselni stroj s tega vidika dajeta inteligen ten vtis. Gre morda za neko vrsto inteligentnega načrta, po katerem smo ustvarjeni in po katerem delujemo? Ne bom skušala odgovoriti na to ontološko vprašanje, lahko pa rečem, da znanost⁶⁰ zavestnega ustvarjanja na splošno priznava obstoj neskončno inteligentne zavesti, ki prežema vse, kar obstaja. Zanj o pravi, da jo lahko spoznamo le s subjektivnim izkustvom,⁶¹ kar včasih pomeni tudi retroaktivno.⁶²

Morda je najbližji znanstveni opis te zavesti kvantna zavest v kvantni fiziki. A kvantna zavest se še vedno izmika objektivni razlagi, saj se zdi, da še tisti trenutek, ko opazovalec usmeri pozornost na določen način, val energije sesuje v določeno resničnost.⁶³

Najbolj znana ponazoritev tega kvantnega paradoksa je miselni preizkus imenovan Schrodingerjeva mačka, ki ponazarja prepletenost mikro in makro ravni resničnosti. Da bi pokazal »absurdnost kvantnega načela superpozicije«, navaja ameriški spletni časnik inštitucije za fiziko *IOP Physics World*, je Erwin Schrodinger, eden od očetov

⁶⁰ V mislih imam združena starodavna, vzhodnjaška in moderna, zahodnjaška učenja, ki poudarjajo, da je vse, kar obstaja, energija, ki izhaja iz enega Vira (izvorna ali čista pozitivna energija v znanosti zavestnega ustvarjanja, »zero-point field energy« ali energija ničelne točke v kvantni fiziki), da je na tej ravni med sabo vse povezano (kvantna prepletenost), in da energijo svojih misli lahko uporabimo, da bi ustvarili želeno (vpliv opazovalca na subatomski ravni).

⁶¹ Čeprav je to epistemološka trditev znanosti zavestnega ustvarjanja, naj bralca spomnim, da moj namen ni dokazovati veljavnosti te trditve, temveč prikazati vrednost in vlogo čustev na tak način, da bo lahko spodbudila proučevanje vrednosti in vloge človekovih čustev v objektivni družboslovni znanosti. Lahko dodam, da Rom Harré loči znanje v znanje, ki izhaja iz osebnega izkustva, in znanje, ki ga dobimo z opisi življenja (1998, 37–49).

⁶² Kot poudarja Žižek (2012, 921) je retroaktivnost »ključna lastnost heglovske dialektike, [...] mogoče le v 'odprti' ontologiji resničnosti, ki še ni popolnoma konstituirana [ali sestavljena, in zato Heglovo razmišljanje] lahko pomaga izpostaviti ontološke posledice kvantne fizike.«

⁶³ Andrej Ule v svojem delu *Dosegljivost resnice* izpostavi razmišljanje filozofa Ernsta von Glasersfelda, ki je zelo podobno kvantni naravi sveta in zavestnemu ustvarjanju. In sicer pravi, da je po Glasersfeldu »vsakemu subjektu dostopna le njegova stvarnost, nihče ne more pogledati, kaj je 'tam zunaj'. Von Glasersfeld se dobro zaveda, da je to neke vrste solipsizem, tudi pravi mu 'epistemski solipsizem', namreč 'v mojem spoznanju obstaja le moja stvarnost'. [...] [Z]ato odklanja tudi pojem reprezentacije stvarnosti, kajti spoznanje je proces, ki se nanaša sam nase. Je *avtopoetski proces*, tj. proces, ki v tem, ko se nanaša sam nase, tudi razvija samega sebe in svoj predmet, tj. tisto, kar spoznavamo. Subjekt namreč z znanjem razpolaga le tedaj, če je sam proizvedel svoje (spoznavne) operacije. V tem smislu je vsako spoznanje konstrukcija stvarnosti« (2004, 263).

kvantne teorije, leta 1935 ta paradoks formuliral v ilustrativnem primeru.⁶⁴ Primer kaže, da sta kvantni delec in materialni predmet zaradi kvantnega načela superpozicije »v veliko tesnejšem stiku kot dovoljuje klasična fizika,« še navaja IOP Physics World. To pomeni, kot je zapisano v članku *Prihajajo kvantni usmerjevalniki*, slovenskega spletnega časnika *Monitor*, da je »neopazovani kvantni predmet v več različnih stanjih hkrati« z različnimi verjetnostmi, eno od teh stanj pa postane resničnost takrat, ko se »zaradi motenj iz okolice (pojavu pravimo kvantna dekoherenca) sesede v eno samo klasično stanje (prav tu). Enako naredi tudi meritev, ki superpozicijo uniči in kot rezultat vrne eno izmed stanj z ustrezno verjetnostjo. Meritev namreč vedno vpliva na sam delec, in sicer mu spremeni položaj, stanje in/ali hitrost. To izkorišča kvantni prenos šifrnega ključa« pri kvantnih računalnikih. V tem smislu imajo Mannheim, Rich, Willnat in Brians (2006, 333) prav, ko pri opisu kvalitativnih metod pravijo: »[O]pazovalec je primarni inštrument opazovanja.«

Pri zavestnem ustvarjanju lahko superpozicijo stanj ilustrativno prikažemo z učinkom vrednostno negativne, nevtralne ali pozitivne sodbe. Valovna funkcija neke konfliktna situacije se bo namreč toliko časa sesuvala v konfliktno, dokler se ne bomo začeli osredotočati na rešitev. Po tem kvantnem načelu zavestni opazovalec v dani situaciji dopušča možnost izboljšanja takrat, ko namesto vrednostno negativnih sodb izbira vsaj »vrednostno nevtralne sodbe«⁶⁵, možnost najboljšega možnega izida pa takrat, ko

⁶⁴ Kot je primer opisan za študente fizike na Univerzi v Mariboru, v članku *Schroedingerjeva mačka*, si je predstavljal škatlo, v kateri so mačka, ampula strupenega plina in avtomatsko kladivo, »ki lahko ampulo razbije in preplavi škatlo s plinom in ubije mačko. Kladivo je priklopljeno na Geigerjev števec; ta števec meri aktivnost radioaktivnega vzorca in je oblikovan tako, da lahko sproži kladivo – s tem ubije mačko – če zazna radioaktivni razpad. Vzorec je izbran tako, da je po, [na primer], eni uri možnost razpada [50-50%].« Po eni uri je mačka bodisi živa bodisi mrtva, vendar »tega ne vemo tako dolgo, dokler ne pogledamo. Toda vsekakor je eno od teh. Kvantna mehanika [...] po drugi strani pravi, da je valovna funkcija, ki opisuje mačko, v superpoziciji stanj: [...] 50% živa, [...] 50% mrtva [in] oboje. Dokler ne pogledamo in 'izničimo valovno funkcijo' je vesolje primorano v izbiro med živo in mrtvo mačko in ne nekaj vmes.« Ta primer kaže, »da je opazovanje pomemben [del] znanstvenega procesa. [...] Prikazuje velik[o] razlik[o] glede na absolutno objektivnost, torej deterministični način«, značilen za Newtonovo fiziko.

⁶⁵ O vrednostno nevtralni sodbi je razmišljal Max Weber, nemški sociolog, ko je skušal v epistemologijo vnesti način distanciranja od predmeta pozornosti ali »formalni mehanizem«, kot sta tovrstno sodbo opisala Wagner in Zipprian: »Šele v luči te epistemološke kvalitete, ki je interno povezana s postulatoma vrednostno nevtralne sodbe, doseže Webrovo vztrajanje pri treznosti, realnosti, predvsem pa pri intelektualni poštenosti, svoj metodološki smisel. Ustvarilo je namreč distanco, ki v takem nihilističnem času predstavlja edini legitimni način uporabe pojma objektivnosti. Weber je dojemal instrument tega distanciranja kot čisto

sega po vrednostno pozitivnih sodbah – ali najprijetnejših mislih, ki jih lahko najde. In tako pozitiven učinek sodbe na trenutno resničnost (misli o trenutni resničnosti) občuti v obliki pozitivnega čustva, negativen učinek pa v obliki negativnega.

Združena starodavna, vzhodnjaška in moderna, zahodnjaška učenja⁶⁶ učijo, da je vse, kar obstaja, torej tudi vsak posameznik, izraz kvantne (izvirne) zavesti ali energije, in da smo na tej ravni resničnosti vsi povezani neskončno inteligentno. Če to medsebojno povezanost primerjamo s svetovnim spletnim medmrežjem ali »internetom«, potem z vidika zavestnega ustvarjanja lahko čustva prikažemo kot človekov dostop do notranjih informacij na nekakšnem vseprežemajočem kvantnem medmrežju ali »intra-netu«. Te informacije pa najbolje uporablja takrat, ko si dovoli biti čustveno živ.

3.2 Zavestno ustvarjanje – več kot čustvena inteligenca

Wendt se v svojih delih zaradi epistemoloških težav izogiba govoru o čustvih, toda mi se čustvom ne moremo izogniti, če želimo zgraditi most med subjektivnim in objektivnim pogledom v znanosti mednarodnih odnosov. Zato jih bomo zdaj natančneje razložili še z vidika znanosti zavestnega ustvarjanja.

Znanost zavestnega ustvarjanja o čustvih uči naslednje:

1. da ustvarjamo z močjo svojih misli (pozornosti) in da moč (vibracijo) svojih misli lahko občutimo;

formalni mehanizem« (v Mali 2006, 101). Ta mehanizem, če mu lahko tako rečemo, ohranja treznost, realnost in metodološki smisel tudi v procesu zavestnega ustvarjanja.

⁶⁶ Npr. Esther in Jerry Hicks (*Zakon privlačnosti: osnove Abrahamovega nauka*, 2008; *Osupljiva moč čustev*, 2008; *Denar in Zakon privlačnosti*, 2009; *Prositate, dano vam je*, 2009; *Vrtinec: kjer Zakon privlačnosti združuje vse sodelujoče odnose* 2010), dr. Wayne W. Dyer (*Verjemite, in videli boste*, 2009; *Življenje kot igra*, 2012; *Izpolnjene želje*, 2012), Deepak Chopra (*Buddha*, 2008; *Duša vodenja*, 2013), Eckhart Tolle (*Zdaj! Resnično tvoj je samo ta trenutek*, 2007; *Nova zemlja - Prebujeno in zavestno življenje*, 2009) in Anita Moorjani (*Z roba smrti v pravi jaz*, 2013), če jih naštejemo le nekaj. Kjer v tem delu pravim »znanost zavestnega ustvarjanja uči...« imam torej v mislih združena učenja vzhoda in zahoda.

2. da smo se zaradi svobodne izbire misli sposobni počutiti drugače kot se zdi, da to od nas zahtevajo okoliščine;
3. da je edino, kar lahko v življenju nadziramo, le naše počutje (čustva);
4. da takrat, ko prijetno počutje (prijetna čustva) postavimo na prvo mesto in želeno notranje doživljamo vnaprej (še preden nastopi v fizični resničnosti), premišljeno vodimo svoje misli, pozitivno vplivamo na zunanje okoliščine ter želeno ustvarjamo od znotraj navzven.

Pravkar povedano spominja na čustveno inteligenco ali našo »sposobnost prepoznati in razumeti lastna čustva in čustva drugih ljudi, in sposobnost uporabiti to zavedanje za obvladovanje svojega obnašanja in svojih odnosov,« kot pravita Travis Bradberry in Jean Greaves (2014). Poudarjata, da je čustvena inteligenca temelj veščin, ki so ključne za uspeh na kateremkoli področju življenja (prav tu).

Toda zavestno ustvarjanje je več kot čustvena inteligenca. Kot ugotavlja Adam Grant (2014), ima čustvena inteligenca ali »sposobnost prepoznati, razumeti in obvladati čustva«⁶⁷, namreč tudi temno plat, ki jo imenuje »machiavellijski vzgib«, saj čustveno inteligenco nekateri ljudje uporabljajo v namen manipuliranja z drugimi ljudmi za osebno korist.

Čustveno inteligentni ljudje se lažje soočijo s stresnimi situacijami, zato so v osebnem in poslovnem življenju ponavadi uspešnejši od tistih ljudi, ki se v stresnih situacijah ne znajdejo najbolje. Raziskava, ki jo je pred kratkim naredil *TalentSmart* na kar milijon ljudeh, ugotavlja, da ima 90% najuspešnejših ljudi najvišjo čustveno inteligenco (Bradberry in Greaves 2014). Lahko tudi namenoma izražajo določeno vrsto čustev, da bi o sebi ustvarili pozitiven vtis, ali strateško skrijejo lastna čustva in manipulirajo s čustvi drugih ljudi, da bi jih uporabili kot sredstvo za določen cilj.⁶⁸

⁶⁷ Koncept čustvene inteligence sta leta 1990 prva predstavila psihologa Peter Salovey z univerze Yale in John Mayer z univerze New Hampshire, leta 1995 pa s knjigo *Čustvena inteligenca* populariziral Daniel Goleman (prav tu).

⁶⁸ Kot primer ekstremnega strateškega manipuliranja s čustvi drugih ljudi lahko omenimo delo skrivne nemške policije Stasi, katere delo je po Hladni vojni ostalo dokumentirano po zaslugi nemških aktivistov za človekove pravice. Hubertus Knabe (2014), ki proučuje zgodovino mučenja, zatiranja in nadziranja v bivši vzhodni Nemčiji, proučuje tudi delo skrivne policije Stasi in je eden tistih, za katerim so vohunili. Avgusta 2014 je v svojem govoru »Hubertus Knabe: The dark secrets of a surveillance state« (sl. Hubertus Knabe: temne skrivnosti

Govorimo torej o etični in neetični uporabi čustvene inteligence, vendar se tu ne bomo poglobljali v filozofijo etike, ker to ni naš prvotni namen. Dopusčamo pa možnost, da bo iz samega dela razviden etični vidik zavestnega ustvarjanja. Namreč, čustvena inteligenca je del zavestnega ustvarjanja, vendar je zavestno ustvarjanje veliko več kot čustvena inteligenca zaradi pomembne lastnosti vesolja, ki jo dokazuje kvantna fizika.

3.3 Vse je vibracija

Kot ugotavlja kvantna fizika, je vse, kar obstaja energija. Čeprav je materialna resničnost videti trdna, je na atomski ravni le gmota delcev, ki se pravzaprav ne držijo skupaj, temveč so v nenehnem stanju gibanja ali valovanja. Na subatomske ravni je ta ples ali interakcija delcev videti kot valovanje energije ali vibracija.⁶⁹

V znanosti zavestnega ustvarjanja se bistvo enakih vibracij med sabo privlači (Hicks 2008a, 48). Misel je vibracija in medsebojna privlačnost vibracij⁷⁰ je v družbi morda najbolj vidna v obliki enakomiselnih ljudi ali ljudi s podobnimi zanimanji, ki se združujejo v skupine, politične stranke, društva, organizacije, hodijo na politične ali drugačne zборе, teniške turnirje, festivale in tako naprej. Medsebojna privlačnost vibracij je vidna na primer tudi v obliki »bega možganov« ali skupine ljudi, ki jo zaradi drugačne miselnosti določene družbe (ponavadi gospodarsko-politične) bolj privlači življenje in delo v tuji kot domači državi. Ti ljudje so, gledano z vidika

nadzirajoče države) na konferenci TED spregovoril o tem, kako je Stasi do padca berlinskega zidu mojstrsko nadziral Nemce in nad njimi izvajal psihološki pritisk kar nekaj desetletij. V govoru »deli nekaj osupljivih podrobnosti, da bi pokazal, s kakšno lahkoto so člani skrivne policije Stasi lahko sosede obrnili drug proti drugemu.«

⁶⁹ CERN ali Evropska organizacija za jedrske raziskave (2014) razlaga trenutni uradni model fizike ali standardni model kot interakcijo med osnovnimi delci materije in pravi, da v vesolju delujejo štiri sile, ki se sprožajo z interakcijo delcev. Te štiri sile so: gravitacijska, elektromagnetična, močna nuklearna in šibka nuklearna sila.

⁷⁰ Mirjana Ule o psihologiji privlačnosti pravi naslednje: »Bistveni subjektivni pogoj za to, da začnemo z neko osebo navezovati trajnejši in globlji medosebni odnos je, da se nam zdi ta oseba privlačna. *Zakaj se nam zdi neka oseba privlačna?* Najprej se posvetimo *občutku privlačnosti*, ki ga imamo, ko pridemo v stik z določenimi osebami. Občutek, da nam je neka oseba privlačna, je zgolj emocionalni vidik obsežnega kompleksa, ki ga sestavljajo kognitivne, emocionalne, vrednotne in motivacijske komponente. S tem je privlačnost zelo podobna stališčem, le da je pri stališčih običajno v ospredju kognitivna komponenta, pri medosebni privlačnosti pa emocionalna komponenta. Lahko torej rečemo, da je privlačnost emocionalno poudarjeno pozitivno stališče ene osebe do druge osebe« (Forgas 1987, 193 v Ule 1992, 213–14).

združevanja podobnih vibracij, potemtakem vibracijsko (miselno) nezdružljivi z delom in življenjem v domovini.

Človekova vibracija se ves čas spreminja z novimi informacijami ali dražljaji iz zunanjega in notranjega sveta⁷¹, zato je sprememba v življenju človeka stalnica. Neprijetno čustvo, ki včasih spremlja spremembe, pa tudi, saj je del notranjega vodstva, ki nas lahko uspešno vodi skozi spremembe, ko ga razumemo in uporabimo.

Nezdružljivost različnih vibracij človek torej najprej občuti v obliki neprijetnega čustva ali čustvenega »upora« (Hicks 2008a, 2008b, 2009a, 2009b, 2010). Ta upor ni nič drugega kot znak, da naše trenutno mišljenje in ravnanje ni usklajeno z mišljenjem in ravnanjem, ki ga imamo v svoji viziji zelene resničnosti.⁷² **Ko ne upoštevamo upora in ne najdemo novega pogleda, torej s starim načinom mišljenja in ravnanja oz. ustavljamo uresničitev zelenega** – in kot bomo videli kasneje, razumevanje tovrstnega upora na mikro ravni lahko uporabimo tudi na makro ravni.

Ko neprijetno čustvo občuti posameznik, se ponavadi počuti ujet, ker ne vidi rešitve ali izhoda iz neke situacije. Vendar ni treba, da se počuti tako neprijetno, saj lahko svobodno seže po sveži, prijetni misli in po takšnih mislih sega toliko časa, da najde širše, osvobajajoče razumevanje⁷³, ki vzbudi »občutek olajšanja« kot ga imenujeta Esther in Jerry Hicks (2010, 112) ali »psihološko olajšanje« kot ga imenujeta Berger in Luckman (1967, 53). To je to, kar najprej stori zavestni ustvarjalec, ko občuti čustveni upor, šele nato gre v akcijo. Ustvarja premišljeno, saj se zaveda, da dejanje, ki izhaja iz neprijetnega čustva, kot je na primer obup ali bes, obrodi drugačne sadove kot dejanje iz notranjega miru. *Premišljeno ali zavestno vzpostavljen notranji mir, ki ga začuti zavestni ustvarjalec, torej izhaja iz širšega razumevanja sebe, drugih ali okolja.* Notranje miren človek pa ponavadi nima razloga, da bi komu storil kaj žalega.

⁷¹ Dražljaji iz zunanjega sveta so informacije, ki jih vsak dan zaznavamo s svojimi petimi čutili. Dražljaji notranjega sveta pa so naša lastne misli ali prepričanja. Esther in Jerry Hicks prepričanje definirata kot misel, ki jo kar naprej mislimo (Hicks 2010, 250). Prepričanje pa nam lahko koristi ali ne. Tistemu, ki v nas vzbuja neprijetna čustva in nas ovira pri uresničitvi zelenega, lahko rečemo »moteče prepričanje« (Martinčič, 2014).

⁷² »Kot se rad izrazi Hegel,« pravi Žižek, »se z bojem proti zunanjemu sovražniku človek (nevede) bori sam s sabo. [...] [I]deološki subjekt je nezmožen dojeti, da je njegova celotna identiteta odvisna od njegove zaznave tega, kar dojema kot motečo oviro« (2012, 200).

⁷³ Tu izhajam iz predpostavke, da je širši pogled prijetnejši zato, ker predstavlja večje razumevanje.

Občutek olajšanja⁷⁴ ali na novo vzpostavljen notranji mir je znak vibracijskega premika ali premika na višjo vibracijsko frekvenco – takšno, ki je bližje vibracijski frekvenci želenega.⁷⁵ Za osebo, ki začuti psihološko olajšanje, to pomeni, da je z novim, osvobajajočim pogledom v kvantnem smislu sesula val energije (ali superpozicijo stanj) v boljšo resničnost, kar se v praksi prevede kot izboljšanje ali ureditev situacije, glede katere je pravkar razširila pogled – saj z novimi, prijetnejšimi mislimi oddaja višjo vibracijo, bližjo vibracijski frekvenci želenega.

Povedano natančneje, na novo vzpostavljena višja vibracija nas v praksi združi z novimi zamislimi in osebami, ki imajo za nas prav tiste informacije, ki smo jih želeli ali potrebovali, oziroma z ugodnimi okoliščinami za uresničitev želenega. Zavestni ustvarjalec je premišljeni ustvarjalec, ki se zaveda moči misli ali, preprosto rečeno, vloge svoje miselne energije.

Nikola Tesla, eden najznamenitejših izumiteljev in vizionarjev v zgodovini človeštva (s svojimi izumi in številnimi patenti je tako rekoč spremenil svet) je v knjigi *My Inventions: The Autobiography of Nikola Tesla* (*Moji izumi: avtobiografija Nikole Tesle*) svoj premišljeni slog ustvarjanja opisal takole: »Pravijo, da sem eden največjih

⁷⁴ Žižek (2012, 920) opaza, da se takrat, ko kvantni fiziki poskušajo opisati sesutje valovne funkcije, »znova in znova zatečejo k metafori jezika: to sesutje se zgodi, ko kvantni dogodek 'pusti sled' v aparatu opazovanja oziroma, ko je na nek način 'registriran'. Tu dobimo odnos z zunanjim svetom – dogodek v celoti postane to, kar je, se uresniči le takrat, ko zunanje okolje 'to opazi' [...].« Občutek olajšanja je v tem smislu takoimenovana registracija kvantnega dogodka. A ne le kvantnega, temveč vsaj pol-fizičnega, saj olajšanje občutimo v telesu in kot pozitivno čustvo.

⁷⁵ Sem sodi kratka razlaga Planckove enačbe $E=h\nu$ (ν je frekvenca), s katero kvantni fiziki merijo energijo fotona. Kot navaja članek *Planck's constant and the energy of a photon*, je leta 1900 Max Planck skušal ugotoviti, »kako je sevanje, ki ga oddaja nek predmet, povezano z njegovo temperaturo.« Domislil se je formule, ki je bila smiselna »le, če je domneval, da ima energija vibrirajoče molekule določeno vrednost.« Menil je, »da bi energija morala biti sorazmerna s frekvenco vibracije in zdelo se mu je, da se pojavlja v 'majhnih delcih' frekvence pomnožene z določeno konstanto. Ta konstanta je kasneje postala znana kot Planckova konstanta ali h v enačbi.« To, kar se zdi, da se popolnoma ujema z razlago vloge visoke vibracije pri zavestnem ustvarjanju je, da imajo fotoni z višjo frekvenco več energije. »[V]išja frekvenca naj bi povečala maksimalno kinetično energijo elektronov, ki jih oddaja atom. [...] In če je frekvenca dovolj nizka, noben foton nima dovolj energije, da bi oddajal elektrone.« Z drugimi besedami, nizka vibracijska frekvenca ne sproži ničesar, visoka pa. Po Plancku je svetloba sestavljena iz delcev, ki jih imenujemo fotoni, poskus z dvojno rezo pa kaže, da je svetloba tudi val energije. Na podlagi tega kvantni fiziki pravijo, da je svetloba nekako oboje: val energije ali delec (prav tu).

garačev in morda sem res, če je misel enakovredna delu, kajti mislim se posvečam skoraj ves dan. Če delo tolmačimo kot določen rezultat, dosežen v določenem času, na strogo določen način, potem sem morda največja lenoba na svetu» (2007, 14).

Ko zavestni ustvarjalec sega po širšem, osvobajajočem pogledu, svoje trenutno mišljenje in ravnanje usklajuje z mišljenjem in ravnanjem, ki ga ima v želeni resničnosti ali svoji viziji. Z vidika, da je vse vibracija, znanost zavestnega ustvarjanja pravi, da se premišljeni ustvarjalec vibracijsko uskladi z želenim.⁷⁶

Če povzamemo vlogo in vrednost neprijetnega čustva, **neprijetno čustvo torej občutimo, ko obstaja razlika med našim trenutnim mišljenjem in ravnanjem ter mišljenjem in ravnanjem, ki ga imamo v svoji viziji zelene resničnosti. Večja je ta razlika, neprijetnejše je čustvo.** In kot prijetno čustvo je tudi neprijetno čustvo oblika notranjega vodstva. Treba ga je le razumeti in uporabiti za razširitev pogleda.

Nikola Tesla je morda res znal mojstrsko širiti svoj pogled, saj je, kot citirajo različni viri⁷⁷, pogosto kipel od pozitivnih čustev, kot sta navdušenje in zanos. Močno prijetna čustva so ponavadi značilna za globoko zadovoljnega človeka, globoko zadovoljstvo pa s mišljenjem in ravnanjem, ki je v skladu s človekovo vizijo zelenega. Kajti že, če se samo vživimo v želeni občutek, začnemo vaditi vibracijo zelenega. Zadostuje torej, da nekako »proizvedemo« želeni občutek in ga vadimo.

Teslino mišljenje morda ustreza Bickertonovi kategoriji konstruktivnega mišljenja-učenja. Bickerton (v Tomc 2000, 21) namreč razloči tri oblike mišljenja-učenja: 1. izkustveno (na temelju lastnih izkušenj, človek je hkrati učenec in učitelj), 2. observacijsko (ko se učimo na izkušnjah drugih ljudi) in 3. konstruktivno kot »najvišj[o] oblik[o] učenja« (»ko se sproži proces mišljenja neodvisno od zunanjih okoliščin«).

⁷⁶ Če na rešitev gledamo kot na del zelene resničnosti, potem je rešitev na višji vibracijski frekvenci od problema in je Albert Einstein imel prav, ko je rekel, da »problema ne moremo rešiti z enako ravno zavestjo, na kateri je nastal.«

⁷⁷ Zbirka vseh člankov in periodičnega gradiva o Nikoli Tesli, razvrščenega po obdobjih in tematici, je na voljo na spletni strani *The Tesla Collection*, katere urednica je Iwona Rudinska.

Čeprav je zeleno na začetku le ideja, je misel. In misel je vibracija. Želeno pa na začetku, ko se zavemo, kaj si po novem želimo, vibrira na višji vibracijski frekvenci, zato se moramo z zelenim vibracijsko (miselno) uskladiti, da se lahko uresniči v fizični resničnosti. Višjo vibracijo pa odražajo prijetna čustva kot so hvaležnost, razumevanje, spoštovanje, pogum, optimizem, navdušenost, radost ter nenazadnje dostojanstvo, cenjenje in ljubezen – ki jih človek z »machiavellijskimi vzgibi« preprosto ne premore.

Tudi prikriti namen človeka z »machiavellijskimi vzgibi« je v osnovi misel ali vibracija, zato je lahko usklajen le z bolj ali manj nižjimi vibracijskimi frekvencami, ki so druga beseda za konflikte.

Neetični namen je misel, ki v svetu vibracij vibrira na nizki vibracijski frekvenci, zato kljub poskusom, da bi ga skril, človek tega pravzaprav ne more storiti pred vibracijskim ustrojem okolja ali vesolja, v katerem živi. Vibracijsko vesolje se na njegove misli odziva enako kot na misli drugih ljudi, zato v življenju trenutno morda prejema to, kar si želi, vendar je vprašanje po kakšni ceni. Vibracija nikoli ne laže, ali z drugimi besedami, resnica slej ko prej pride na dan. Potemtakem lahko rečemo, da *zavedanje, da je vse vibracija in zavestno vibracijsko usklajevanje z zelenim spodbujata dvig osebnih in družbenih vrednot.*

Zavestnemu ustvarjalcu začetniku se ponavadi rado zatakne takrat, ko pozabi, da je neprijetno čustvo normalno in koristno, saj mu sporoča, da uresničitev zelenega ustavlja z mišljenjem in ravnanjem, ki se preveč razlikuje od načina, na katerega misli in ravna v zeleni resničnosti.

Rado se mu zatakne tudi takrat, ko pozabi, da mu zunanje okolje ali »zunanji dražljaj« pomaga uresničevati zeleno. Vsa nasprotja, težave in vprašanja, ki se pojavijo, človeka, ki je pripravljen segati po svežem, osvobajajočem pogledu, namreč le spodbujajo k rasti in napredku. »Zunanji dražljaji« sprožajo »notranje dražljaje«, ki nam povedo ali dejansko napredujemo ali ne. Človek potrebuje dražljaje iz zunanjega okolja, zunanje okolje ali pa notranje dražljaje človeka, da se lahko z njegovo pomočjo razvija naprej. Objektivno zunanje okolje in subjektivno notranje »okolje« človeka se tako dopolnjujeta. Spodbujata evolucijo drug drugega.

Zavestni ustvarjalec neprijetna čustva torej uporablja za nenehno širitev razumevanja sebe, drugih in sveta. Zato bomo k razlagi čustev z vidika znanosti zavestnega ustvarjanja dodali še eno točko:

5. neprijetno čustvo pomeni, da ustavljamo uresničitev želenega, ker v tistem trenutku razmišljamo in ravnamo drugače kot v želeni resničnosti – zato takrat, ko čutimo neprijetno čustvo, sežemo po čustveno osvobajajočem, širšem pogledu, da se vibracijsko uglasimo z rešitvijo ali želenim; da smo naredili ta vibracijski premik vemo po občutku olajšanja, ta premik pa se v fizični resničnosti odrazi kot nova ideja, navdih, srečanje s pravimi ljudmi, informacijami in ugodnimi okoliščinami, ki nas vodijo k popolni manifestaciji želenega.

Lahko bi rekli, da pravkar povedano vsebuje informacijo, da je pot iz trenutne v zeleno resničnost **izmerljiva**, ker jo merimo na podlagi prijetnosti čustev: bolje ko se počutimo, bližje smo zelenemu, in slabše ko se počutimo, bolj se oddaljujemo od želenega.⁷⁸

3.4 Prijetnost čustev kot merilo napredka v objektivni resničnosti

Vsi smo sposobni oceniti trenutno stanje kot nam prijetno, nevtrarno ali neprijetno, se odločiti, kaj od tu naprej hočemo in po svojih najboljših močeh delovati v skladu s svojo odločitvijo. Toda to, čemur pravimo objektivna resničnost, vpliva na naše razpoloženje, in ko njen vpliv ni pozitiven – ko »občutek, kako je doživljati kaj« ni

⁷⁸ S tega zornega kota se zdi razmišljanje Rolanda Bleikerja in Emme Hutchinson, da so čustva neizmerljiv fenomen, preozko. V svojem delu *Fear no more: emotions in world politics* ponujata izčrpne informacije o razmišljanjih drugih učenjakov o čustvih na področju mednarodnih odnosov (Jonathan Mercer, Neta Crawford, Richard Ned Lebow, Thierry Balzacq, Robert Jervis, Andrew Linklater, George E. Marcus, Martha C. Nussbaum, Andrew A. G. Ross in drugi), vendar ugotavljata, da jih nihče od njih zaenkrat še ne proučuje in ne ponuja oprijemljivega, konkretnega pristopa. Namen njunega članka je zato razložiti »nenavadno odsotnost razprav o tem, kako proučevati čustva in svetovno politiko« in »predlagati, kako kultivirati intelektualni pristop, ki bi odpravil to pomanjkljivost« (2008, 117).

ugoden ali prijeten – ni treba da na naše duševno stanje (in posledično na fizično⁷⁹) vpliva negativno. Ta vpliv okolja na naše razpoloženje spominja na kvantni pojav dekoherence, ki stanje superpozicije ali več mogočih stanj sesuje v eno samo stanje. Sposobni smo se torej počutiti drugače kot se zdi, da to od nas zahtevajo trenutne okoliščine – ter pozitivno vplivati na zunanje okoliščine od znotraj navzven – s premišljeno razširjenim pogledom ali, če se lahko tako izrazim, z zavestnim vplivom na superpozicijo stanj.

Zavestni ustvarjalec si sam izbere želeno stanje in ga manifestira ali »sesuje v fizično« z močjo pozornosti namenjene zelenemu stanju.

Premišljeno razširjen pogled je človekova **zavestna ali kvantna odločitev** videti sebe, druge ali trenutne okoliščine s prijetnejšega, širšega zornega kota. Svoj pogled pa ponavadi najbolj razširi z vizijo. V tem kontekstu lahko omenimo, kako slovar slovenskega knjižnega jezika definira vizionarja. Pravi, da je **vizionar** nekdo, ki »je sposoben notranje doživeti kaj, kar v stvarnosti (še) ni nastopilo«. To pa je natančna definicija zavestnega ustvarjalca.

Pothos in Busemeyer (2013), Yukalov in Didier (2014), ter Asano, Ohya in Khrennikov (2011), ki proučujejo kvantno odločitev in prihajajo do ugotovitev, da kvantni model nudi več verjetnosti kot klasični, sicer ne govorijo o vlogi čustev, ugotavljajo pa, da je kvantna dinamika človekovega odločanja subjektivna in pod vplivom konteksta, v katerem človek sprejme kvantno odločitev. Zato tu lahko poudarim, da je glavno vodilo zavestnega ustvarjanja prav v tem, da se vedno znova spomnimo, da naše počutje ni odvisno od okolja ali vedenja drugih ljudi.

Prijetnejše misli vodijo k dejanjem, ki prinašajo drugačne sadove kot dejanja, ki izhajajo iz neprijetnih misli, zato **čustva lahko opišemo kot ustvarjalno energijo, ki jo sproščamo z močjo svojih misli**. Med procesom zavestnega ustvarjanja nam čustva ne sporočajo le ali svojo miselno energijo vodimo v želeno smer ali ne – ne

⁷⁹ Čustva občutimo v telesu in najnovejše raziskave kažejo, da nekatera močno neprijetna čustva čutimo enako kot telesno bolečino (Brown 2012). In obratno, da močno prijetna čustva telo poživljajo in krepijo. To potrjuje tudi moderna nevroznanost, ki ugotavlja, da prijetne misli v možganih sprožajo nevrokemikalije, kot so serotonin, dopamin, oksitocin in druge, ki blagodejno vplivajo na naše počutje in krepijo zdravje (Hanson in Mendijs 2009).

služijo nam le kot notranji (kvantni) vir informacij na poti do zelenega⁸⁰ – temveč kažejo tudi moč pretoka informacij med našo notranjo (subjektivno, nefizično, kvantno) in zunanjo (objektivno, fizično, materialno) resničnostjo. Potemtakem je smiselno reči, in to uči tudi znanost zavestnega ustvarjanja, da neprijetna čustva odražajo napetost ali upor v tem pretoku, prijetna pa prosto tekočo ustvarjalno energijo.

Moč pretoka te ustvarjalne energije lahko razložimo s stopnjo prijetnosti čustev, do katere se človek poistoveti z zeleno resničnostjo – ali stopnjo motivacije. Namreč, bolj se človek poistoveti z zelenim, bolj je motiviran za uresničitev zelenega. Ali večja je motivacija, močnejši je pretok ustvarjalne energije.

Kot pravi Nelson Foote (1951, 15) je motivacija »stopnja, do katere človeško bitje kot udeleženec v nenehnem družbenem procesu, v katerem se nujno znajde, definira problematično situacijo kot kličečo po določenem dejanju, z bolj ali manj pričakovano dovršitvijo ali posledicami, pri čemer njegov organizem sprošča energijo, potrebno za izpolnitev cilja.«⁸¹

Ker napetost v pretoku te energije lahko zavestno nadziramo ali uravnavamo s sposobnostjo misliti in počutiti se drugače kot se zdi, da narekuje okolje, lahko čustva, ki jih sprožajo naše misli, uporabimo kot nekakšno notranjo tehnologijo za preizkus delovanja kvantne zavesti (slika 3.1). Ta tehnologija deluje po načelu: sprejmi negativen občutek⁸² in sezi po sveži, prijetni misli – kajti bolje se počutiš, bližje si zelenemu, slabše se počutiš, bolj si oddaljen od zelenega.⁸³

To načelo, tako kot dobro počutje človeka, ki uspešno okreva, objektivnemu pristopu znanstvenega raziskovanja ponuja preverljiv kriterij napredka.

⁸⁰ Esther in Jerry Hicks v svojih delih občutkom in čustvom pravita »sistem čustvenega vodstva«.

⁸¹ To misel je Wendt v svojem delu *Anarhija je to, kar iz nje naredijo države* uporabil za razlago procesa ustvarjanja nove identitete in novih interesov držav.

⁸² To soočenje z neprijetnim občutkom kot prvim korakom v smeri zelenega spominja na Žižkovo definicijo »heglovske sprave«: »Heglovska sprava je sprava z neodpravljljivostjo antinomije, in tako antinomija izgubi svojo antagonistično lastnost« (2012, 950).

⁸³ Ali: »Ko se osredotočamo na težave, imamo več težav; ko se osredotočamo na možnosti, imamo več priložnosti.« Avtor neznan.

Prijetnost čustev kot »preverljiv kriterij« je tu predmet proučevanja, kar nas nujno spomni na teorijo znanja, zato sem lahko umestimo Bhaskarjev in Collierjev pogled, kot ga povzema Marko Lovec v svoji doktorski disertaciji (2013, 112): »V skladu z ontološko realistično teorijo predmeta je znanje o posledici delovanja oziroma 'empirična posledica' posledica subjektivnega delovanja in znanja ter objektivnih značilnosti predmeta proučevanja, oziroma 'dejanska posledica', ki jo je mogoče opredeliti s pomočjo določanja objektivnih pogojev delovanja oziroma 'realnih' značilnosti predmeta proučevanja.«

Jonathana Mercerja (v Bleiker in Hutchinson 2008, 117) »skrbi«, da je »čustvo težko definirati, z njim operacionalizirati, težko izmeriti in težko izolirati od drugih dejavnikov«, vendar zadostuje, da posameznik-opazovalec to čustvo najprej prepozna, bodisi kot neprijetno bodisi kot prijetno, ter v primeru neprijetnega seže po svežem, osvobajajočem pogledu.

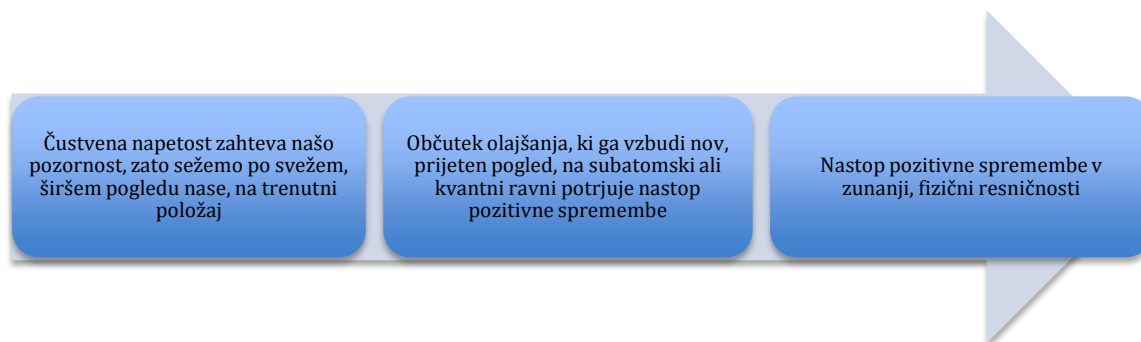
Kot opozarja Malaboujeva (2013, 218) se zdi, »da psihoanaliza ostaja slepa za možgansko samostimulacijo [*autoexcitation*],« ki jo povzročijo čustva, ki jih povzročijo misli. Nato nas spomni, da Freud (*Beyond the Pleasure Principle*, 1961) pravi, da homeostazo ali »načelo inercije« regulira prav »načelo ugodja« (*pleasure principle*). Spomni nas na njegov znameniti komentar, da je »najvišje razviti um podvržen načelu ugodja, [to pomeni], da ga avtomatično regulirajo občutki vrste ugodje-neugodje. ... [N]eprijetni občutki so povezani z dvigom, prijetni občutki pa z upadom stimulacije.«

Zavestno ustvarjanje lahko potemtakem imenujemo *kognitivna samostimulacija*, ki proizvaja čustva, po katerih se orientiramo v času in prostoru.

Poleg tega je prednost čustva prav v nezmožnosti izolirati čustvo od dejavnikov, sicer ga ne bi mogli uporabljati kot svojega notranjega vodstva. Ne bi namreč vedeli, kaj ustvarjamo s svojimi trenutnim načinom mišljenja oz. s trenutnimi mislimi. Tako pa smo zaradi čustev, ki kažejo (ne)koristnost misli, vodeni ali, z drugimi

besedami, stimulirani iz trenutka v trenutek – podobno kot nas iz trenutka v trenutek vodi navigacijski sistem v vozilu.

Slika 3.1: Učinek zavestne ali kvantne odločitve (prehod od nižje k višji vibracijski frekvenci)

Vir: Lasten prikaz

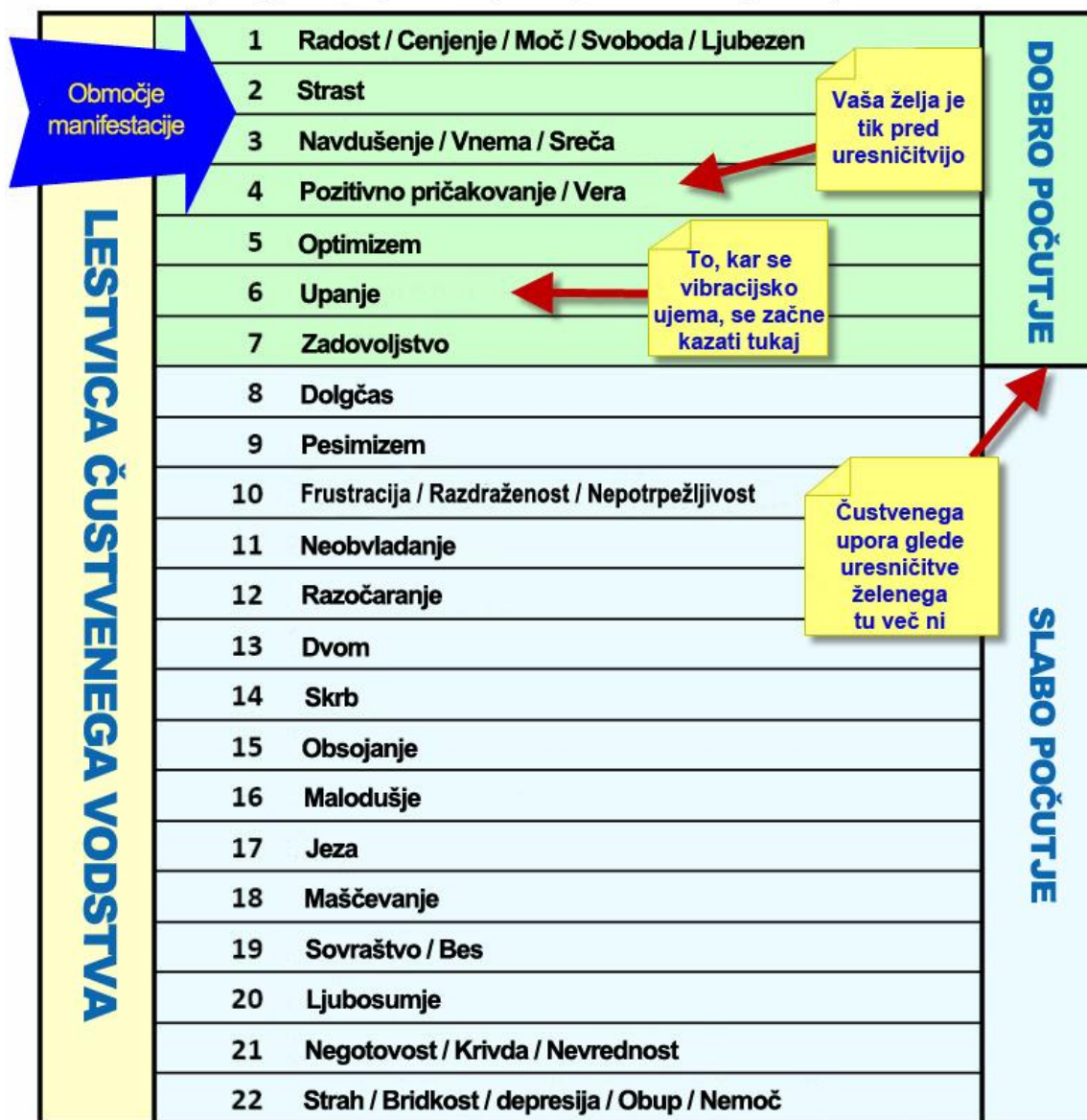
O doslednem zavestnem izbiranju misli, ki proizvajajo pozitivna čustva, lahko torej govorimo tudi kot o »procesu diferenciacije« ali »objektifikaciji«, kajti dosledno osredotočanje na želeno se postopno manifestira v želeni obliki.

Osvobajajoč pogled, ki ga spremlja občutek olajšanja, se ponavadi najprej manifestira v bolj umirjenem bitju srca in umirjenem, globljem dihanju. Torej je razlika prej-potem povsem vidna, občutna in izmerljiva tudi s telesnega vidika. Telesne znake lahko jemljemo kot prvi znak objektifikacije subjektivnega pogleda. Tu se od abstraktnega takoj premaknemo h konkretnemu, otipljivemu (srčni utrip), izmerljivemu (srčni tlak) svetu, ki je znanosti na voljo za nadaljnje preučevanje.

Če ta napredek grafično ponazorimo s čustveno lestvico (slika 3.2), je tehnologija čustev še nazornejša.

Slika 3.2: Lestvica čustvenega vodstva.

Povzeto po knjigi "Prosite, dano vam je" avtorjev Esther in Jerryja Hicks, www.abraham-hicks.com

Vir: Inward Quest (2010).

Ob pogledu na lestvico čustvenega vodstva lahko rečemo, da je zavestno ustvarjanje z vidika kvantne fizike visoko energijska fizika, s Spinozovega vidika pa pot k občutenju notranje moči. Občutek notranje moči je največji na vrhu lestvice. Morda bi to lestvico v kontekstu komplementarnosti subjektivnega in objektivnega pogleda lahko imenovali »epistemska oprema«.⁸⁴

⁸⁴ Izraz izposojen od Roberta Audija (1998, 221).

Glede na to, da vsak posameznik najbolje pozna »lastno kraljestvo izkustev«, ⁸⁵ le on sprva najbolje ve, kako mu gre na poti do želenega. Z doslednim izboljševanjem počutja (širjenjem pogleda) v enih in istih ter različnih okoliščinah, pa se začne objektivna resničnost odzivati na globlji občutek notranje moči in napredek postopno lahko zaznavamo tudi *intersubjektivno*. Pravzaprav tako človekovo nemoč kot tudi moč lahko do neke mere zaznavamo intersubjektivno.

Enako velja za suverene države. Neko mero nemoči države lahko zaznavamo v njenih konfliktih, nestabilni vladi, težavah v proračunu, prošnjami za finančno pomoč pri mednarodnih finančnih institucijah, porastu nezaposlenosti, nižjem BDP-ju, slabšanju infrastrukture, nevlaganju sredstev v raziskave in razvoj in tako naprej. Krepitev notranje moči države pa v sodelovanju znotraj vlade ter drugih vladnih in nevladnih organizacijah, skupnostih, uspešnem upravljanju s proračunom, porastu zaposlenosti, višjem BDP-ju, novih investicijah, skrbi za infrastrukturo, vlaganju sredstev v raziskave in razvoj in tako naprej.

Ker je čustvo polfizično dejstvo, ki ga lahko vsak zase v vsakem trenutku oceni kot prijetno ali neprijetno, in zavestno ustvarjanje spodbuja posameznika tako k uporabi uma kot k uporabi čustev, ne le k enemu ali drugemu, tu lahko začnemo razmišljati o združevanju naravoslovja in »duhoslovja« – *ali o novi »objektivno« veljavni znanstveni resnici, doseženi po novi izkustveni poti*, če se približamo zornemu kotu Maxa Webra. ⁸⁶

Izmerljivost poti med trenutno in želeno resničnostjo lahko prikažemo tudi z »logičnim algoritmom« opazovanja, po katerem velja, da bolje ko se počutimo, bližje smo želenemu, in slabše ko se počutimo, bolj smo oddaljeni od želenega.

⁸⁵ Izraz sem si izposodila od Diltheya (v Mali 2006, 85).

⁸⁶ Empedokles (490 – 430 p. n. š.) je bil prepričan, da vsakdo verjame le svojemu izkustvu, Max Weber pa je v širšem kontekstu ugotavljal, da je le izkustveni dokaz tisti, s katerim lahko znanost sprejme neko novo resnico kot znanstveno objektivno. Pravzaprav se Weber približa kvantnemu pogledu z mišljenjem, da družboslovje predstavlja znanost o resničnosti in da »gre pri družboslovnih znanostih za izkustvene znanosti, ki se ukvarjajo z realnimi problemi sveta« (v Mali 2006, 99–100).

Izraz »logični algoritem« je prvi predlagal Georg Spencer Brown, kot ugotavlja Franc Mali (2006, 184) pa je njegova glavna ideja naslednja: »[O]pazovanje vedno nastopa kot razlikovanje (*distinction*) in kot označevanje (*indication*). Brownova operativna logika nas vodi k izvornemu paradoksu: k diferenci difference. Opazovanje kot označevanje in razlikovanje predpostavlja, da ni mogoče biti hkrati na obeh straneh difference.« Pravkar povedano se sklada s Heisenbergovim načelom nedoločenosti v kvantni teoriji, ki priznava omejeno zmožnost v celoti poznati subatomske resničnosti.

»Izvorni paradoks« učinka opazovanja je, lahko bi rekli, samoizpolnjujoča lastnost pogleda, za katerega se odloči opazovalec. Toda opazovanje ima tudi »izvorno prednost«, če se lahko tako izrazimo: predmet pozornosti lahko opazujemo zavestno, pri čemer se zavedamo svojih čustev, ki jih vzbuja misel o predmetu opazovanja – na podlagi informacij, ki nam jih podajajo čustva ali kvantnih informacij nato po potrebi segamo po prijetnejših mislih, širimo svoj pogled ali svoje razumevanje sebe, drugih in sveta ter se odločimo za najprijetnejši pogled, na podlagi katerega, z vidika zavestnega ustvarjanja, v fizičnem svetu delujemo optimalno.

Brown z logičnim algoritmom nadalje ugotavlja, kot pravi Beacker (v Mali 2006, 184), da »[o]beh strani difference ni mogoče hkrati označiti. Mejo moramo prestopiti (*crossing*), za to pa je potreben čas. Časovna razlika odpravlja paradoks hkratnega nahajanja znotraj in zunaj. Diferenca je namreč vseskozi navzoča in vstopanje v to že razlikovano (razloček) Georg Spencer Brown označuje kot *ponovni vstop (re-entry)*.«

To časovno razliko lahko razumemo kot »blažilec časa« (*buffer of time*), o katerem govorita Esther in Jerry Hicks (2008a, 55), ko pravita, da se človekove misli ne manifestirajo v trenutku, in sicer zaradi blažilne lastnosti dimenzije časa, ki človeku omogoča, da znova oceni situacijo (vstopi v nov vidik situacije) ter si premišljeno izbere prijetnejšo misel ali širši pogled.

Čutni vidik človeške narave je dejstvo in družboslovju lahko koristi. Znanost ga uradno še ne priznava kot enakovrednega razumskemu vidiku človeške narave,

vendar čustvo vseeno ključno vpliva na objektivno resničnost, objektivna resničnost pa na človekova čustva. Oba sprožata drug drugega in drug drugemu pomagata pri evoluciji sodelovanja. *Duševni proces zaznavanja predmeta pozornosti* je prisoten vsak trenutek, tukaj in zdaj. A najsi je še tako prisoten, znanost o čustvu – *posledici* odnosa med človekom in okoljem – komaj govori. In tako prisotnost tabuja v znanosti ali tega, o čemer »se ne govori«, spominja na »epistemologijo nevednosti«, o kateri Alexander Wendt in Raymond Duvall govorita v članku *Sovereignty and the UFO* (*Suverenost in NLP*).

V Wendtovih delih so nekateri ključni koncepti povsem prenosljivi v znanost zavestnega ustvarjanja. V naslednjem poglavju jih bomo uporabili za prikaz rezultata Wendtovega dela, ki morda ni viden učenjakom na področju mednarodnih odnosov, vsekakor pa je lahko viden tistim med nami, ki se ukvarjamo z zavestnim ustvarjanjem. V mislih imam sledi zavestnega ustvarjanja v Wendtovih delih.

Tudi mnogim ljudem s področja znanosti zavestnega ustvarjanja ni znano Wendtovo delo, zato lahko to magistrsko delo seznani obe področji in teoriji drugo z drugo – jima omogoči, da se zavedata, koliko skupnega imata, koliko se lahko naučita druga od druge, dopolnjujeta in spodbudita še »večje povezovanje med t.i. kvantitativnimi in kvalitativnimi tipi metodologij v družbenih vedah«, kot pravi Mali (2006, 200), ki v svojem delu *Epistemologija družbenih ved* skuša »dokazati, da je povezanost med metodo razlage in metodo razumevanja možna«. Pravi namreč, da je »[z]a današnjo, postakademsko fazo razvoja znanosti [...] značilno, da vzpostavlja nov koncept znanstvene avtonomije, ki temelji na večji stopnji odgovornosti. [...] Družbenoetična vprašanja sodobnega razvoja znanosti zahtevajo tak tip odgovorov, ki ne bo temeljil samo na ozkih pozitivističnih razlagah, temveč tudi in predvsem na širšem refleksivnem razumevanju družbenih pojavov«.

»Eden najboljših paradoksov vodenja je voditeljeva potreba biti hkrati trmast in brez predsodkov. Voditelj mora vztrajati pri viziji in ostati na poti do cilja. Vendar mora biti medtem brez predsodkov.«

Simon Sinek

4 Zavestno ustvarjanje v Wendtovi teoriji mednarodnih odnosov

Iskanje tega, kar je različnim področjem skupno in grajenje pojasnjevalnega mostu med njimi je to, kar pravzaprav v svojih delih dela Wendt. Kot je povedal v intervjuju za *Theory Talk*, v želji iti mimo »vojn paradigem« namreč proučuje, kaj je skupno različnim področjem, saj je prepričan, in to pravi tudi svojim študentom, da »obstoječe razprave niso pomembne, temveč je najpomembnejša in najbrž najtežja stvar prvič, povedati nekaj, kar še ne vemo, in drugič, povedati nekaj, kar ljudem pomaga svet videti drugače (v čem je sicer bistvo?).«

Njegovo delo se je dovolj dotaknilo drugih učenjakov na področju mednarodnih odnosov, da je sprožilo širše razumevanje ali bolj holističen pristop k mednarodnim odnosom in poneslo dialog med paradigami na novo raven, kjer se ne »vojskujejo« več tako druga z drugo, temveč imajo »pogovore iskalcev resnice«, namesto »razprave odvetnikov«, kot sta se izrazila Fearon in Wendt (2002), racionalist in konstruktivist.

Wendtovo delo odlikuje širjenje pogleda z združevanjem različnih paradigem. Združuje pa jih tako, da si dovoli slediti drugačnim vprašanjem, ki »zahtevajo drugačne standarde sklepanja«. Če »odgovori nanje niso v skladu s standardi klasične fizike«, po njegovem mnenju to predstavlja možnost padca »v past družbene znanosti, ki jo vodijo metode, namesto vprašanja« (1992, 425).

Zdi se, da ga ne zanimajo toliko slabosti različnih teorij mednarodnih odnosov, kot ga zanima, kako lahko njihove prednosti prispevajo k širšemu razumevanju ali novemu, koristnemu pogledu na mednarodne odnose. Da bi prišli do takšnega pogleda pa je vse bolj prepričan, da mora subjektivno izkustvo v znanosti imeti legitimno mesto.

4.1 Objektivnost in tabu subjektivnosti

Če uporabim povzetek njegovega članka *Suverenost in NLP*, v katerem je pokazal, da je nemogoče dokazati obstoj NLP-ja, dokler suverena država uradno zanika obstoj zunajzemeljskega življenja, lahko tabu subjektivnosti spodaj razložim na podoben način in z nekaterimi enakimi zrazi, kot je Wendt povzel bistvo tabuja NLP-ja (2008, 607).

Objektivizem ima meje, ki jih jasno kaže »avtoritativni tabu«, da bi subjektivnost oz. čustva »jemali resno«. Znanost mednarodnih odnosov čustev »ne proučuje sistematično«, »ker predpostavlja, da se ve,« da niso zanesljiva in uporabna. »Toda tega pravzaprav ne ve, zaradi česar je tabu o« subjektivnosti »nenavaden glede na možnost, da« čustva, ko jih enkrat znamo prepoznati in razumemo, lahko uporabljamo ne le kot čustveno inteligenco, temveč kot tehnologijo za preizkus kvantne zavesti in premišljeno ustvarjanje. »Uganko« čustev kot nekakšno prirojeno inteligenco lahko razložimo s »funkcionalno zahtevo« suverene države, naj znanost temelji na objektivnosti. S subjektivnim vidikom človeka se sicer ukvarjajo različna področja družboslovne znanosti, kot sta psihologija in sociologija, vendar avtoritativna roka suverene države subjektivnosti in objektivnosti ne zagotavlja enakovrednega statusa, medtem pa ohranja avtoriteto »nad statusom« subjektivnosti v znanosti. In tako inteligenco čustev poznamo predvsem iz neznanstvenih virov, saj uradna znanost o njej ne govori. Temu bi lahko rekli »epistemologija nevednosti«.

Po drugi strani pa ne potrebujemo uradnega potrdila znanosti o inteligenci čustev ali enakovrednega statusa subjektivnosti v znanosti, da bi svoja čustva uporabljali kot notranji vir informacij in še naprej ustvarjali želeno. Nihče nam ne more vzeti sposobnosti notranjega doživljanja zelene resničnosti, sposobnosti ulti »hobbsovskemu svetu, ki s[m]o ga sami ustvarili«, kot pravi Wendt (1992, 412). Nihče nam ne more vzeti sposobnosti čutiti, razmišljati in ravnati v skladu z našo vizijo (želeno resničnostjo). To sposobnost imamo ne glede na status subjektivnega pogleda v znanosti. Toda zavestno ustvarjanje v mednarodnih odnosih je mogoče razložiti na povsem znanstven način, ne da bi sploh omenjali čustva. To je na enem mestu storil Wendt v svojem delu *Anarchy Is What States Make Of It* (Anarhija je to,

kar iz nje naredijo države). V nadaljevanju bom razložila, kako je to storil, in sicer tako, da bom izpostavila temelj, stebre in vrh mostu med objektivnim in subjektivnim pogledom v omenjenem delu.

Da čustveni vidik človeka in družbenega življenja ne bi več predstavljal tabuja v znanosti mednarodnih odnosov, je potrebnih čim več dokazov, ki prikazujejo dejstva o svetu. A kljub temu, da že imamo številna uradno dokumentirana videnja NLP-jev, ki jih je v članku *Suverenost in NLP* omenil Wendt, na dan pa ves čas prihajajo nova dokumentirana videnja, ta dejstva v znanosti in družbenem življenju nimajo skoraj nobene teže, če jih suverena država uradno še ne priznava. Morda bomo uradno priznavanje obstoja zunajzemeljskih bitij dočakali le, če tako naraste število videnj in dokazov o nepriznavanem dejstvu, da ga ne bo več mogoče nepriznavati.⁸⁷

Podobno velja za subjektivni pogled kot dopolnjujoči ali komplementarni pogled objektivnemu. Oziroma za čustva kot notranji vir informacij. Kako si lahko s temi informacijami pomagata domača in mednarodna politika? »Da bi to misel ponesli naprej, moramo zdaj pozornost nameniti«⁸⁸ načinu, na katerega je eden najvplivnejših učenjakov na področju mednarodnih odnosov že zgradil teorijo zavestnega ustvarjanja v mednarodnih odnosih.

⁸⁷ To je ena od možnosti družbene konstrukcije resničnosti, h kateri bi rada prispevala. Če v trenutnem ozračju nepriznavanja obstoja zunajzemeljskih bitij delim osebno izkustvo v zvezi z videnjem NLP-ja, povedano marsikomu ne bo pomenilo nič, lahko pa spodbudi ljudi s podobnim izkustvom, da tudi oni spregovorijo. Poleti 2009 sem namreč z domače terase, nizko na nočnem nebu (kakih 300 m visoko) videla leteči predmet, katerega obliko nisem prepoznala in mogla razložiti, ker je tako močno žarel, ko je počasi drsel mimo domače hiše. Bil je kot potujoča krogla svetlobe. Tistega večera sem se počutila še posebej dobro, pravzaprav me je od ugodnih osebnih okoliščin prežemal izjemno globok občutek ljubezni. Če globoko ljubezen upoštevamo kot zelo visoko vibracijo, potem dopuščam možnost, da sem bila na podobni vibracijski frekvenci kot bitja v NLP-ju, saj predvidevam, da to leteče vozilo ni letelo samo od sebe, temveč ga je nekdo pilotiral. Kaj bodo drugi ljudje storili s temi informacijami, ni v mojih rokah. Najmanj, kar lahko storim, je, da s svojo izkušnjo prispevam k »dejstvu«, ki bodo morda nekoč uradno potrjena.

⁸⁸ Kot se je v svojem prispevku *When The Knower Is Also The Known* izrazil Harré (v May in Williams 1998, 44).

4.2 Pojasnjevalni most med subjektivnim in objektivnim pogledom

Wendt s trditvijo »[r]ealizem je samoizpolnjujoča prerokba« povzame bistvo svojega dela *Anarhija je to, kar iz nje naredijo države: družbena konstrukcija politike moči* ter inavgurira svež pogled na mednarodne odnose. Skozi lečo zavestnega ustvarjanja je ta pogled uporaben v praksi zato, ker priznava učinek opazovalca. Medtem ko Mirjana Ule (1992, 223) v knjigi *Socialna psihologija* na primer pravi, da definicije »napovedujejo« potek odnosa in so »pogosto primer po sebi izpolnjujoče se prerokbe«, znanost zavestnega ustvarjanja uči, da je vsak osebni pogled, brez izjem, samoizpolnjujoča prerokba, zato je pomembno, da si izbiramo prijetnega, takšnega, ki je v skladu z našo vizijo.

Ta trditev človekovo osebno odgovornost postavi v novo luč. Predvidevam, da bo v kontekstu mednarodnih odnosov takoj dvignila kup vprašanj, ki so dobrodošla. Pomaga se nam zavedati, kaj soustvarjamo s svojimi pogledi oz. mislimi. In če to spoznanje v nas sproža neprijetna čustva glede določenih zadev, potem na mestu vemo, glede česa moramo svoj konceptualni okvir (pogled) razširiti, da z novim razumevanjem ustvarimo kaj boljšega, prijetnejšega.

Izraziti skrb glede česa ali jo vsaj iskreno priznati, najprej sebi, potem pa drugim, je bistveni korak do zelenega. Ko smo iskreni do sebe, jasno zaznavamo svoja čustva in jih lahko uporabimo kot notranje vodstvo.⁸⁹ Ko se ta iskrenost odraža znotraj suverene države v obliki splošno izraženega nezadovoljstva ljudstva, lahko rečemo, da ima suverena država to iskreno mnenje (čeprav je voditeljem lahko neprijetno)

⁸⁹ Iskrenost se tesno prepleta s pogumom in je v nekaterih družbah prisotna bolj kot v drugih. Ker ima višjo vibracijo, saj je ena od pozitivnih čustev, če se lahko tako izrazimo, privlači rešitve. Družbe, ki slovijo po večji iskrenosti (in pogumu), kot so na primer Američani, so ponavadi bolj inovativne in hitreje prihajajo do rešitev. Lahko bi jih umestili med »zrele anarhije«, kot pravi Wendt (1992, 409). Sistematična raziskava iskrenosti bi morda pokazala njeno povezavo z rešitvami, čeprav se zdi to razumevanje samoumevno. S to logiko iskrenosti ni združljiv pogled realistov, ki so prepričani, da je svet slab kraj. Toda to je le prepričanje, ki ovira zaupanje med ljudmi in državami ... in vsako prepričanje je le pogled, ki ga lahko zavestno presežemo. Koncept suverene države je pripomogel k večjemu zaupanju, spoštovanju in sodelovanju med državami – in tako kot osebni pogledi in znanost, se tudi koncepti mednarodne urejenosti in mednarodnega sodelovanja ves čas razvijajo, zato z večjo iskrenostjo ali transparentnostjo lahko pričakujemo razvoj sodelovanja.

priložnost uporabiti kot »notranje vodstvo« do zelenega, pri čemer »želeno« ponavadi pomeni mir, blaginjo in spoštovanje človekovih vrednot, pravic in svoboščin.

V tem smislu lahko koncept notranjega vodstva uporabimo na makro ravni. V tem primeru ima vlogo opazovalca suverena država, ki jo zastopajo njeni voditelji – glas ljudstva⁹⁰ pa vlogo notranjega vodstva in je potemtakem subjektivno izkustvo ali »čustvo države«. Ko država ne upošteva svojega čustva, ne uporablja notranjega vira informacij ali informacij na kvantni ravni države, če se lahko tako izrazim. Takoj, ko ga začne uporabljati, začne ustvarjati zavestno. Lahko bi rekli, da zrele države upoštevajo svoja »čustva ali notranje vodstvo«, nezrele pa ne.

Iskrenost do sebe za upoštevanje čustva je torej ključnega pomena. Tako kot posameznik, tudi suverena država le na podlagi svojega subjektivnega izkustva lahko dejansko ve, kako ji gre na poti do zelenega miru in blagostanja, ki ga ponavadi želi. Prej ko bo začela razmišljati in ravnati kot država v zeleni resničnosti, prej bo občutila pozitivno razliko v svojem »počutju«. Če tega ne bo storila, jo bo na neustreznost njenega mišljenja in ravnanja kmalu opomnilo novo neprijetno čustvo ali subjektivno izkustvo. Lahko bi rekli, da je nemir v državi oblika notranjega vodstva, ki poziva k ukrepom za pomiritev situacije, kakršnakoli že je. Delo »opazovalca«, v tem primeru voditeljev suverene države, je potemtakem nekako pomiriti državljane ali, z drugimi besedami, slediti svojemu notranjemu vodstvu.

Kot se je za spletni časnik Bloomberg izrazil Valdimarsson (2012) danes na primer Islandija »žanje koristi svoje jeze«, ki jo je leta 2008, v času hude finančne krize, občutila s protesti na ulicah, ki so bili tako intenzivni, da je policija morala uporabiti solzivec, ko je jezno ljudstvo metalo kamenje v parlament. Ljudstvu je prisluhnila in uporabila »nekonvencionalno strategijo« tako, da mu je odpisala hipotečni dolg, pa je poročal spletni časnik Forbes (2013). To taktiko so druge države sprva kritizirale, toda Islandiji je uspelo zadihati in danes jo indeks blaginje (The Legatum Prosperity Index, 2013) uvršča med najsrečnejše države sveta. Kot poroča spletni časnik Bloomberg: »Način, na katerega se je Islandija spoprijela s finančnim zlomom, na vsakem koraku daje prednost potrebam prebivalstva pred potrebami trga« (Valdimarsson 2012).

⁹⁰ H »glasu ljudstva« bi lahko šteli tudi aktiviste za človekove pravice in varuhe človekovih pravic.

Tako je svoje neprijetno čustvo prepoznala, upoštevala in ukrepala Islandija. Različne države ga prepoznajo na različne načine, vprašanje pa je, do kakšne mere ga upoštevajo.⁹¹ Ali z drugimi besedami, kako s svojimi dejanji dejansko kažejo, da ga upoštevajo.

Kako pa v teoriji lahko države zavestno preobrazijo čustva, ki jih gojijo v sebi ali druga do druge? Wendt v delu *Anarhija je to, kar iz nje naredijo države* meni, da s preobrazbo identitete in interesov. Preobrazba, opisana tako, je najbližje temeljnemu procesu zavestnega ustvarjanja.

4.2.1 Temelj mostu: proces preobrazbe identitete in interesov

Wendt (1992, 395) v omenjenem delu kritično preuči »trditve in domneve neorealistov«, razvije »pozitiven argument, kako v anarhiji pride do družbene konstrukcije samopomoči in politike moči«, in potem razišče »tri poti, po katerih se v anarhiji preobrazijo identiteta in interesi: z institucijo suverenosti, evolucijo sodelovanja in načrtnim trudom preobraziti egoistično identiteto v kolektivno.«

Vseskozi članek se osredotoča na temeljne razlike med realisti in liberalisti, ter neorealisti in neoliberalisti. Pravi, da je razprava med realisti in liberalisti v preteklosti temeljila na človekovi naravi, danes pa se bolj vrti okoli tega, »ali so dejanja držav odvisna od 'strukture' (anarhije in distribucije moči) ali 'procesa' (interakcije in učenja) in institucij« (prav tu). Zanima ga, ali mednarodni režimi lahko gredo »onkraj logike« (prav tu), da države morajo tekmovati v izkazovanju svoje moči zaradi odsotnosti osrednje politične oblasti. In če je odgovor da, ga zanima, pod kakšnimi pogoji je to mogoče.

⁹¹ Bližnjevzhodni državi Libija in Sirija sta na primer znani po tem, da glasu svojega ljudstva ne upoštevata, posledica neizpolnjenih gospodarskih in političnih obljub pa so nemiri in vojne. Iz podobnega razloga so se nemiri začeli tudi v Ukrajini.

Že na začetku jasno izrazi željo po razumevanju, ki presega klasične poglede na družbeno konstrukcijo politike moči. Pravzaprav v članku nekajkrat uporabi besedo *transcend* (sl. *preseči*), kot bi se nagibal v smer zavestne preobrazbe. O zavestni preobrazbi sicer ne govori, jo pa dopušča,⁹² ko v drugi polovici članka omenja Gorbačovov program *New Thinking* ali *Novo mišljenje* iz časa Hladne vojne, s katerim so se občutno odtajali odnosi med tedanjo Sovjetsko zvezo in Združenimi državami Amerike.⁹³

Proces preobrazbe identitete in interesov držav začne razlagati po tem, ko lastni interes držav izpostavi kot izhodiščno točko za samopomoč držav v anarhični skupnosti. Spomni nas, da klasični realisti pripisujejo egoizem in politiko moči človeški naravi, in da neorealisti (ali strukturni realisti) poudarjajo vlogo anarhije. Leti anarhiji pravijo sistem samopomoči ali sistem, v katerem ni osrednje oblasti in vsako državo skrbi lastna varnost. Ko se neka suverena država v mednarodni skupnosti ne obnaša⁹⁴ primerno (na primer grozi varnosti drugih držav), druge države od nje lahko zahtevajo spremembo obnašanja.⁹⁵ Ta neorealistični, racionalni pogled pojasni »tekmovalno dinamiko« varnostne dileme in problema kolektivnega delovanja v mednarodnih odnosih, kot se izrazi Wendt.

V kontekstu anarhije ga zato zanima, kako lahko suverena država preseže tekmovalno ali celo sovražno dinamiko, da bi ustvarila dinamiko zaupanja, iz katere ponavadi sledi sodelovanje. Toda predpostavlja, da odgovor leži globlje kot v spremembi obnašanja države, o kateri govori racionalna teorija. To skuša razložiti z liberalističnim pogledom.

Pojasni nam, da pogled »šibkih liberalistov« ne ponuja odgovora, ker onkraj realističnega pogleda lahko gredo le z razlago, da do spremembe obnašanja držav

⁹² »Ni jasno do kakšne mere je *Novo mišljenje* zavestna ali ad hoc politika. Tako intenzivna in politična razprava v Sovjetski zvezi o *Novem mišljenju* kot pogosto izražena ideja, da bi odstranili 'izgovor' Zahoda o strahu pred Sovjetsko zvezo kažeta na prvo, vendar tu ostajam agnostičen in preprosto domnevam, da to lahko plodno interpretiramo 'kot, da' ima obliko, ki jo opisujem« (1992, 420).

⁹³ Ko je Wendt pisal ta članek, je prav ta program najbolj odzvanjal po mednarodni skupnosti, saj je naznanjal konec Hladne vojne.

⁹⁴ Wendt se v svojih delih pogosto zateka k antropomorfizmu.

⁹⁵ Z vidika zavestnega ustvarjanja drugemu najbolje koristimo tako, da smo sami zgled obnašanja, kakršnega želimo od drugih.

lahko pride, ko mednarodne institucije spremenijo svoje pristojnosti in interese. Zato se po pomoč obrne k »močnim« liberalistom, kot so Joseph Nye, Robert Jervis in Robert Keohane, ki govorijo o vlogi preobrazbe identitete in interesov kot ključnem delu »liberalnega raziskovalnega programa [...] in s tem veliko močnejšega koncepta procesa in institucij v svetovni politiki« (1992, 393).

Wendt se tu vse bolj približuje »preobrazb[i] zaznave jaza in interesa«⁹⁶. Medtem ko išče poglede, s katerimi bi pojasnil zakaj preobrazbo identitete in interesov pripisuje procesu, poudari, da je modernim in postmodernim konstruktivistom, kljub njihovim razlikam v (ne)upoštevanju konvencionalnih raziskovalnih metod, skupen pogled, da je preobrazba identitete in interesov v prvi vrsti endogena. Ali z drugimi besedami, da se zgodi od znotraj navzven.

Ta sprememba se ponavadi ne zgodi »čez noč«, kot se včasih izrazimo, temveč postopoma. Če smo natančni, na prvem mestu gre za proces spremembe mišljenja, na podlagi katerega je človek nato sposoben ravnati drugače, sebi in drugim prijaznejše. Z vidika zavestnega opazovalca gre za proces, med katerim se le-ta uči pozornost namenjati bolj želenim (prijetnim) kot neželenim (neprijetnim) vidikom objektivne resničnosti – za proces, med katerim lažje čuti, razmišlja in ravna kakor v želeni resničnosti.

Toda »močni« liberalisti dajejo prednost strukturi pred procesom, zato Wendt (1992, 393) trdi, da to predstavlja težavo, v katero se je treba poglobiti, saj »preobrazba identitete in interesa pomeni preobrazbo strukture«. Če predpostavljamo, da »struktura« predstavlja zunanji, fizični svet, potem dajanje prednosti strukturi ni smiselno niti z vidika zavestnega opazovalca, saj ta pogled ne priznava njegove kognitivne sposobnosti preiščeno izbrati, katerim vidikom strukture in medsebojne interakcije bo namenjal pozornost. Neoliberalisti zaradi nagibanja k racionalnemu pogledu, ki upošteva materialni svet bolj kot nematerialnega ter proces zreducira na dinamiko obnašanja med akterji (proces preobrazbe pripisuje eksogenim faktorjem), torej ne morejo razložiti, kako pride do procesa preobrazbe, in tako se Wendt zateče k družbenim teorijam, ki imajo razlago za ta proces in jih Keohane imenuje

⁹⁶ Kot se je izrazil Robert Jervis (v Wendt 1992, 393).

»reflektivistične«, Wendt pa, po predlogu Nicholasa Onufa, »konstruktivistične« (prav tu). Tu se konstruktivistična družbena teorija in teorija zavestnega ustvarjanja začneta prepletati.

V želji zgraditi most med konstruktivizmom in liberalizmom, ali v želji prispevati k močnemu liberalnemu interesu razumeti, kako se preobrazijo identiteta in interesi, postavi posledično moč anarhije pod vprašaj. Meni namreč, da je to potrebno, »če procesa [subjektivnega izkustva] in institucij ne želimo podrediti strukturi« (1992, 394):

Trdim, da samopomoč in politika moči ne sledita iz anarhije niti logično niti posledično, in da če se danes znajdemo v svetu samopomoči, samopomoč povzroča proces, ne struktura. Nobene druge 'logike' ni za anarhijo, razen prakse, ki rajši ustvarja in ohranja eno strukturo identitete in interesov kot drugo. Struktura ne obstaja in nima posledične moči ločeno od procesa. Samopomoč in politika moči sta instituciji, ne glavni značilnosti anarhije. Anarhija je to, kar iz nje naredijo države (1992, 394–395).

Na tem mestu – in na podlagi procesa preobrazbe identitete in interesov kot temelja občutnih sprememb – z vidika zavestnega ustvarjanja Wendt postavi prvi steber zavestnega ustvarjanja v mednarodnih odnosih, ki je hkrati temeljno načelo konstruktivistične družbene teorije.

4.2.2 Prvi steber: pripisovanje pomenov sebi in drugim

Če se za trenutek vrnemo k »močnemu« liberalističnemu pogledu, ki daje prednost strukturi pred procesom in poudarimo, da ta pogled ne priznava človekove – kognitivne – sposobnosti premišljeno izbrati katerim vidikom družbenega življenja bo namenjal pozornost, potem je tu pomembno poudariti, da z vidika zavestnega ustvarjanja **sama človekova sposobnost premišljeno izbrati, katerim vidikom strukture, medsebojne interakcije ali česarkoli bo namenjal pozornost,**

predpostavlja, da resničnost nima pomena sama po sebi, temveč le tistega, ki ji ga pripišemo.

Temu pogledu znanosti zavestnega ustvarjanja pa je najbližje temeljno načelo konstruktivistične družbene teorije, ki pravi, da se ljudje obnašajo drug do drugega ali do predmetov pozornosti »na podlagi pomenov, ki jim jih pripisujejo« (1992, 396–397).

Glavna ideja filozofije pomena je, da družba ne bi bila mogoča, če ljudje med sabo ne bi delili znanja (pomenov). Kot Wendt ugotavlja v »Samokritiki« (2004), moderna družboslovna znanost meni, da je ta delitev znanja »internalistična«, ali z drugimi besedami, da »se misli sprva nahajajo v posameznikovi glavi«, šele nato jih posameznik deli z drugimi. Ta pogled je metafizičen in pomeni, da misel nastopi pred komunikacijo ali interakcijo. V nasprotju s tem pogledom pravi, da v svoji »Družbeni teoriji« zagovarja nasprotno, holistično teorijo »eksternalizma«, po katerem je pomen človekovih misli neločljivo povezan z družbo, ali z drugimi besedami, na človekove misli dobesedno vplivajo »misli drugih ljudi«. Tudi ta pogled je metafizičen, a pomeni, da je komunikacija tista, ki sproža posameznikove misli.

Z vidika zavestnega ustvarjanja se oba pogleda med sabo dopolnjujeta: posameznikove misli vsekakor vplivajo na komunikacijo oz. interakcijo in obratno. Toda znanost zavestnega ustvarjanja ne ločuje zunanosti od notranosti, ker vse jemlje in upošteva kot celoto. Pravzaprav uči, da je zunanji svet ogledalo notranjega. Zato lahko rečemo, da poudarja pomen »internalističnega« pogleda, saj daje prednost njegovemu globljemu vidiku – izvornemu, kvantnemu pogledu (učinku opazovalca) – ki ga filozofija pomena ne omenja.

Zavestno ustvarjanje je nenehno usklajevanje z izvornim (čistim pozitivnim) pogledom. Je nenehna, zavestna uporaba notranjega vira informacij ali nenehna komunikacija posameznika z izvornim delom sebe, ki ga zaznava v obliki čustev. V znanosti zavestnega ustvarjanja je izvorni pogled potemtakem glavno vodilo posameznika, saj je prvi, ki – od znotraj navzven, poleg tega pa še pozitivno – vpliva nanj. Posameznik, ki je pod vplivom takšne (notranje) komunikacije, tako rekoč

sodeluje sam s sabo, pozitivno vpliva na misli drugih ljudi, svoje okolje in, dolgoročno gledano, na družbeno konstrukcijo resničnosti.

Filozofija pomena ne vključuje možnosti zavestnega opazovalca, ki nove pomene in izkušnje ustvarja z učinkom lastnega opazovanja, lastnega izvirnega pogleda, neodvisno od misli drugih ljudi, lahko bi rekli, suvereno. In tako znanost zavestnega ustvarjanja k »internalističnemu« pogledu doda izvorno ali kvantno dimenzijo – ter odpre možnosti za kvantno epistemologijo.⁹⁷

Če resničnost nima pomena *per se*, od kod potem pomêni, ki ji jih pripisujemo? Berger in Luckman to razložita na primeru primarne socializacije otroka, ki v zavesti otroka iz abstraktnih vlog in pristopov postopno ustvari konkretne vloge in pristope:

Na primer, pri ponotranjenju pravil napreduje od pomena 'Mamica je zdaj jezna name' k pomenu 'Mamica je jezna name, kadar polijem juho.' Ko drugi pomembni ljudje v otrokovem življenju (oče, babica, starejša sestra in tako naprej) podpirajo materin negativni pristop glede polite juhe, splošnost pravila postane del otrokovega subjektivnega izkustva. Odločilni korak nastopi takrat, ko otrok spozna, da so vsi proti polivanju juhe, in pravilo posploši v 'juhe se ne poliva', pri čemer je sam 'eden' od vseh ali celotne družbe, ki je pomembna otroku. Ta prehod od abstraktnih vlog in pristopov h konkretnim ljudem, ki so mu pomembni, imenujemo posplošenje sočloveka (1967, 132–133).

⁹⁷ Na Kantovo vprašanje (2003), kako lahko vemo to, kar vemo, bi znanost zavestnega ustvarjanja torej odgovorila, da s pomočjo prijetnosti ali neprijetnosti čustev. In če bi Kanta zanimalo, ali lahko zavestna pozornost čustvom koristi vsem ljudem, bi bil odgovor pritrdilen, pa tudi preprost, saj jim pomaga biti bolj premišljeni, namesto nepremišljeni. Zavestno ustvarjanje bi prestalo preizkus kategorične imperativne. In če koncept suverene države preobrazi hobbsovska (nevarna) državo v lockovsko, potem morda lahko rečemo, da koncept suvereno mislečega (zavestnega) človeka preobrazi lockovsko (tekmovalno) državo v kantovsko (prijateljsko). Še več. Če si države prihodnosti predstavljamo kot kantovske in predpostavljamo, da živimo v družbi, kjer se ljudje zavedajo vloge in vrednosti svojih čustev ter večinoma delujejo bolj zrelo, ker so bolj premišljeni in je mir na svetu del novega, višjega standarda življenja, potem se pojavi vrsta vprašanj: »In kaj sledi od tu naprej? Kakšna je v takšnem svetu mednarodna ureditev? Kako se med seboj obnašajo in organizirajo zrele anarhije? Kakšne izzive imajo na tej ravni?«

Začetni koncepti po njunem mnenju (1967, 133) torej temeljijo na čustvih in so globoko zakoreninjeni oz. jih je težko spremeniti. In ko se posplošenje sočloveka »kristalizira v zavesti, je vzpostavljen simetrični odnos med objektivno in subjektivno resničnostjo. To, kar je resnično 'zunaj' se ujema s tem, kar je resnično 'znotraj'.«

V luči pravkar povedanega izvorni (čisti pozitivni) pogled pride prav še posebej takrat, ko so pomeni, ki jih človek projicira na druge ljudi, neupravičeno negativni zaradi njegovih lastnih negativnih izkušenj, z drugimi besedami, zaradi »atribucijske napake« (1992, 405). Izvorni pogled se potemtakem človeku pomaga *odučiti* predsodkov oz. iti »onkraj logike«, za katero bi lahko rekli, da je ustaljena – ali kulturno in družbeno pogojena. Lahko bi rekli, da *odreificira* zunanjo resničnost. Če reifikacija pomeni, da je človek sposoben »pozabiti, da je avtor svojega sveta«, ⁹⁸ potem lahko rečemo, da z zavestno odločitvijo iti onkraj stare logike odreificira zunanjo resničnost, kar mu da priložnost, da jo izboljša.

Zdi se, da Wendt razume globoko zakoreninjenost pomenov. Pomene, ki jih neka država pripisuje drugi državi, razloži s preprostim primerom, da se države »obnašajo drugače do sovražnikov in drugače do prijateljev, saj se sovražniki obnašajo napadalno, prijatelji pa ne« (1992, 397). Toda vzroka za različno obnašanje držav ne pripisuje anarhiji in distribuciji moči. Pravzaprav z vidika zavestnega opazovanja stori nekaj bistvenega. **Anarhiji ne pripisuje *a priori* negativnih lastnosti.**

Prepričan je namreč, da obstaja več različnih vrst anarhij. Takšna, na primer, ki jo opisuje kot »hobbsovski svet maksimalne negotovosti« (1992, 408), kjer se vsi bojujejo proti vsem, in takšna, ki se »boju vsem proti vsem« izogne s konceptom suverenosti. To drugo anarhično ureditev imenuje »lockovski svet« (1992, 415), kjer so države sicer še vedno predvsem egoistične, a bolj sproščeno zaupajo druga drugi in sodelujejo druga z drugo, ker spoštujejo medsebojno suverenost. Pravzaprav pravi (1992, 415), da »**suverenost preobrazi**« hobbsovski svet v lockovskega.

Wendt (1992, 397) poda primere, da vojaška moč Združenih držav Amerike pomeni nekaj drugega Kanadi kot Kubi. In da britanski protiraketni ščit Združenim državam

⁹⁸ Kot se izrazita Berger in Luckman (1967, 89).

Amerike pomeni nekaj drugega kot ruski protiraketni ščit. Pravi, da odločitev med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo, da nista več sovražnici, pomeni »konec Hladne vojne«. Skratka, želi nam prikazati, da **kolektivni pomeni tvorijo strukture**, v okviru katerih države organizirajo svoja dejanja, ter da s sodelovanjem v teh kolektivnih pomenih akterji pridobijo svojo identiteto (prav tu).

Nato naredi **prehod od identitete k interesom** tako, da poudari identiteto kot temelj interesa. Tako kot ima vsak posameznik več različnih identitet, »na primer brat, sin, učitelj in državljani«, pravi, da imajo lahko tudi države več identitet. Država je lahko »monarhija, voditeljica svobodnega sveta, imperialna moč in tako naprej« (1992, 398). Različne identitete, ki jih lahko imajo posamezniki kot tudi države pa so znova odvisne od medsebojne interakcije.

Medsebojna interakcija je morda najbližja ponazoritev poti, po kateri se dopolnjujeta subjektivni in objektivni svet. Kajti, nekdo ne more biti dober prijatelj, če mu tega pomena nekdo ne pripiše na podlagi njegovih dejanj. In država ne more biti voditeljica svobodnega sveta, če ji njeni državljani in državljani drugih svobodnih držav ne priznavajo tega naziva na podlagi njenega obnašanja. Drugim pripisujemo pomen, ki ga imajo za nas torej tudi in predvsem na podlagi njihovih dejanj. Torej so interesi ljudi in držav odvisni od konteksta.

Odvisnost interesov od konteksta Wendt ponazori tako, da nas prosi, da si predstavljamo dva akterja po imenu »ego in alter«. Njuni imeni si izposodi iz angleškega izraza »alter ego«, ki pomeni »drugi jaz«. Vendar se mu zdi ključno, da si njuno srečanje predstavljamo kot srečanje oseb brez kakršnihkoli predstav drug o drugem ali avtomatičnega pripisovanja pozitivnih ali negativnih pomenov. »Oba hočeta preživeti in imata določene materialne zmožnosti, vendar nobeden od njiju nima bioloških ali domačih potreb po moči, slavi ali osvajanju (zaenkrat) in med njima ni zgodovine (ne)varnosti. Kaj naj storita?« (1992, 404).

Wendt pravi, da bi se realisti pripravili na najslabši mogoči scenarij, vendar poudarja, da »družba ne bi mogla obstajati, če bi se ljudje odločali le na podlagi najslabših možnosti. Namesto tega večina odločitev *je* in *bi morala* biti sprejeta na podlagi verjetnosti, ki jih ponuja medsebojna interakcija v obliki dejanj« (prav tu). Ker ne

zagovarja a priori pripisovanja negativnih pomenov, temveč se mu zdi bolj smiselno sprejemati odločitve na podlagi dejanj, se še bolj približa zavestnemu ustvarjanju, saj odpre več možnosti za pozitiven izid medsebojne interakcije.

Prvo gesto stori ego. In sicer je ta gesta lahko »premik naprej, umik, oborožitev, razorožitev ali napad«.⁹⁹ To prvo gesto nato interpretira alter in se nanjo odzove. Alterjevo gesto po tem interpretira ego in se nanjo odzove. Z recipročnimi dejanji Wendt skuša ponazoriti »intersubjektivno konstrukcijo« družbene resničnosti. Poudari, da je za pripisovanje *pozitivnih*¹⁰⁰ pomenov potrebno ponavljanje dejanj, ki spodbujajo *pozitivno identifikacijo* drug drugega, kajti če se ponavljajo dovolj pogosto, ta »recipročna tipifikacija«¹⁰¹ ustvari »relativno stabilne koncepte drug o drugem[...]« (Wendt 1992, 405). Po njegovem mnenju so tako družbene grožnje »skonstruirane, ne naravne« (prav tu).

Pri dejanjih gre zavestno ustvarjanje globlje. Tu nastopi vloga zavestnega opazovalca kot nekoga, ki upošteva informacije, ki mu jih dajejo čustva. Če se počuti neprijetno, ve, da mora najti svež, prijeten pogled (širši, koristnejši pomen) še preden stopi v akcijo, saj so sadovi dejanj, izhajajočih iz notranje pomirjenosti, neprimerljivi z dejanji, izhajajočimi iz notranje razburjenosti, najsi bo le-ta znatna ali neznatna. Vse je energija, in ko zavestni opazovalec nadzira to notranjo energijo, nadzira edino, kar resnično lahko nadzira na tem svetu.¹⁰² Edina trajna pozitivna sprememba prihaja od znotraj – na mikro in makro ravni.

V primeru »pomanjkanja pozitivne kognitivne identifikacije«, če se izrazim kot Wendt (1992, 400), odločevalcu koristi, če kot zavestni opazovalec torej najprej najde širši pomen in pomiri sebe. Ena oblika dejanj, ki nato izhajajo iz takšne premišljenosti in ponavadi najhitreje povrnejo medsebojno zaupanje, so »unilateralne iniciative in

⁹⁹ Wendt pravi, da je ta Meadova definicija gest (George Herbert Mead, *Mind, Self, and Society*, 1967) najjasnejša.

¹⁰⁰ Previden bralec pravzaprav lahko ugotovi, da Wendt v članku »Anarhija je to, kar iz nje naredijo države« sicer ne omenja čustev, govori pa o »pozitivni identifikaciji«, »negativni identifikaciji« in »pomanjkanju pozitivne kognitivne identifikacije«, ki ustreza (ne)prijetnosti misli v znanosti zavestnega ustvarjanja.

¹⁰¹ O recipročni tipifikaciji ali interpretaciji dejanj ter obnašanju drug do drugega na podlagi teh interpretacij govorita Berger in Luckman (1967, 54–58).

¹⁰² To še posebej poudarjata Esther in Jerry Hicks v svojih delih (2008a, 2008b, 2009a, 2009b, 2010).

samozavezujoče obveze, ki so drugi državi dovolj pomembne, [da ji predstavljajo] 'ponudbo, ki je ni mogoče zavrniti'« (1992, 421).

»Tako iz sistemskih kot 'psiholoških' razlogov imajo intersubjektivna razumevanja in pričakovanja lahko samoohranjujočo lastnost in vsebujejo odvisnost od enega načina mišljenja, ki ga nove ideje o sebi in drugih morajo preseči. To ne spremeni dejstva, da akterji s prakso nenehno ustvarjajo in poustvarjajo identiteto in interese, 'ter se vsak trenutek odločajo, kaj si želijo imeti kasneje'« (1992, 411).

Mir bo lažje zajel Zemljo takrat, ko bo več ljudi nehalo odrivati svoja čustva ter jih začelo zavestno uporabljati za ohranjanje lastnega notranjega miru – na mikro in makro ravni. Takrat bodo lahko ustvarjati nove pomene ali »nove ideje o sebi in drugih« (prav tu).

4.2.3 Drugi steber: evolucija sodelovanja

Ko drugim ljudem torej pripisujemo pomen, jim pripisujemo »določen[e] lastnosti, motiv[e], razloge za [njihova] dejanja ali obnašanje.« Enako velja za »samopripisovanje« ali »samo-atribucijo«, s katero »se ljudje kot subjekti 'vmeščamo' v konstrukcijo [družbenega] sveta in **zaživimo** v njem« (Ule 1992, 81, poudarek avtorice).

Wendt (1992, 418-422) v evoluciji sodelovanja vidi eno od treh poti, po kateri egoistična država lahko preobrazi svojo tekmovalno identiteto (tekmovalen varnostni sistem) v kolektivno (sodelujoči varnostni sistem) in zaživi v sozvočju z ostalimi državami. Takšna država si mora nekako začeti pripisovati *sodelujoče lastnosti* in po njegovem mnenju se to zgodi v štirih stopnjah, kar razloži na primeru Gorbačovovega programa Novo mišljenje.¹⁰³ Ker ta evolucija sodelovanja odraža evolucijo sodelovanja posameznika-opazovalca s samim sabo, ko prepozna in upošteva svoja čustva, sem evolucijo sodelovanja izbrala kot drugi steber mostu med subjektivnim in

¹⁰³ Več o programu v članku avtorja Davida Hollowaya *Gorbachev's New Thinking* (1988).

objektivnim pogledom. Na tem »sodelovanju« namreč sloni uspeh zavestnega opazovalca.

Prva stopnja evolucije sodelovanja ali »premišljene preobrazbe« je po Wendtovem mnenju **»razpad konsenza o obveznostih identitete«**. Leninova teorija imperializma, ki je povzročala konflikte zaradi prepričanja, da so odnosi med kapitalističnimi in socialističnimi državami po naravi konfliktni, je bila prvo, česar se je na prvi stopnji lotil Gorbačov. Ta teorija ali konsenz se je začel v Sovjetski zvezi podirati v zgodnjih 1980-ih predvsem, kot opaza Wendt, zaradi nezmožnosti Sovjetske zveze, da bi dohitela Zahod v tehnološkem, gospodarskem in vojaškem smislu, zaradi pomanjkanja vladne integritete na domačih tleh in zagotovila Zahoda, da ne bo vdrl v Sovjetsko zvezo. Tako se je začel odnos med državama taliti.

Razpad tega konsenza je omogočil **drugo stopnjo evolucije sodelovanja**, ki jo Wendt imenuje **»kritični pregled starih idej o sebi in drugih, in s tem struktur interakcije, ki ohranjajo to idejo«**. Z drugimi besedami, gre za »stopnjo denaturalizacije«, na kateri ugotovimo ali prepoznamo tisto prakso ali dejanja, ki poustvarjajo stare predstave o sebi in drugih. *Novo mišljenje* je po Wendtovem mnenju zgled te kritičnosti, ki državi pomaga spoznati, kakšna želi biti in kaj si želi.

Tako prva kot druga stopnja jasno odražata, kaj se dogaja tudi zavestnemu posamezniku-opazovalcu med procesom miselne preobrazbe (preobrazbe miselnih navad). Nov način ravnanja naravno sledi iz novega načina mišljenja in čutenja. Pravzaprav nov način ravnanja zaključi nov krog mišljenja-čutenja-ravnanja.

Toda oseba (ali država), ki gre skozi ta proces, star način mišljenja, čutenja in ravnanja ohranja s pomočjo drugih ljudi (ali držav), zato mora spremeniti tudi način interakcije z njimi. To pa po Wendtovem mnenju pomeni, da se začne ego obnašati tako drugače, da spremeni alterjev koncept sebe. Kot primer poda tekmovalni varnostni sistem. Praksa takšnega sistema najprej seje nezaupanje in negotovost, zato mora začeti država (ali posameznik) delovati tako, da je druge države (ljudje) ne bodo več jemale kot grožnjo, temveč ji bodo lahko začele zaupati. To **tretjo stopnjo evolucije sodelovanja imenuje »dodelitev vloge alterju«**, in sicer zato, **ker ego pomaga alterju spremeniti koncept sebe**.

»Logika tega sledi neposredno iz teorije oblikovanja zrcalne identitete, pri kateri alterjeva identiteta zrcali dejanja ega: **ko ego spremeni lastna dejanja, začne spreminjati alterjev koncept sebe**« (1992, 421, lasten poudarek). In tukaj Wendt s svojimi besedami popolno opiše zavestno ustvarjanje v mednarodnih odnosih.

4.2.4 Vrh mostu: »avtocesta informacij« med kvantnim in fizičnim svetom

»Toda sama po sebi ta praksa ne more preobraziti tekmovalnega varnostnega sistema, kajti če se alter nanjo ne bo odzval, bo ego izpostavila kot 'zgubo' in ovenela. Da bi kritična strateška praksa preobrazila tekmovalno identiteto, jo mora alter 'nagraditi', kar bo spodbudilo več takšne prakse s strani ega, in tako naprej« (prav tu). **Nagrada ega s strani alterja je torej četrta in zadnja stopnja evolucije sodelovanja po Wendtu.**

Alterjeva nagrada tako prikazuje povratno informacijo fizičnega sveta, ki nefizičnemu, notranjemu ali kvantnemu svetu človeka **pomaga pri nadaljni premišljenosti dejanj**. Informacije tečejo v obe smeri, saj se v notranjem svetu zavestnega človeka nenehno rojevajo ideje za napredek, katerih valovno funkcijo sesuva v resničnost z odločitvami in dejanji.

Ta pretok informacij med subjektivnim in objektivnim svetom omogoča »avtocesta informacij« na vrhu mostu med nefizičnim in fizičnim svetom, med kvantno in materialno resničnostjo. V kontekstu zavestnega ustvarjanja predstavlja **kognitivno-čustveno ravnovesje, ki vpliva na človekovo zmožnost najti rešitve in s tem na njegova dejanja.**

»S človeškim izkustvom se najbolj približamo resnici.«

David Hume

5 Učinek zavestnega opazovalca odločevalca

Edina razlika med »alterjevo nagrado« in »nagrado«, o kateri govori znanost zavestnega ustvarjanja, je, da je se na vibraciji temelječe veselje vedno odzove na človekovo novo, z želenim usklajeno vibracijo ter okoliščine preuredi tako, da mu »prinese zeleno«.

Dosledno, brezpogojno ohranjanje visoke vibracije v znanosti zavestnega ustvarjanja zagotavlja zeleno. Glede na to, da visoka vibracija odraža le čustva visoko na lestvici čustvenega vodstva, to hkrati pomeni, da premišljeno ravnanje ali ravnanje, ki je v skladu z zeleno resničnostjo, spodbuja dvig osebnih in družbenih vrednot.

Z dosledno skrbjo za »svoje dobro počutje« država ohranja svojo vibracijsko frekvenco visoko, ko je dosledno visoka, pa imajo »atomi«, iz katerih je sestavljena, »maksimalno kinetično energijo elektronov, ki jih oddajajo«, zato je zelenemu (novim poslom, investicijam, kapitalu, političnemu in gospodarskemu sodelovanju) dobesedno privlačna. Redko koga namreč privlači investiranje ali sodelovanje z državo, ki se »počuti slabo« in ne sodeluje niti sama s sabo.

Zavestno ustvarjanje je visoko energijska fizika. Ko država upošteva »svoje notranje vodstvo«, uporablja svojo notranjo moč ali »transformativno sposobnost [svojih] zmožnosti«.¹⁰⁴ Iz tega razloga učinek zavestnega opazovalca-odločevalca predstavlja evolucijo sodelovanja s samim sabo – ki se nujno prevede v evolucijo sodelovanja z drugimi odločevalci, ki so lahko zavestni tako kot on, ni pa potrebno, da so. Za uspešno sodelovanje med dvema strankama zadostuje en sam zavesten opazovalec-odločevalec. Njegova visoka vibracija sama po sebi poskrbi, da se ji pridružijo ostale zamisli in ljudje na enaki vibracijski frekvenci.

¹⁰⁴ Izraz sem si izposodila od Patomäkija (v Brglez 2008, 205).

5.1 Rekonstrukcija definicije realizma

Zanimivo je opazovati napredovanje ali postopno preoblikovanje človekovega pogleda na realizem. Klasični realizem, ki odraža »svet maksimalne negotovosti«, hkrati odraža svet, ki temelji na povsem drugačnem konceptu moči; moči v fizični oz. materialni obliki, v nečem zunaj človeka. Odraža se predvsem v velikosti vojske neke države in njene materialne pripravljenosti na vojskovanje. Izhaja iz občutka strahu, ki temelji na prepričanju, da je treba biti pripravljen na najslabše – ker človekovi naravi ne gre zaupati. Previdnost je vsekakor modrost, vendar klasični model realizma temelji na enem samem prepričanju ali pogledu: svet je slab kraj. Ta model realizma je kognitivno-čustveno zaprt, to zaprtost pa je nekoliko sprostil koncept suverene države, ki ni tako bojovita, temveč tekmovalna in bolj odprta za sodelovanje.

Suverenost pa se z napredkom v znanosti preseli tudi na kvantno raven – z učinkom zavestnega opazovalca ali odzivno lastnostjo narave sveta. Čeprav je to še v teku raziskav, narava na subatomske ravni kaže, da nekako sodeluje s človekom. Ker se obnaša drugače, ko jo človek opazuje in ko je ne opazuje, znanost ugotavlja, da je na subatomske ravni resničnost prožna.

Kot ugotavlja človek sam, pa je prožen tudi njegov lastni konceptualni okvir ali pogled. Lahko se namreč širi in širi. S širjenjem pogleda, pa se širi tudi človekovo razumevanje sebe in sveta – podobno kot se z vsako revolucijo v znanosti širi naše znanje o naravi sveta. S tega vidika je človek kognitivno-čustveno prožen, prožna pa je tudi sama »resnica«, saj se s človekovim preiščlenim seganjem po širšem razumevanju nenehno širi in raste. Je odprta in prožna – v enaki meri kot je odprt in prožen človek.

In tako se vedno bolj odpira in je prožna tudi definicija realizma. Takoimenovane »vojne paradigme« so vse bolj nesmiselne. Priča smo združevanju najboljšega iz različnih paradigem, iz različnih področij družboslovja. Del tega združevanja pa je tudi potreba po umestitvi subjektivnega pogleda v znanost, saj je sama znanost v zadnjem stoletju napredovala tako, da je prisiljena preučevati vlogo subjektivnega pogleda. Zdi se, da se mu ne more več izogniti. In zdi se, da je realizem z dodatkom

subjektivnega pogleda vse bolj prožen. Združujejo se kvantitativni in kvalitativni pristopi, zahodna in vzhodna filozofija.

Če upoštevamo subjektivni pogled kot komplementarnega objektivnemu, tako kot predlaga pričujoče delo, torej v kontekstu človekove notranje suverenosti, kjer se človek zaveda učinka kognitivno-čustvenega ravnovesja pri svojem mišljenju in ravnanju ter ga aktivno ohranja in upošteva, potem lahko govorimo o resničnosti, ki je »ontoepestemološko« prožna toliko, kolikor je miselno prožen njen opazovalec. S tega vidika torej vstopamo v čas »zvestnega realizma«.

Zavestni realizem temelji na konceptu notranje moči posameznika ali države, ki svojo notranjo moč krepi z upoštevanjem svojega notranjega vodstva – kot spodbujevalca notranjega miru in ravnovesja. Z upoštevanjem svojega notranjega vodstva torej tako posameznik kot država lahko vesta ali ustvarjata želeno ali ne.

Za zavestnega realista in zavestno realistično državo je značilna nenehna preobrazba, ki je posledica mišljenja in ravnanja, usklajenega z vizijo zelene resničnosti. Ta preobrazba zahteva pripravljenost širiti svoje razumevanje in sodelovanje s sabo. Ko sta človek ali država pripravljena sodelovati s sabo, da bi ohranjala notranji mir in ravnovesje, pride do evolucije sodelovanja tudi na intersubjektivni ravni.

Zavestni realizem odraža »svet maksimalne pripravljenosti sodelovati s sabo«, ki se nadalje odraža kot evolucija sodelovanja z drugimi. Izhaja iz občutka pripravljenosti sodelovati s sabo, ki temelji na prepričanju, da je učinek kognitivno-čustvenega ravnovesja pozitiven. Previdnost je še vedno modrost, vendar zavestni model realizma temelji na prepričanju ali pogledu, da kognitivno-čustveno ravnovesje vodi k zelenemu. Ta model realizma je kognitivno-čustveno odprt, ta odprtost pa koncept suverene države nadalje sprosti z notranjo suverenostjo zavestnega opazovalca.

Znak uspešnega sodelovanja s sabo je lahko le pozitivno čustvo, zato prijetnost ali predznak čustev lahko uporabljamo kot preverljiv kriterij osebnega ali družbenega napredka.

V koraku z novimi dognanji fizike, zavestni opazovalec ali ustvarjalec upošteva, da je vse, kar obstaja, energija ali vibracija. Želena vibrira na višji vibracijski frekvenci,

zato se mora z želenim vibracijsko (miselno) uskladiti, da se lahko uresniči v fizični resničnosti. Višjo vibracijo pa odražajo prijetna čustva kot so hvaležnost, razumevanje, spoštovanje, pogum, optimizem, navdušenost, radost ter nenazadnje dostojanstvo, cenjenje in ljubezen – ki jih človek z »machiavellijskimi vzgibi« preprosto ne premore. Zato premišljeno ravnanje, ki je v skladu z želeno resničnostjo, hkrati spodbuja dvig osebnih in družbenih vrednot.

Pa pogledjmo, kako bi enakovrednost subjektivnega in objektivnega pogleda v znanosti vplivala na moderno vladanje in mednarodne odnose po mnenju Alexandra Wendta.

5.2 Intervju z Alexandrom Wendtom v slovenščini

Spoštovani profesor Wendt,

V veliko zadovoljstvo mi je imeti to priložnost postaviti vam nekaj vprašanj in zelo jo cenim. V svojem magistrskem delu vašo teorijo mednarodnih odnosov postavim ob bok učinku opazovalca - s kvantne perspektive.

Namreč, z vidika zavestnega ustvarjanja, ste v svojem delu *Anarhija je to, kar iz nje naredijo države*, že in najbrž nevede, premostili vrzel med področjema MO in zavestnega ustvarjanja – zato sem čutila, da je moje delo premostiti pojasnjevalno vrzel med obema paradigmama s kvantne perspektive ali, če sem natančnejša, z lastnega pogleda kot pogleda trenerke zavestnega ustvarjanja. Kot sem videla, tudi sami v svojih novejših delih skušate razložiti zavestno ustvarjanja v MO tako, da posamezniku vračate vlogo v MO. In tako sta dva najpomembnejša cilja mojega dela spodbuditi raziskave subjektivnih izkustev kot komplementarnih objektivnemu znanju – ter obvestiti področje MO, da je most med njim in področjem zavestnega ustvarjanja že zgrajen.

Z vidika zavestnega opazovalca, dajanje prednosti strukturi (kot to počnejo neoliberalisti) ni smiselno, saj zanika človekovo kognitivno sposobnost premišljeno odločiti se, katerim vidikom strukture ali medsebojne interakcije bo namenil pozornost oz. na kaj se bo osredotočil. Proces preobrazbe identitete in interesov

potemtakem predstavlja temelj premišljenega ali zavestnega ustvarjanja v MO. Nato predlagam dva stebra mostu, ki stoji na tem temelju: prvi predstavlja pripisovanje pomenov sebi in drugim, drugi pa evolucijo sodelovanja. Most med kvantnim in klasičnim svetom nato prečkamo z aktivno pozornostjo kognitivno-čustvenemu ravnovesju.

Pozitivna kognitivna identifikacija (z vizijo zelenega) vsebuje pozitivna čustva. Mnogi učenjaki na področju MO opažajo, da glede vloge čustev ni nobenih sistematičnih raziskav. V svojem delu razvijem idejo, da čustva lahko uporabimo za preizkus kvantne zavesti, in da jih lahko uporabimo kot tehnologijo med opazovanjem, da bi premišljeno sesuli val energije v želeno stanje – v kolikor znamo uravnovesiti svoje misli in čustva, kar pomeni zavestno ustvarjati.

Ideja zavestnega ustvarjanja se sklada s Spinozovo idejo radosti kot »tiste strasti, s katero um [in telo] preide v večjo popolnost« in žalosti kot »tiste strasti, s katero preide v manjšo popolnost«. Z drugimi besedami, pozitivna čustva služijo kot znaki, kako nam gre, prav tako kot oseba, ki je bila bolna ve, da ji gre bolje, ko se počuti bolje. Še več, čustva nam služijo kot notranje vodstvo, ne le na mikro, temveč tudi na makro ravni. Če država na primer kar naprej ignorira napetost ali negativno ozračje v državi, ignorira svoje lastno »notranje vodstvo« ali glas ljudstva – in sad tega ni nič dobrega. V nasprotju s tem je država srečna takrat, ko ji na splošno gre dobro. Torej je pomembno razumeti moč čustev ter jih zavestno uravnovešati takrat, ko je to potrebno oziroma jih uporabljati kot svoje vodstvo na mikro in makro ravni – da bi prešli v večjo popolnost, kot bi rekel Spinoza.

V delu *Anarhija je to, kar iz nje naredijo države* omenjate pomen »pozitivne kognitivne identifikacije« za večje sodelovanje med voditelji suverenih držav. In tu je prvo vprašanje.

1. Kaj je po vašem mnenju vloga »pozitivne kognitivne identifikacije« v kvantnem procesu sesutja valovne funkcije?

Nisem prepričan, kaj točno pomeni »pozitivna kognitivna identifikacija«, vendar mislim, da ni potrebno, da bi bilo sesutje valovne funkcije »pozitivno«, saj negativne misli prav tako lahko sesujejo valovno funkcijo človeka. Najbrž bi bila razlika vidna v učinku pozitivnih misli v primerjavi z negativnimi po tem, ko bi se valovna funkcija enkrat sesula, vendar najbrž ne potrebujemo kvantne teorije, da bi nam to povedala.

- 2. Če bi znanost potrdila, da lahko čustva uporabljamo kot notranje vodstvo med postopkom premišljenega ustvarjanja – ali z drugimi besedami, da ima posameznik kot zavestni opazovalec večjo moč nad materijo, kot se je mislilo, da jo ima – bi to stabiliziralo ali destabiliziralo moderno vladanje?**

Mislim, da bi bilo to odvisno od značaja vlade. To bi najbrž destabiliziralo avtoritativne, še posebej totalitarne režime, saj bi pomenilo, da imajo posamezniki večjo moč spremeniti sistem s spremembo sebe. Za demokracije pa nisem prepričan – čeprav bi jih najbrž stabiliziralo ali, v najslabšem primeru, imelo nevtralen učinek.

- 3. Ali bi sama možnost, da »ima tudi narava glavno vlogo, ne le človeška bitja«, pomagala ali ogrozila moderno vladanje in mednarodne odnose?**

Kot sem napisal v svojem članku o NLP-jih, menim, da je moderna suverenost globoko antropocentrična in zato ideja, da ima lahko narava neko vrsto »suverenosti« nasprotuje vsemu, kar predstavlja moderna država. Tu torej vidim grožnjo, vendar koristno grožnjo!

- 4. Kako se lahko spremeni status quo številnih znanstvenikov (njihova zaprtost za novosti in nepripravljenost priznati, da je naše znanje omejeno)? Je znanstveni realizem edina pot?**

Tu bi povedal dve stvari. Prvič, mislim, da če bi znanstveniki začeli zaznavati makroskopsko, še posebej družbeno, resničnost v kvantnem smislu, potem bi se bolj zavedali meja svojega znanja. Znanstveni realizem ostaja možnost interpretacije celo v kvantnem svetu, vendar bi tam izgledalo precej drugače; bolj podobno temu, čemur Bernard d'Espagnat (filozof fizike) pravi »odprti realizem«. In drugič, če bi

znanstveniki (in filozofi) končno spoznali, da klasična, materialna fizika ne bo nikoli razložila zavesti in da se moramo obrniti k idealistični metafiziki, kot je panpsihizem, potem bi bilo tudi to skromno – čeprav bi s tem človekovi subjektivnosti ponudilo »dom v vesolju«. (To sta seveda glavni temi moje knjige!)

5. Če bi se države naučile slediti svojemu »notranjemu vodstvu« ter postale veliko bolj zavestne in miroljubne, kakšne izzive bi potem imela tako zavestna, miroljubna družba?

Dokler obstajajo ločene države, celo miroljubne, bomo imeli izziv ustvariti svetovno državo, ki je po mojem mnenju edina pot, po kateri se bodo ljudje lahko soočili z ekološkimi in humanitarnimi problemi, s katerimi se bo človeštvo soočalo dolgoročno.

5.3 Intervju z Alexandrom Wendtom v izvirniku

Dear Professor Wendt,

It is my great pleasure to have this opportunity to ask you a few questions and I greatly appreciate it. In my master's thesis, I have drawn parallels between your theory of international relations and the observer effect – from a quantum perspective.

Namely, from the point of view of conscious creating, in *Anarchy Is What States Make Of It*, you have already, probably unknowingly, bridged the gap between the fields of IR and conscious creating – and so I felt my work was to bridge the explanatory gap between the two paradigms from quantum perspective, or to be more precise, from my point of view as a conscious creating coach. As I have seen, in your recent work you have also been trying to explain conscious creating in IR by bringing the individual back into the field. And so two of the most important goals of my thesis are to encourage research of subjective experience as complimentary to objective knowledge – and to inform the field of IR that it is already bridged with the field of conscious creating.

From the point of view of a conscious observer, giving more importance to structure (like neoliberals do) doesn't make sense, as it denies one's cognitive ability to deliberately choose which aspects of structure or interaction one can give attention to or focus upon. Therefore, the process of transforming identity and interests represents the basis of deliberate, conscious creating in IR. I then propose two pillars of the bridge that stand on this basis: the first pillar being ascribing meaning to ourselves and others, and the second pillar being the evolution of cooperation. The bridge between quantum and classical is then crossed consciously with an active attention to the cognitive-emotional balance.

Positive cognitive identification implies positive emotion. Many scholars in the field of IR notice that there is no systematic research on the role of emotions. In my thesis I develop the idea that human emotions can be used as inner technology to test quantum consciousness, and that they can be used as technology in the act of observing to deliberately collapse the wave function into a desired state – provided one knows how to balance their thoughts and emotions, which is called conscious creating.

The idea of conscious creating goes along with Spinoza's idea of joy being »that passion by which the mind [and body] passes to greater perfection« and sadness being »that passion by which it passes to lesser perfection«. In other words, positive emotions serve as indicators of how we are doing, just like a person who was sick knows he or she is doing well when feeling well. More than that, emotions serve as our inner guidance, not just on the micro but on the macro level as well. For example, when a state ignores and keeps ignoring a growing inner tension or negative atmosphere within the state, it ignores its very own »inner guidance« or the voice of the people – and nothing good comes out of it. On the contrary, when a state is happy, it is generally doing well. So it is important to understand the power of emotions and consciously balance them when necessary, or in other words, to use them as our guidance, on the micro and macro level – to pass to greater perfection as Spinoza would say it.

In *Anarchy Is What States Make Of It* you mention the importance of »positive cognitive identification« for greater cooperation among individual leaders of sovereign states. And here comes the first question.

1. What in your opinion is the role of »positive cognitive identification« in the quantum process of wave collapse?

I'm not sure exactly what »positive cognitive identification« means, but I don't think that wave function collapse would have to be »positive«, since negative thoughts can also collapse a human wave function. I guess where there would be a difference is in the impact that positive vs. negative thoughts have after the wave function has collapsed, but we probably don't need quantum theory to tell us that.

2. If science confirmed using emotion as inner guidance in the process of deliberate creation – or in other words, that an individual as a conscious observer had more power over matter than previously thought – would that be stabilizing or destabilizing for the modern government?

I think that would depend on the character of the government. For authoritarian and especially totalitarian regimes it would probably be destabilizing, since it would mean that individuals have more power to change the system by changing themselves. However, for democracies I'm not sure – though probably it would either be stabilizing or at worst neutral.

3. Would the very possibility that »also nature is in charge not just human beings«, help or pose a threat to the modern government and international relations?

As I have written in my UFO article, in my view modern sovereignty is deeply anthropocentric, and as such the idea that nature might have a kind of »sovereignty« goes against everything that the modern state stands for. So here I see a threat, though a good idea of threat!

4. How could the status quo of many scientists (their closed-mindedness and unwillingness to acknowledge the limits of our knowledge) change? Is scientific realism the only way?

Here I would say two things. First, I think that if scientists began to perceive macroscopic reality, and especially social reality in quantum terms, then that would make them more conscious of the limits of their knowledge. Scientific realism remains an interpretive option even in a quantum world, but it would look quite different there; more like what Bernard d'Espagnat (a philosopher of physics) has called »open realism.« And second, if scientists (and philosophers) finally recognized that a classical, materialist metaphysics is never going to explain consciousness, and that we had to turn to an idealist metaphysics like panpsychism, then that too would be humbling – though in so doing it would also give human subjectivity a »home in the universe«. (These are of course major themes of my book!)

5. If states learned to use their »inner guidance« and became much more conscious and peaceful, what challenges would such a conscious, peaceful society have?

As long as there are separate states, even peaceful ones, there will still be the challenge of creating a world state, which in my view is the only way that human beings are going to be able to deal with the ecological and humanitarian problems that humanity faces over the long run.

6 Sklep – poziv k širšemu pogledu

Ugotovitev kvantne fizike, da se resničnost na subatomske ravni odziva na opazovalca, sproža vedno pogostejše razprave o pomenu subjektivnega pogleda ter tako sprošča tabu subjektivnega pogleda v znanosti na splošno. Kvantne teorije morda res ne potrebujemo, da bi nam povedala, da imajo pozitivne misli drugačen učinek na resničnost kot negativne. Vendar klasična in kvantna teorija fizike skušata razumeti, kako sta povezana klasični in kvantni svet – pri čemer lahko pomaga subjektivni pogled. Ker je subjektivni pogled v osnovi obarvan s čustvi, čustva ponujajo vpogled v notranjost posameznika, toda ne le posameznika, temveč tudi v dogajanje znotraj suverene države. S tega vidika ponujajo tudi notranjo tehnologijo za preizkus kvantne zavesti.

Čustva kot polfizična občutja služijo kot informacije, kaj se dogaja v človekovi notranjosti, lahko pa služijo tudi kot informacije, kaj se dogaja znotraj suverene države, ko čustva ali glas ljudstva jemljemo kot njeno »notranje vodstvo«. Tega notranjega vodstva ne gre ignorirati, saj ignoriranje neprijetnih čustev ali negativno notranje ozračje sproža nemir(e). Posameznik ali država lahko notranje ravnovesje vzpostavi in ohranja le z upoštevanjem svojega notranjega vodstva, ki v primeru neprijetnih čustev spodbuja posameznika ali državo, da sodeluje s sabo. Sodelovanje s sabo pa nujno vodi k širšemu razumevanju sebe in sveta ter evoluciji sodelovanja s sabo in z drugimi.

Klasični model fizike, ki je temelj klasičnega pogleda, da smo ločeni od narave, se ne bo sesul, lahko se le nadgradi – in to je povsem mogoče, če začne preučevati čustva kot tehnologijo za preizkus zavesti. Čustva imajo namreč ključno lastnost; lahko so prijetna ali neprijetna, zato prijetnost čustev ponuja preverljiv kriterij napredka na enak način kot dobro počutje človeka, ki je po bolezni okrevaj, kaže napredek na povsem fizični ali klasični ravni. Prijetnost čustev je torej fizično dokazljiva in izmerljiva, kot taka pa dovolj oprijemljiv kriterij napredka in izhaja iz kognitivno-čustvenega ravnovesja. Razum obdrži svoje mesto, njegova sposobnost pa se poveča z upoštevanjem notranjega vodstva, brez katerega lahko napreduje le do določene meje.

In tako ta notranji vir informacij lahko jemljemo kot informacije s kvantne ravni ali dokaz kvantne zavesti – dokaz, ki je preverljiv v praksi.

O praksi zavestnega ustvarjanja v mednarodnih odnosih je leta 1992 spregovoril Alexander Wendt, ko je v delu *Anarhija je to, kar iz nje naredijo države* zajel bistvo, da je znanstveni realizem v družbenem konstruktivizmu samouresničujoča prerokba. Pojasnjevalni most med njegovo teorijo mednarodnih odnosov in teorijo zavestnega ustvarjanja je bilo moč zgraditi kljub temu, da Wendt ne govori o čustvih. In sicer zato, ker želja po mišljenju in ravnanju v skladu z vizijo želene resničnosti vsebuje pripravljenost preobraziti identiteto in interese, pripisovati drugačne pomeni sebi in drugim ter sodelovati s sabo na način, ki spodbudi naše sodelovanje z drugimi in njihovo sodelovanje z nami. Zavestno ustvarjanje je namreč nenehna rast ali preobrazba, ki jo poganja »pozitivna kognitivna identifikacija« s tem, kar si želi posameznik ali država. Le-ta pa vsebuje pozitivno čustvo, ki, v primerjavi z »negativno kognitivno identifikacijo«, vsebujejo energijo potrebno za pozitivne spremembe.

Znanost ne potrebuje abstraktnih idej, da bi sprejela obstoj kvantne zavesti. Poleg tega ji ni treba kar naenkrat, brez trdnih temeljev, zavreči trenutne »klasičnosti«. Lahko jo nadgradi in obogati že preučevanje subjektivnega pogleda in čustev kot osnovnega fenomena za opisovanje vsakdanjega, družbenega življenja – v svetu, kjer je na subatomski ravni vse energija. En opazovalec-odločevalec, ki se zaveda vloge čustev kot notranjega vodstva in kognitivno-čustvenega ravnovesja za povečanje zmožnosti najti rešitev, lahko sproži številne pozitivne spremembe. Koliko šele jih lahko sproži množica zavestnih opazovalcev-odločevalcev, mirovnih opazovalcev in drugih ljudi, ki se premišljeno osredotočajo na želeno v gospodarskih in političnih domačih in mednarodnih krogih. V premišljenem upoštevanju »notranjega vodstva« na mikro in makro ravni, ter v mišljenju in ravnanju, ki je v skladu z zelenim, je učinek opazovalca – ali evolucija sodelovanja.

Izhodiščna teza, je, da je subjektiven pogled enako pomemben kot objektiven, da je komplementaren objektivnemu, in da skupaj tvorita celovitejšo sliko, razširita obseg našega znanja o svetu, ter prispevata k večjemu uspehu na katerem koli področju družbenega življenja, in druga teza, da posameznik z lastnim kognitivno-čustvenim

(ne)ravnovesjem vpliva na potek dogodkov oziroma na lastnosti situacije, sta potrjeni z različnih znanstvenih vidikov.

To magistrsko delo je okrepilo Wendtovo spodbudo po »drugačnih standardih sklepanja« in ponudilo način sistematične raziskave subjektivnega izkustva z raziskavo vloge prijetnosti čustev kot fizično preverljivega kriterija za napredek na ravni posameznika in na ravni suverene države. S pomočjo tega kriterija je zgrajen most med racionalisti in refleksionisti, vendar je uporabnost tega kriterija v domačih in mednarodnih odnosih odvisna od posameznika-odločevalca.

Da bi tisti posamezniki-odločevalci, ki potrebujejo čim več dokazov, da kognitivno-čustveno (ne)ravnovesje odločilno vpliva na sposobnost najti rešitve ter na individualno in splošno srečo ljudi, bo potrebno nadaljnje sodelovanje ljudi s področja mednarodnih odnosov in področja zavestnega ustvarjanja. Upam, da je pojasnjevalni most med njima dovolj trden, da bo zdržal težo na novo odkritih informacij – informacij s kvantne, zavestne ravni, ki jih lahko vedno občutimo. Kajti tako kot je občutenje notranje moči lahko le prijetno, je tudi svetla prihodnost lahko le prijetna. Da bi dejansko postala prijetna, pa zavestni realist razmišlja in ravna v skladu z vizijo svetle prihodnosti. In nenazadnje, ker razum potrebuje dokaze napredka, ga lahko pomiri le potrditev v obliki prijetnih dokazov, med katerimi je prijetno čustvo samo po sebi prvi dokaz.

7 Literatura

1. Achinstein, Peter, ur. 2004. *Science Rules: A Historical Introduction to Scientific Methods*. Baltimore in London: The Johns Hopkins University Press.
2. Alexander Wendt Selected Top Scholar in International Relations. *College of Arts and Sciences, The Ohio State University*. 23. januar 2013. Dostopno prek: <http://artsandsciences.osu.edu/news/alexander-wendt-selected-top-scholar-in-international-relations> (17. avgust 2014).
3. Apr. 12, 1633: Galileo Is Convicted of Heresy. *This Day In History*. Dostopno prek: <http://www.history.com/this-day-in-history/galileo-is-convicted-of-heresy> (8. avgust 2014).
4. Asano, Masanari, Irina Basieva, Andrei Khrennikov, Masanori Ohya in Yoshiharu Tanaka. 2012. Quantum-Like Dynamics of Decision-Making, *Physica A* 391: 2083–2099.
5. Audi, Robert. 1998. *Epistemology: A contemporary introduction to the theory of knowledge*. London in New York: Routledge.
6. Baker, Joanne. 2007. *50 Physics Ideas You Really Need to Know*. London: Quercus.
7. Barad, Karen 2007. *Meeting The Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham & London: Duke University Press.
8. Baruch Spinoza. *Wikipedia*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Baruch_Spinoza (15. september 2014).
9. Bateson, Gregory. 1972/1983. *Steps to the Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books.
10. Benko, Vlado. 1997. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV.
11. Bentz, Valerie Malhotra in Jeremy J. Shapiro. 1998. *Mindful Inquiry in Social Research*. Thousand Oaks: Sage.
12. Berger, Peter L. in Thomas Luckman. 1966. *The Social Construction of Reality*. New York: Anchor Books.
13. Bernstein, Steven, Richard Ned Lebow, Janice Gross Stein in Steven Weber. 2000. God Gave Physics the Easy Problems: Adapting a Social Science to an

- Unpredictable World. *European Journal of International Relations* 6 (1): 43–76.
14. Binary Translator. Dostopno prek: <http://www.binarytranslator.com/> (6. oktober 2014).
 15. Bleiker R. in Hutchison Emma. 2008. Fear no more: emotions in world politics. *Review of International Studies* 34: 115–135.
 16. Bohr, Niels. 1937. Causality and Complementarity. *Philosophy of Science* 4/3: 289–298.
 17. Bradberry, Travis in Jean Greaves. 2014. About Emotional Intelligence. *TalentSmart*. Dostopno prek: <http://www.talentsmart.com/about/emotional-intelligence.php> (19. avgust 2014).
 18. Brglez, Milan. 2008. *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: FDV.
 19. Brown, Brené. 2012. *Daring greatly: How the courage to be vulnerable transforms the way we live, love, parent and lead*. New York: Gotham Books.
 20. Butterfly Effect. *Princeton University*. Dostopno prek: http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Butterfly_effect.html (30. september 2014).
 21. Capra, Fritjof. 1984. *The Tao of Physics: An Exploration of the Paralleles between Modern Physics and Eastern Mysticism*, 2. dopolnjena in revidirana izdaja. Toronto: Bantan Books.
 22. Capra, Fritjof. 1992. The Tao of Physics (Tao fizike). Tretja izdaja, Flamingo, 1992 (Povzetek). *Laboratorij za kognitivno modeliranje, Fakulteta za računalništvo in informatiko*. Dostopno prek: <http://lkm.fri.uni-lj.si/xaigor/slo/povzetki/capra.htm> (1. oktober 2012).
 23. Casti, John L. 1994. Kako resničen je »resničen svet«. V *Razpol 8. Glasilo freudovskega polja*, ur. Miran Božovič, Alenka Zupančič in Uroš Grilc, 119–198. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
 24. Coherent Schroedinger's Cat Still Confounds. *IOP Physics World – the member magazine of the Institute of Physics*. Dostopno prek: <http://physicsworld.com/cws/article/news/2011/nov/23/coherent-schroedingers-cat-still-confounds> (23. julij 2014).

25. Crawford, Neta C. 2000. The Passion of World Politics: Propositions on Emotions and Emotional Relationships. *International Security*, 24 (4): 116–136.
26. Daly, Glyn. 2014. The Quantum Infinite Correlationalism, Contingency and Necessity. *International Journal of Zizek Studies* 8 (1). Dostopno prek: <http://zizekstudies.org/index.php/ijzs/article/viewFile/479/516> (25. september 2014).
27. Einstein believes in »Spinoza's God«; Scientist Defines His Faith in Reply, to Cablegram From Rabbi Here. Sees a Divine Order But Says Its Ruler Is Not Concerned »With Fates And Actions of Human Beings.« *The New York Times*, 25. april 1929. Dostopno prek: <http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9E01EFDD1530E33ABC4D51DFB2668382639EDE> (5. oktober 2014).
28. Erakat, Noura. 2013. Engaging the writings of Martti Koskenniemi. *Nouraerakat.com*. Dostopno prek: <http://www.nouraerakat.com/blogi/engaging-the-writings-of-martti-koskenniemi> (10. september 2014).
29. Fearon, James in Alexander Wendt. 2002. Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 52-72. London: Sage.
30. Foote, Nelson. 1951. Identification as the basis for a theory of motivation. *American Sociological Review* 16 (1): 14–21.
31. Fritjof, Capra (povzetek): The Tao of Physics (Tao fizike). Tretja izdaja, Flamingo, 1992. Dostopno prek: <http://lkm.fri.uni-lj.si/xaigor/slo/povzetki/capra.htm> (11. oktober 2012).
32. Glickman, Rosalene. 2012. *Optimalno mišljenje: kako biti najboljše, kar si*. Ljubljana: Založba Ara.
33. Grant, Adam. 2014. The Dark Side of Emotional Intelligence. *The Atlantic*, 2. januar. Dostopno prek: <http://www.theatlantic.com/health/archive/2014/01/the-dark-side-of-emotional-intelligence/282720/> (19. avgust 2014).
34. Guzzini, Stefano. 1998. *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold*. London in New York: Routledge.

35. Guzzini, Stefano in Anna Leander. 2001. A Social Theory for International Relations: An Appraisal of Alexander Wendt's Theoretical and Disciplinary Synthesis. *Journal of International Relations and Development* 4 (4): 316–38.
36. Guzzini, Stefano in Anna Leander, ur. 2006. *Constructivism and International Relations*. London in New York: Routledge.
37. Hanson, Rick in Richard Mendius. 2009. *Buddha's brain: the practical neuroscience of happiness, love, and wisdom*. Oakland, CA: New Harbinger Publications, Inc.
38. Harré, Rom. 1998. When the knower is also the known. V *Knowing The Social World*, ur. Tim May in Malcolm Williams, 37–49. Buckingham in Philadelphia: Open University Press.
39. Hicks, Esther in Jerry. 2008a. *Zakon privlačnosti: osnove Abrahamovega nauka*. Ljubljana: Založba Ara.
40. --- 2008b. *Osupljiva moč čustev*. Ljubljana: Založba Ara.
41. --- 2009a. *Denar in Zakon privlačnosti: naučite se privlačiti bogastvo, zdravje in srečo*. Ljubljana: Založba Ara.
42. --- 2009b. *Prositi, dano vam je*. Ljubljana: Založba Ara.
43. --- 2010. *Vrtinec: kjer Zakon privlačnosti združuje vse sodelujoče odnose*. Ljubljana: Založba Ara.
44. Hill, Christopher. 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy*. Houndmills: Palgrave.
45. Hollis, Martin. 2002. *Filozofija družbene vede: uvod*. Šentilj: Aristej.
46. Hollis, Martin in Steve Smith. 1990/1991. *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon.
47. Holloway, David. 1988. Gorbachev's New Thinking. America and the World 1988. *Foreign Affairs*. Dostopno prek: <http://www.foreignaffairs.com/articles/44001/david-holloway/gorbachevs-new-thinking> (28. avgust 2014).
48. Iceland's Stabilized Economy Is A Surprising Success Story. *Forbes*, 20. februar 2013. Dostopno prek: <http://www.forbes.com/sites/traceygreenstein/2013/02/20/icelands-stabilized-economy-is-a-surprising-success-story/> (20. avgust 2014).
49. Intervju z Nobelovim nagrajencem Sergom Harochom. *Interview with Serge Haroche*. Dostopno prek: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/physics/laureates/2012/haroche-telephone.html (26. november 2012).

50. Intervju z Nobelovim nagrajencem Davidom J. Winelandom. *Interview with David. J. Wineland*. Dostopno prek: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/physics/laureates/2012/wineland-interview.html (26. november 2012).
51. Inward Quest. 2010. *Why is doubt lower on the emotional guidance scale than pessimism?* 17. maj. Dostopno prek: <http://www.inwardquest.com/questions/5994/why-is-doubt-lower-on-the-emotional-guidance-scale-than-pessimism> (10. september 2014).
52. Irvine, Elizabeth. 2012. Old problems with new measures in the science of consciousness. *British Journal for the Philosophy of Science* 63 (3): 627–48.
53. Jackson, Patrick Thaddeus. 2011. *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications For the Study of World Politics*. London in New York: Routledge.
54. Jervis, Robert. 1976. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
55. Johansson, Frans. 2006. *The Medici Effect: What Elephants And Epidemics Can Teach Us About Innovation*. Boston: Harvard Business Review Press.
56. Johnston, Adrian in Catherine Malabou. 2013. *Self and Emotional Life: Philosophy, Psychoanalysis, and Neuroscience*. New York: Columbia University Press.
57. Kahneman D. in Alan B. Krueger. 2006. Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic Perspectives* 20 (1): 3–24.
58. Kallio-Tamminen, Tarja. 2003. Quantum Metaphysics: The Role of Human Beings within the Paradigms of Classical and Quantum Physics. Doktorska disertacija, University of Helsinki, Faculty of Arts.
59. Kambridška deklaracija o zavesti. *The Cambridge Declaration on Consciousness*. Dostopno prek: <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf> (11. oktober 2012).
60. Kant, Immanuel. 2003. *Kritika praktičnega uma*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
61. Knabe, Hubertus. 2014. The dark secrets of surveillance state. *TED*. Junij, TEDSalon Berlin. Dostopno prek: http://www.ted.com/talks/hubertus_knabe_the_dark_secrets_of_a_surveillance_state (15. avgust 2014).
62. Kordeš, Urban. 2004. *Od resnice k zaupanju*. Ljubljana: Studia humanitatis.

63. Koskeniemi, Martti. 2012. Law, Teleology and International Relations: An Essay on Counterdisciplinarity. *International Relations* 26 (1): 3–34.
64. Križan, Peter. 2013. *Kako se anti-delci razlikujejo od delcev: precizijske meritve v fiziki mezonov B in D*. Predstavitev na SAZU. Ljubljana, 20. 03. 2013. Dostopno prek: <http://www-f9.ijs.si/~krizan/talks/sazu-2013-krizan.pdf> (27. avgust 2012).
65. Kuhn, Thomas S. 1962/1998. *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana: Krtina.
66. Linklater, Andrew. 2004. Emotions and World Politics. *Aberystwyth Journal of World Affairs*, 2: 71–77.
67. Lovec, Marko. 2013. *Ontološka realistična analiza reform Skupne kmetijske politike Evropske unije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/doktorska_dela/pdfs/dr_lovec-marko.PDF (22. september 2014).
68. Mali, Franc. 2006. *Epistemologija družbenih ved: razlaga in razumevanje*. Ljubljana: FDV.
69. Mannheim, Jarol B., Richard C. Rich, Lars Willnat, Craig Leonard Brians, ur. 2006. *Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science* (6. izdaja). New York: Pearson Longman.
70. Marcus, George E. 2002. Emotions in Politics. *Annual Review of Political Science*, 3: 221–250.
71. Martinčič, Nataša. 2014. *Zakaj se Buda smeje? Nenavaden priročnik za več ljubezni in radosti v življenju*. Lučine: Ašvata – Nataša Martinčič s.p. E-eknjiga. Dostopno prek: <http://www.e-emka.si/product/zakaj-se-buda-smeje-eknjiga> (8. oktober 2014).
72. May, Tim in Malcolm Williams (ur.). 1998. *Knowing The Social World*. Buckingham in Philadelphia: Open University Press.
73. Meh, Nina. 2010. *Kartezijanski dualizem in strukturalizem v popularni kulturi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_meh-nina.pdf (10. maj 2014).
74. Mercer, Jonathan. 2005. Rationality and Psychology in International Politics. *International Organization*, 59 (1): 77–106.
75. Mill, John Stuart. 2003. *Utilitarizem*; in *O svobodi*. Ljubljana: Krtina.

76. Morgenthau, Hans J. 1948/1985. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6. izdaja, revidiral Kenneth W. Thompson. New York: McGraw-Hill.
77. Mulej, Lucija. 2008. *Relativizem v sociologiji znanosti. Benigni relativizem: manifest odpiranja kreativnih potencialov*. Ljubljana: Založba ZRC.
78. Nastran Ule, Mirjana. 1992. *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
79. Nobelova nagrada iz fizike 2012. *The Nobel Prize in Physics 2012*. Dostopno prek: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/physics/laureates/2012/ (26. november 2012).
80. Ollman, Bertell. 2003. *Dance of the Dialectic*. Urbana in Chicago: University of Illinois Press.
81. Open for discussion: Graham Hancock and Rupert Sheldrake from TEDxWhitechapel. *TEDBlog*. 14. marec 2013. Dostopno prek: <http://blog.ted.com/2013/03/14/open-for-discussion-graham-hancock-and-rupert-sheldrake/> (30. september 2014).
82. Overbye, Dennis. 2006. Pluto Is Demoted To »Dwarf Planet«. *New York Times*. 24. avgust. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2006/08/24/science/space/25pluto.html?pagewanted=print&r=0> (8. avgust 2014).
83. Overgaard, M., Shaun Gallagher in Thomas Z. Ramsøy. 2008. An integration of 1st person methodologies in cognitive science. *Journal of Consciousness Studies* 15 (5): 100–120.
84. Petitmengin, Claire. 2006. Describing one's subjective experience in the 2nd person: An interview method for the science of consciousness. *Phenomenology and Cognitive Science* 5 (3): 229–269.
85. Petranker, Jack. 2003. Inhabiting conscious experience: Engaged objectivity in the 1st person study of consciousness. *Journal of Consciousness Studies* 10 (12): 3–23.
86. Planck's constant and the energy of a photon. *University of Colorado*. Dostopno prek: <http://www.colorado.edu/physics/2000/quantumzone/photoelectric2.html> (1. julij 2014).

87. Pothos, E. M. in Busemeyer, J. R. 2013. Can quantum probability provide a new direction for cognitive modeling? *Behavioral and Brain Sciences*, 36 (3): 255–274. Dostopno prek: <http://openaccess.city.ac.uk/2428/1/Can%20quantum%20probability%20provide%20a%20new%20direction%20for%20cognitive%20modeling.pdf> (5. september 2012).
88. Pouliot, Vincent. 2004. The essence of constructivism (Review Article). *Journal of International Relations and Development* 7 (3): 319–36.
89. Prihajajo kvantni usmerjevalniki. *Monitor*. 26. april 2014. Dostopno prek: <http://www.monitor.si/novica/prihajajo-kvantni-usmerjevalniki/156105/> (23. julij 2014).
90. Ross, Andrew A. G. 2005. Coming in from the Cold: Constructivism and Emotions. *European Journal of International Relations*, 12 (2): 197–222.
91. Rudinska, Iwona. Ur. *The Tesla Collection*. Dostopno prek: <http://www.teslacollection.com> (2. september 2014).
92. Schroedingerjeva mačka (E. Schroedinger; 1935). *Univerza v Mariboru*. Dostopno prek: <http://lizika.pfmb.uni-mb.si/~roman/s.html> (15. julij 2014).
93. Scott, John. 1998. Relationism, cubism, and reality: beyond relativism. V *Knowing The Social World*, ur. Tim May in Malcolm Williams, 103–119. Buckingham in Philadelphia: Open University Press.
94. Sharp, Hasana. 2011. *Spinoza and the Politics of Renaturalization*. Chicago in London: The University of Chicago Press.
95. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (26. maj 2014).
96. Spinoza, Baruch de. 1988. *Etika*. Ljubljana: Slovenska matica.
97. Tesla, Nikola. 2007. *My Inventions: The Autobiography of Nikola Tesla*. Radford: Wilder Publications.
98. The Legatum Prosperity Index™ Rankings 2013. *Legatum Institute*. Dostopno prek: <http://www.li.com/programmes/2013-prosperity-index> (20. avgust 2014).
99. The Nobel Prize in Physics 2012. Press Release. 9. 10. 2012. *Nobelprize.org*. Dostopno prek: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/physics/laureates/2012/press.html (12. oktober 2012).

100. Theory Talk #3: Alexander Wendt. *Theory Talks*. 25. april 2008.
Dostopno prek: <http://www.theory-talks.org/2008/04/theory-talk-3.html> (10. julij 2014).
101. The Politics of Justice – Article on Successful HAC Conference. *International Institute on the Social Studies in the Hague*. 16. oktober 2013.
Dostopno prek: http://www.iss.nl/news_events/iss_news/detail/article/41909-the-politics-of-justice-article-on-successful-hac-conference (3. oktober 2014).
102. The Standard Model. *CERN*. Dostopno prek: <http://home.web.cern.ch/about/physics/standard-model> (16. avgust 2014).
103. Tomc, Gregor. 2000. *Šesti čut: družbeni svet v kognitivni znanosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
104. Ule, Andrej. 2004. *Dosegljivost resnice*. Ljubljana: Znanstveni inštitut filozofske fakultete.
105. Valdimarsson, Omar R. 2012. Icelandic Anger Brings Debt Forgiveness in Best Recovery Story. *Bloomberg*. 20. februar. Dostopno prek: <http://www.bloomberg.com/news/2012-02-20/icelandic-anger-brings-record-debt-relief-in-best-crisis-recovery-story.html> (20. avgust 2014).
106. Wallace, Alan B. 2000. *The Taboo of Subjectivity: Towards a New Science of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press.
107. Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
108. Wendt, Alexander. 1992. Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization* 46 (2): 391–425.
109. --- 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
110. --- 2003. Why a World State is Inevitable. *European Journal of International Relations* 9 (4): 491–542.
111. --- 2004. The state as person in international theory. *Review of International Studies* 30: 289–316.
112. --- 2006. Social Theory as Cartesian Science: An Auto-Critique and a Quantum Proposal. V *Constructivism in International Relations: Wendt and His Critics*, ur. Stefano Guzzini in Anna Leander, 181–219. London in New York: Routledge.

113. --- 2008. Sovereignty and the UFO. *Political Theory* 36 (4): 607–633.
114. --- 2012. *Chapter Three: Quantum Consciousness and Life (2nd draft: December 2011)*. Prejeto prek e-pošte, 14. september 2012.
115. --- 2014. Intervju z avtorico. E-pošta. 13. oktober.
116. Younkins, Edward N. 2006. Spinoza on Freedom, Ethics, and Politics. *Le Québécois Libre*. 7. maj. Dostopno prek: <http://www.quebecoislibre.org/06/060507-2.htm> (7. oktober 2014).
117. Yukalov, Vyacheslav in Didier Sornette. 2014. Conditions for Quantum Interference in Cognitive Sciences. *Topics in Cognitive Science* 6: 79–90.
118. Žižek, Slavoj. 2012. *Less Than Nothing. Hegel And The Shadow of Dialectical Materialism*. London, New York: Verso.
119. --- 2013. *Eppur si muove*. Ljubljana: Analecta.